

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

KAZAKH ABLAY KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

---

4 (55) 2019
ISSN 2412-2149

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

“ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ”
сериясы

ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия “ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ”

BULLETIN

of Ablai Khan KazUIRandWL
Series “PEDAGOGICAL SCIENCES”

Алматы
«Полилингва» баспасы
2019

© “Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті” Акционерлік қоғамының “Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының “Педагогика ғылымдары” таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген.
Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15195-Ж

Бас редактор
Құнанбаева С.С.,

филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Ұзақбаева С.А., п.ғ.д., профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Редакция алқасы мүшелері

Сефика Суле Эрчетин, доктор Ph.D., Хаджеттепе университеті, Анкара,
Түркия

Мехмет Таипинар, доктор Ph.D. Гази университеті, Анкара, Түркия

Тряпичина А.П., п.ғ.д., профессор, А.И.Герцен атындағы Ресей Мемлекеттік
Педагогикалық Университеті, Санкт-Петербург, Ресей

Чекалева Н.В., п.ғ.д., профессор, Омск Мемлекеттік педагогикалық
университетінің проректоры, Омск, Ресей

Тажиев М.Т., п.ғ.д., профессор, Өзбекстан Республикасы ЖОАКБМ
жанындағы жоғары және арнайы орта кәсіби білім беруді дамыту орталығының
бөлім басшысы, Ташкент, Өзбекстан

Акиева Г.С., п.ғ.д., профессор, И. Арабаев атындағы Қырғыз мемлекеттік
университеті жанындағы кадрлар біліктілігін көтеру және қайта даярлау
Институтының директоры, Бішкек, Қырғызстан

Нұрғалиева Г.К., п.ғ.д., профессор, “Ұлттық ақпараттандыру орталығы” АҚ
директорлар Кеңесінің төрайымы, Алматы, Қазақстан

Кульгильдинова Т.А., п.ғ.д., профессор, Абылайхан атындағы ҚазХҚжӘнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Жампеисова К.К., п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы,
Қазақстан

Беркімбаев К.М., п.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық Қазақ-Түрік университетінің ғылыми-зерттеу істер жөніндегі
Вице президенті, Түркістан, Қазақстан

Жауапты хатшы

Әбілова З.Т., аға оқытушы, магистр Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Рецензенттер

Қонақова К.Ө., п.ғ.д., профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан

Абильдина С.К., п.ғ.д., доцент, Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ, Қарағанды,
Қазақстан

© Научный журнал “Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана”, серия “Педагогические науки” Акционерного общества “КазУМОиМЯ имени Абылай хана” зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 15195-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С.

доктор филологических наук, профессор,
академик НАН РК, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Узакбаева С.А., д.п.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Сефика Суле Эрчетин, доктор Ph.D., университет Хаджеттепе, Анкара, Турция

Мехмет Ташпинар, доктор Ph.D., университет Гази, Анкара, Турция

Тряпицина А.П., д.п.н., профессор, Российский Государственный Педагогический Университет им. А.И.Герцена, Санкт-Петербург, Россия

Чекалева Н.В., д.п.н., профессор, проректор Омского Государственного педагогического университета, Омск, Россия

Тажиев М.Т., д.п.н., профессор, начальник отдела Центра развития высшего и среднего специального, профессионального образования при МВССО Республики Узбекистан, Ташкент

Акиева Г.С., д.п.н., профессор, директор Института повышения квалификации и переподготовки кадров, при Кыргызском государственном университете им. И. Арабаева, Бишкек, Кыргызстан

Нурғалиева Г.К., д.п.н., профессор, Председатель Совета директоров АО “Национальный центр информатизации», Алматы, Казахстан

Кульгильдинова Т.А., д.п.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Жампеисова К.К., д.п.н., профессор, КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан

Беркимбаев К.М., д.п.н., профессор, Вице-президент по научно-исследовательской работе Международного Казахско-турецкого университета им. Ходжи Ахмета Ясави, Туркестан, Казахстан

Ответственный секретарь

Абилова З.Т., старший преподаватель, магистр КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Рецензенты

Кунакова К.У., д.п.н., профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Абильдина С.К., д.п.н., доцент, КарГУ им. Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

© Bulletin “Ablai khan University of International Relations and World Languages”. Series “Pedagogical sciences” of JSC “Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of Ministry for Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Certificate N 15195 – G, 10.04.2015.

Chief Editor

Kunanbayeva S.S.,

*Doctor of Philology, Professor,
Academician of NAS of the RK, Almaty, Kazakhstan*

Executive Editor

Uzakhbayeva S.A., *D.of Ped. Sc., Professor, Kazakh Ablai khan UIRandWL, Almaty, Kazakhstan*

Editorial team members

Sefika Sule Ercetin, *Doctor of Ph.D., Hacettepe University, Ankara, Turkey*

Mekhmet Taspinar, *Doctor of Ph.D., Gazi University, Ankara, Turkey*

Tryapitsina A.P., *D.of Ped. Sc., Professor of Herzen State Pedagogical University of Russia, St.Petersburg, Russia*

Chekaleva N.V., *D.of Ped. Sc., Professor, Prorector of Omsk State Pedagogical University, Omsk, Russia*

Tazhiyev M.T., *D. of Ped. Sc., Professor, Head of the Center for the Development of Higher and Secondary Specialized, Professional Education at MHSSE, Republic of Uzbekistan, Tashkent*

Akiyeva G.S., *D.of Ped. Sc., Professor, Director of Institute of Advanced Training and Retraining at I.Arabayev Kyrgyz State University, Bishkek, Kyrgyzstan*

Nurgaliyeva G.K., *D.of Ped. Sc., Professor, Chairman of the Board of Directors in National Informatization Center, JSC*

Kulgildinova T.A., *D.of Ped. Sc., Professor, Kazakh Ablai khan UIRandWL, Almaty, Kazakhstan*

Zhampeisova K.K., *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kazakh National Pedagogical university Abai, Almaty, Kazakhstan*

Berkimbayev K.M., *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice President of Research Work in the International Kazakh-Turkish University., Turkestan, Kazakhstan Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish Khoja Ahmet Yasavi University, Turkestan, Kazakhstan*

Executive Secretary

Abilova Z.T., *senior lecturer, master, Kazakh Ablai khan UIRandWL, Almaty, Kazakhstan*

Readers

Kunakova K.U., *D.of Ped. Sc., Professor, Kazakh Ablai khan UIRandWL, Almaty, Kazakhstan*

Abildina S.K., *D.of Ped. Sc., Assistant Professor, E.A. Buketov KarGU, Karaganda, Kazakhstan*

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1 Бөлім. ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ

ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

Раздел 1. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Part 1. A THEORY AND PRACTICE OF PROFESSIONAL PREPARATION OF SPECIALISTS IN AT HIGHER SCHOOL

Әбенбаев С.Ш. Студенттердің, болашақ кәсіби маман ретінде оқушылармен тәрбие жұмысын ұйымдастырудың заңдары мен заңдылықтарын меңгеру қажеттілігі	7-16
Abenbev S.Sh. The need for students to learn the laws and laws of the organization of educational work with students as future professionals	7-16
Калиева К.М., Аймагамбет Т. Біліктілік тәсіл - педагогикалық процесті ұйымдастыру негізі	16-23
Kaliyeva K.M., Aymagambet T. Competence approach as the basis of the organization of the pedagogical process	16-23
Баяндина С.Ж. Образовательная функция казахского языка: история и современность	23-34
Bayandina S.Zh. Educational function of the kazakh language: history and modernity	23-34
Үрғанова Н.С. Жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағдарлану біліктілігін қалыптастырудағы негізгі мәселелер	34-40
Urtanova N.S. The main problems of formation of vocational orientation of high school students	34-40
Ракпанова К.С. Формирование профессиональных компетенций курсантов военного вуза	41-47
Rakpanova K.S. The formation of professional competencies of cadets at the military academy	41-47
Артықбаева Л.Б. Болашақ мұғалімдердің педагогикалық жобалау біліктілігін дамыту мәселелері	47-52
Artykbayeva L. B. To the problem of the development of pedagogical design of competence among future teachers	47-52
Сарқанбаева Г.К. Дебат технологиясының студенттердің интеллетуалды ой-өрісін дамытудағы ролі	53-58
Sarkanbaeva G.K. Role of “debate” technology in the development of intellectual circuit of students	53-58
Кенесова М.Б. Педагогикалық талдау – мұғалімнің аналитикалық іс-әрекетке дайындығының құрамды бөлігі	58-64
Kenesova M.B. Pedagogical analysis as an integral part of teachers readiness for analytical activity	58-64
Мехмет Таспинар. Competence approach as a methodological basis in professional training of future specialists	64-74
Мехмет Ташпинар. Компетентностный подход - методологическая основа развития профессиональных компетенции будущих специалистов	64-74

2 Бөлім. ОҚЫТУДАҒЫ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ
Раздел 2. СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ
Part 2. MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES OF TEACHING

Нұрмышева Ш.А. Кәсіби қазақ тілін жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша оқыту технологиялары	75-81
Nurmysheva Sh.A. Technologies of teaching professional kazakh language in universities according to the updated educational program	75-81
Хегай А. Методика формирования коммуникативной компетенции студентов технических вузов на основе информационных технологий.....	82-90
Khegay A. The methodology for the formation of communicative competence of students of technical universities based on information technology	82-90
Кенже А.А., Ахметова Г.Ш. К вопросу о формировании иноязычной межкультурной профессионально- коммуникативной компетенции у студентов неязыковых специальностей	90-97
KenzheA.A., Akhmetova G. To the question of forming foreign language inter-cultural professional-communicative competence of students in non-linguistic specialties	90-97
Zhumanova N.A., Yerezhopova A.Sh., Beknazarova A.B. Use of case-study method for forming intercultural and professional competencies in studying chemical disciplines in english	97-104
Жуманова Н.А., Ережепова А.Ш., Бекназарова А.Б. Использование метода case-study для формирования межкультурной и профессиональной компетенций при изучении химических дисциплин на английском языке	97-104

3 Бөлім. ЭТНОПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ МЕКТЕП ПЕДАГОГИКАСЫ
Раздел 3. ЭТНОПЕДАГОГИКА И ПЕДАГОГИКА ШКОЛЫ
Part 3. SCHOOL OF PEDAGOGICS AND ETHNOPEDAGOGICS

Ұзақбаева С.А. Абай шығармаларының эстетикалық тәрбиедегі мүмкіндіктері	105-115
Uzakbayeva S. A. Features of Abay's work in aesthetic education	105-115
Айдарханова Б. К. Этническое самосознание современных казахов..	116-123
Aydarhanova B. K. Ethnic identity of modern kazakhs	116-123
Tileubayeva M.S. Psychological aspects of the study of gender characteristics in the management of the organization	123-130
Тилеубаева М.С. Психологические аспекты изучения гендерных характеристик в управлении организацией	123-130

1 Бөлім
ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

Раздел 1
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Part 1
A THEORY AND PRACTICE OF PROFESSIONAL PREPARATION OF SPECIALISTS IN AT HIGHER SCHOOL

THE NEED FOR STUDENTS TO LEARN THE LAWS AND LAWS OF THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK WITH STUDENTS AS FUTURE PROFESSIONALS

Abenbev S.Sh., c.p.s., professor
KazUIR&WL named after Ablai Khan
Almaty, Kazakhstan, e-mail: abenbaev@mail.ru

Abstract. The article considers the need for students to learn the laws and laws of the organization of educational work with students as future professional specialists. The author analyzes the concepts of the educational process, as well as the classification of regularities. All this ensures the activity of teachers on a certain model in achieving their goals and helps them to achieve real results in educational work. This situation obliges students to participate in various activities in the development of social experience, provides for the stimulation of their activity and desire for independent work.

Key words: cognition, education, process, educational process, law, regularities.

ӘӨЖ 378.1

СТУДЕНТТЕРДІҢ, БОЛАШАҚ КӘСІБИ МАМАН РЕТІНДЕ ОҚУШЫЛАРМЕН ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАҢДАРЫ МЕН ЗАҢДЫЛЫҚТАРЫН МЕНҒЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Әбенбаев С.Ш., п.ф.к., профессор
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: abenbaev@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада студенттердің кәсіби маман ретінде оқушылармен тәрбие жұмысын ұйымдастырудың заңдары мен заңдылықтарын менгеру қажеттілігі туралы қарастырылады. Тәрбие процесі ұғымына жан-жақты талдау жасалып, заңдылықтар жіктеліп көрсетіледі. Осының бәрі алға қойған мақсаттарға жетуде педагогтардың белгілі бір үлгі (модель) бойынша әрекет етуін қамтамасыз етеді және оған тәрбие жұмысында шынайы нәтижеге жетуіне көмектеседі. Бұндай жағдай, оқушыларға әлеуметтік

тәжірибені меңгертуде әрекеттің әр түріне қатыстыру қажеттігін міндеттейді және олардың белсенділігі мен өз бетінше жұмыс жасауға деген талпынысын ынталандыруды көздейді.

Тірек сөздер: таным, тәрбие, процесс, тәрбие процесі, заң, заңдылық

Педагогтарға тәрбие процесінің мәнін жақсы танып-білу, оны мақсат, міндеттеріне сай табысты әрі нәтижелі ұйымдастыру үшін, ең алдымен, оның заңдарын, заңдылықтарын және принциптерін жете өз дәрежесінде ұғынып, меңгеруі міндеттеледі. Мәселен, «Заң» ғылыми тұрғыда - танымның белгілі бір саласының мәнін бейнелейді. Кезінде К.Д.Ушинский тәрбиенің ғылыми заңдарын тану қажеттілігін атап көрсеткен. «Педагогикалық антропология» атты еңбегінің бірінші томында ол, педагогикалық ережелерді тек жаттап алу ешбір пайда алып келмейтінін ескертеді. Керісінше, осы ережелер пайда болатын оның ғылыми негіздерін танып білу керек – дейді. Маңыздысы, басқаруға ілесетін және қолдануға болатын психологиялық құбылыстарға негізделген заңдарды тануға кеңес береді.

Таным, ол белгілі бір құбылыстарды практикалық тұрғыдан танудың жолы. Мәселен, философия ғылымы «қоғамның дамуында қарама-қарсылықтың бірлігі мен күрес заңын» қарастырса, педагогика саласында «бала өзінің белсенді шығармашылық іс-әрекетінің арқасында аға ұрпақтың әлеуметтік тәжірибесін мұрагері болады» - дейді. Бұл заңды процесс. Демек, заңды ашу - ғылыми танымның бірден-бір міндеті болып саналады. Соған орай оқытуда **таным теориясы** – оның бірден бір *әдіснамалық негізі* болып табылады. Онда аға ұрпақтың өскелең жас ұрпаққа қоғамның әлеуметтік тәжірибесін, өндірісті ұйымдастыру тәсілін, еңбекке қатынасын беру процесі, адамның объективті шындықты ұғынуы таным теориясы арқылы меңгеруімен тікелей байланысты атқарылады. Сондықтан таным процесінде адамның санасында әлемнің шынай көрінісі ғана емес, сонымен бірге оны жасау жолдары да бейнеленеді.

Сонымен бірге, заң ғылыми тұрғыда *құбылыстар мен процестердің* арасындағы өмір сүретін шынайы байланысты да анықтайды. Мәселен, табиғаттағы қайталанып келетін төрт маусым, соған орай әрбір маусымда болып тұратын құбылыстар, солардың негізінде жүретін процестермен өзара байланысын алуға болады. Бұл – заңды процесс және табиғаттың заңдылығы. Ол, мысалы, қыс кезінде күннің суытуы, қардың жаууы, соған орай адамдардың қысқа әзірленуі, жылы киініп жүруі секілді процестердің жүруімен түсіндіріледі.

Яғни, тәрбие процесіндегі құбылыстар мен процестердің арасындағы бұндай заңды байланыстар, оның мәнін жақсы түсінуге көмектеседі. Мәселен, қандай да бір қоғамның өмір сүруі, оның өркендеуі,

сол қоғамда өмір сүріп отырған адамдардың сана-сезімі, қарым-қатынасы, іс-әрекетімен тікелей тығыз байланыста болады. Сол үшін де мектепте, жалпы білім беру саласында оқу-тәрбие процесі қоғамның мақсат-мүдесімен тікелей байланыста қарастырылады. Бұл, әрине заңды құбылыс. Сондай-ақ, тәжірибеде «адам өзінің саналы, шынайы белсенді әрекетінің негізінде өзін және өзін қоршаған ортаны да өзгертеді» - деген объективті көзқарас бар. Бұл да заңды процесс.

Шын мәнісінде, **заңдар** - бұл белгілі бір нысанаға (объект) қатысты шынайы теориялық білімдердің жиынтығы. Нәтижесінде, бұл білімдер ғылымға тиеселі болып келеді. Заңдар алдын-ала тәрбие жүйесінің «жағдайын» және тәрбие процесінің «бағытын» анықтауға, болжауға мүмкіндік береді. «Заң» сөзі - бұйрық, жарлық, талап, регламент секілді мәтінде және юристік «заң» деген терминге жақын жиі қолданылады.

Тәрбие процесі – бұл объективті процесс, ол көптеген жағдайда субъектілердің оған саналы, мақсатты түрде қатынасуына қарамастан, олардың еркінен тыс өрбиді. Сондықтан тәрбие процесінің заңдарын, заңдылықтарын тек ғалымдар, педагогтар ғана білуі қажет емес, сонымен бірге бала тәрбиесіне тікелей қатысатын ата-аналар, тәрбие мекемелері, қоғамдық ұйымдар да білуі тиіс.

«**Заңдылық**» - бұл заңға жақын түсінік. Заң *мазмұны* жағынан өзара байланысты заңдардың жиынтығы ретінде анықталады. Яғни заңдар заңдылықтар арқылы бейнеленеді.

Философия ғылымында «**заңдылық**» деген ұғымды (категория) құбылыстар мен процестер арасындағы дамуды сипаттайтын мәнді байланыс деп түсіндіреді. Ал осы идеяның негізінде педагогикалық құбылыстарды қарастырсақ, ол тұлғаның өмір сүруі, қарым-қатынасы, жан-жақты әрекеттері барысында жеке басында, айналасында кездесетін, оған оң немесе теріс ықпал ететін табиғи немесе табиғи емес әр түрлі жағдайларды айтуға болады.

Педагогика ғылымында заңдылыққа қатысты зерттеу жұмыстары ХХ ғасырдың 20-жылдары тәрбие заңдылықтары ретінде зерттеле бастады (Н.К.Гончаров, А.Г.Калашников, С.В.Трахтенберг). Біршама уақыттан кейін педагогикалық процестің оқыту процесі (В.И.Загвязинский) және оқудан тыс уақыттағы мәселелерге қатысты заңдылықтар (Н.И.Болдырев, Г.И.Шукина, Н.Н.Петухов) зерттелді. ХХ ғасырдың соңғы он жылында біртұтас педагогикалық процестің заңдылықтарына қатысты мазмұндалған толыққанды болмаса да, ішінара кейбір жұмыстар пайда болды (М.М.Данилов, Ю.К.Бабанский, Б.Т.Лихачев, В.А.Сластенин).

Заңдылық – құбылыстардың мәнінің теориялық аспектіде көрініс табуы. Мәселен, заңдылық педагогикалық процестің ішкі және сыртқы

байналыстарын көрсетеді. Сонымен бірге заңдылық заңдардың белгілі бір жағдайда нақты іс жүзінде қолданысын теориялық тұрғыдан анықтайды. Педагогикалық процестің заңдарын білу мұғалімнің педагогикалық әрекетін нәтижелі ұйымдастыруға мүмкіндік тудырады, ал заңдылықтарды білу оған педагогикалық процесті жүйелі түсінуге, практика жүзінде оң нәтижеге жетуге көмектеседі, оған дұрыс болжам жасауға, соның нәтижесінде оның оңтайлы үлгісін (моделін) құруға ықпал етеді. Мәселен, педагогикалық процесте «тәрбие заңдарының» мәні, негізгі түрлері және оларға сипаттама төмендегідей мазмұнда баяндалады.

1. Тәрбиенің қоғамның талабымен сәйкес келуі заңы. Біздің елде тәрбиенің және білім берудің жүйесі мемлекеттің қажеттілігіне жауап береді. Бұл, бір жағдайда, тәрбие процесінің мақсаты, мазмұны, әдістерін бейнелейді. Екінші жағдайда, тәрбие жүйесі, педагогикалық процесті ұйымдастыру сипаты қоғамның мүмкіндіктеріне, елдің даму деңгейіне, мысалы, әлеуметтік-экономикалық, саяси, мәдени, ғылыми-техникалық және т.т. тәуелді болып келеді. Қоғам мен тәрбиенің байланысында мемлекет елдің білім беру саясатын реттеп, тәртіпке келтіріп отырады.

2. Тәрбиенің мақсаты, мазмұны, әдістерінің бірлікте болу заңы тәрбиенің барлық компоненттерінің бір бірімен өзара байланыста болуын білдіреді. Тәрбие мақсаты оның мазмұны, әдістері және ұйымдастыру формаларын анықтайды. Өз кезегінде, тәрбие процесінің бұл элементтері педагогтар мен оқушылардың мүмкіндіктері мен қабілеттеріне тәуелді болып келеді. Тәрбие процесінің аталған элементтерінің арасында болатын қарама-қайшылық, тәрбие жұмысының сапасына нұсқан келтіріп, оның нәтижесіздігіне алып келеді.

3. Білім беру, тәрбиелеу және тұлғаның дамуының бірлікте болу заңы. Бұл психология-педагогика ғылымының бірден бір фундаменталды ережесі. Білім беру және тәрбиелеу бір-бірінің нәтижелі болуына себепкер болып, өзара тығыз қарым-қатынаста жүзеге асады. Болмаса екеуі де негізінен тұлғаны дамытуда жетекші факторлар ретінде саналады.

4. Әрекет барысында тәрбиелеу заңы. Бұның мәнісі сол, егерде, біз тәрбиелегіміз келсе, тәлімгерлердің тәжірибесін, білімін, көзқарасын және жеке басының құндылықтарын, олардың қажеттіліктерін, эмоцияларын, еркіндіктерін, мінез-құлық нормаларын қамтамасыз еткіміз келсе, онда, оларды іс-әрекетке қатыстыруымыз міндетті. Әрекет, психология, педагогикада бірден бір негізгі түсінік. Ол қоршаған ортамен өзара белсенді байланыста болып, оны тануға, қайта жаңғыртуға және бір мезгілде әрекеттің субъектісі ретінде тұлғаның өзін дамытуға бағытталған. Отандық психологияда бұл заң психика мен іс-әрекеттің бірлігі туралы

ереже ретінде түсіндіріледі. Тәрбие процесінде әрекеттің әрбір түрі тұлғаны қалыптастыру және дамытудың негізгі жағдайы мен құралы болады. Яғни тәрбиелеу дегеніміз – бұл баланы іс-әрекетке қатыстыру немесе тарту, оның әртүрлі дамытушы әрекеттерін ұйымдастырушысы ретінде қарастырған жөн.

5.Тәлімгерлердің белсенділігін артыру заңы.

Бұл заңның негізіне тәрбие процесінде адам баласы әрекет ету барысында өзін белсенді және өзіндік жан ретінде сезінсе және оны көрсете білсе ғана тұлға ретінде дамиды және қалыптасады деген идея жатады. Бұл заңмен көптеген нақты және жекелеген заңдар мен ұғымдар да байланысты қарастырылады. Мәселен, өзін-өзі тәрбиелеу, өмірлік және кәсіби өзін-өзі анықтау, тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы және т.б. Бұл заңның негізінде Г.А.Галперин, В.В.Давыдовтың оқу әрекетінің теориясы қарастырылған. Осы заңмен А.С.Макаренконың және т.б. атақты педагогтардың тәжірибелері негізделген.

6.Тәрбие мен қарым-қатынастың бірлігі заңы. Балалар мен жас жеткіншіктерді тәрбие процесінде тұлға ретінді қалыптастыру осы процеске қатынасушылардың қарым-қатынастарының сипатына, мазмұнына, педагогтар мен оқушылардың мінез-құлықтарының стиліне, өзара ақпарат алмасуды және өзара әрекеттесуді ұйымдастыру сапасына және т.б. байланысты болып келеді. Психологтардың пайымдауынша, қарым-қатынас іс-әрекетпен тікелей байланысты қарастырылады. Тәрбие, іс-әрекет және қарам-қатынастың өзара байланысты болуының *заңдылық* себептері де бар. Осы заңға байланысты тәрбие тікелей қарым-қатынас негізінде жүзеге асады. Сондықтан педагогтар үшін оқушылар және бұл процеске қатысушылармен қарым-қатынас технологиясын жасау маңызды.

7.Ұжымда тәрбиелеу заңы. Бұл заң біздің жоғарыда баяндаған заңымызбен тікелей байланыста қаралады. Ұжым жоғары деңгейле ұйымдасқан топ және күшті тәрбие құралы ретінде тұлғаның қалыптасуы мен дамуына маңызды ықпал етеді. Тәжірибеде көрсеткендей ұжымдық әрекет, ұжыммен қарым-қатынас жасау, топ мүшелерінің өзара қарым-қатынасы, солардың негізінде жеке тұлғаны тәрбиелеу, яғни ұжымда және ұжым арқылы тәрбиелеу қағидасы кеңестік дәуірде отандық педагогиканың негізгі бір идеясына айналды әрі ол өзінің жемісін де берді. Балалардың, топтың ұжым мүшелеріне ықпалы, өзара жауапкершілік қарым-қатынас, әртүрлі бірлестікте, топта өзара қарым-қатынастағы біліктілік, психологиялық көңіл-күй жағдайы, ұжымдағы дәстүр және т.б. – бәрі ұжым мен тәрбиеге қатысты теориялар А.С.Макаренко және одан кейінгі теоретиктердің тәжірибелерінде жан-жақты терең сипатталады.

Батыстық психология мен педагогикада өз дәрежесінде тұлғаны топтың даму дәрежесінің заңдылықтары және ерекшеліктеріне сәйкес зерттеледі. Педагогтар әлемдік деңгейде және қазір де А.С.Макаренконың тәжірибесіне үлкен қызығушылық танытады.

8.Тәрбиеде тәрбиеленушілердің жас және жеке-дара ерекшеліктерін ескерумен байланыстылығы заңы. Тәрбие процесі, оның мақсаты, мазмұны, ұйымдастыру формасы және әдістері қоғам мен мемлекетте қабылданған тәрбиеге қатысты жалпы бағдарламалар, тұжырымдамаларға ғана тәуелді емес, сондай-ақ олардың объектісі және субъектісі болып келетін тәрбиеленушілердің жас және жеке-дара ерекшеліктерін ескерумен де байланысты болып келеді. Соған орай оларды жүзеге асыруда, міндетті түрде оған қатынасатын тәрбиеленушілердің жас және дара ерекшеліктерін ескерумен сәйкес оларға түзетулер мен ескертулер енгізіп отыру шарт. Өйткені әр түрлі жастағы адамдар іс-әрекетте, қарым-қатынаста эмоцияның, ақыл-ойдың, қажеттіліктер мен қабілеттердің және т.б. салалардың даму дәрежесіне сәйкес өздерін әр жақты, әр қырынан көрсетеді. Олардағы жас ерекшеліктеріне сәйкес өзгешеліктерді «Жас ерекшеліктері психологиясы мен педагогикасы» ғылымы зерттейді және оның нәтижесі мен жетістіктері тәрбие процесінде басшылыққа алынады. Басқаша айтқанда жоғарыда аталған заңдар тәрбиеленушілердің жас және дара ерекшеліктерін ескерумен байланысты ғана табысты болады және соған сәйкес оларға түзетулер енгізіліп отырылады. Өйткені тәрбие процесінде ең маңызды әрі жетекші рөлді адамдар орындайды, сондықтан-да олардың ерік жігерін, өзіндік жеке-дара ерекшеліктері мен мінез-құлықтарын ескеру қажеттілігі айқын мәселе.

Тәрбие процесін ұйымдастыруда заңдармен қатар өзіндік **заңдылықтары** да бар.

Тәрбие заңдылықтары – бұл тұрақты, қайталанатын, тәрбиемен объективтік тұрғыдан мәнді байланысы бар, оларды жүзеге асыруда оқушы тұлғасының нәтижелі дамуына өте маңызды ықпал ететін *тәрбие процесінің негізгі бір компоненті*.

Олардың қатарына жатады:

1)Тәрбиенің қоғамдық қажеттілікпен және тәрбие жағдайымен органикалық байланыста болу заңдылығы. Өйткені елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайының едәуір өзгеруі, тәрбие жүйесінің де өзгеруіне себепші болады. Яғни, мемлекеттің дамуы, мысалы, өскелең жас ұрпақты қалыптастыруда ұлттық сана-сезімнің, Отанға деген сүйіспеншіліктің, ана тіліне және өзінің ұлтына, оның мәдениеті, өнері және дәстүріне деген құрметтің болуын талап етеді.

2)Адам әртүрлі факторлардың әсерімен тәрбиеленеді (үлкендер, қоғамдық қатынастар және сана формалары, әлеуметтік және табиғи орта, әлеуметтік тәжірибе, әр түрлі бағыттағы ақпараттар және т.б.). Бұл процесте ең алдымен ата-аналар және педагогтар маңызды рөл атқарады. Оның нәтижелі өтуі тек ұлттық ортада, табиғи жағдайда атқарылады. Мәселен, баланың ана тілі, өзін қоршаған табиғаты, ұлттық мәдениеті, дәстүрлері және т.б.

3)Баланың үнемі жетілуі, даму жағдайында болуы, бұл – табиғи заңдылық. Бұндай жағдайда тәрбие процесі маңызды рөл атқарады. Ол оның тұлғалық, шығармашылық дамуына бағытталып, мақсатты, жоспарлы түрде ұйымдастырып отырады. Тәрбие процесінің нәтижесінің табысты болуы баланың ішкі әлеміне және рухани жан дүниесіне үнемі тәрбиелік ықпал етумен жүзеге асады. Яғни оның ақыл-ойы, көзқарасы, сенімі, құндылық бағыты, эмоционалдық саласының жетіліп, дамуымен тығыз байланысты қарастырылады. Бұндай қатынас тәрбие мен дамудың бірлігі және өзара тығыз байланысын сипаттайды. Демек, тәрбие бар жерде даму бар.

4)Баланың өзінің түрлі әрекетінсіз және оның сыртқы ортамен табиғи қарым-қатынасынан тыс тәрбиенің болмауы жағдайы. Бұндай көзқараста іс-әрекеттік және қарым-қатынас тәрбиеде жетекші және анықтаушы фактор болып саналады. Соның ішінде, іс-әрекет баланың оқуы, еңбегі, ойыны, спорттық, көркемөнер, шығармашылық және т.б. әрекеттерінің жүзеге асуында сана мен мінез-құлықтың бірлігін қалыптаструда негізгі фактор болады.

5)Тәрбие процесінің нәтижелі болуы баланың өзін қоршаған ортаға тікелей қатынасына және оған дұрыс педагогикалық ықпал етумен байланысты. Тәрбие процесінде қалыптасқан көзқарастар, сенімдер және мінез-құлықтың себеп-салдары (мотив) баланың педагогикалық ықпалдастыққа қатысты ұстанымын анықтайды.

6)Тәрбие процесінің нәтижелі болуы ұжымдағы дұрыс моралдық-психологиялық көңіл-күй жағдайына байланысты. Ол балада жағымды адамгершілік сапаның және өзара сыйластықтың қалыптасуына ықпал етеді. Әсіресе, бұл процесте баланың тәрбиесі мен өзін-өзі тәрбиелеуінің өзара үйлесімді байланыста болуы маңызды. Соған орай тәрбие жұмысын ұйымдастыруда педагог немесе тәрбиеші тәрбие мен өзін-өзі тәрбиелеудің бірлігі және өзара байланысын қамтамасыз етуі қатаң міндеттеледі. Өйткені тәрбиедегі түпкі мақсаттың нәтижелі болуы баланың өзін-өзі тәрбиелеуіне қол жеткізу. Яғни оны объектіден субъектілік қатынасқа қол жеткізу. Бұл тәрбиедегі бірден-бір даналық.

5. Тәрбиеде бірыңғай дайын рецептін болмауы және оны қолдану мүмкін еместігі. Өйткені кез келген аумақта, мектепте, сыныпта, ортада оқушылардың тәрбиелік деңгейі, сапасы, соған сәйкес оның сана-сезімі, мінез-құлқы, ерік-жігерінің қалыптасуы бірыңғай, біркелкі немесе бірқалыпты жағдайда болмайды. Оларға ықпал ететін өзіне тән табиғи ресурстары, мәдени құндылықтары, дәстүрлері, ерекшеліктері болады. Сондықтан да тәрбие процесінде бірінші кезекте осындай ерекшеліктерді ескеру басшылыққа алынады.

6. Қоғамның үнемі өркендеп дамуы, онда өмір сүріп отырған әрбір жеке адамның күш-қуаты мен өмірлік ұстанымына тәуелді екендігінде. Бұндай көзқараста, біріншіден тәрбие процесінің мәні, қоғамның талабына сай әрбір өскелең жас ұрпаққа әлеуметтік тәжірибені меңгерту арқылы тұлғалық дамуына ықпал етсе, екіншіден, ол өз кезегінде қоғамның үнемі алға қарай үдемелі дамуын қамтамасыз етеді. Олар бір-бірімен өзара тығыз байланыста болады. Ол үшін тәрбие процесінде баланың сана-сезімі мен ерік жігерін, мінез-құлқын, өмірлік ұстанымын тәрбиелеу негізгі міндеттердің бірі болып саналады. Нәтижесінде қоғам өзі үшін саналы, белсенді, ерік-жігері, күш-қуаты мол азаматты тәрбиелесе, сол азамат өзі өмір сүріп отырған қоғамның тұрақты өмір сүріп, үнемі алға қарай қарқынды дамуына тікелей ықпал етеді. Тәрбиедегі түпкі мақсат осы.

Педагог, бұл және т.б. көптеген заңдылықтарды қандай да бір тәрбиелік жағдайды құруда немесе тәрбиелік іс-әрекеттерді ұйымдастыруда міндетті түрде ескеруі және басшылыққа алуы қажет. Осылардың бәрі оның алдағы уақытта белгілі бір мақсатқа қол жеткізуіне бағытталған *жан-жақты әрекетінің жоспарын* нәтижелі құруын қамтамасыз етеді және оның барысында оң нәтижеге қол жеткізуіне көмектеседі. Ол үшін тәрбиенің **жалпы** және **жекелеген** заңдарын терең әрі жетік білу қажет. Болмаса, оларды өз дәрежесінде жетілдіруге және жан-жақты нәтижелі пайдалануға мүмкіндік бермейді. Шынайы өмір жағдайы көрсеткендей, тек заңдылықтарды және тұлғаның дамуында қарама-қайшылықты терең танып білу, педагогикалық процесті басқаруға теориялық-әдіснамалық жағынан негіз бола алады. Керісінше, тұлғаны қалыптастыру және дамыту процесінде шынайы қарама-қайшылықтарды үстірт танып білу немесе қажет етпеу, тәрбие процесін нәтижелі, табысты ұйымдастыруға кері әсерін тигізеді.

Егерде, жоғарыда айтылған және т.б. заңдылықтарды тәрбие жұмысынла өз дәрежесінде қарастырсақ, онда бізге тәрбие процесін іс жүзінде қандай жағдайда ұйымдастыру керектігі жайлы алдын ала түсінік береді. Бізге мәлім, ғылымда теориялық заңдылықтар тыңғылықты

әрі жеткілікті дәрежеде жасалған болса, онда олар іс жүзінде қандай да бір практикалық әрекеттің принциптері бола алады. Өйткені ғылымда қалыптасқан заңдылықтар практикалық әрекеттің сипатының сондай болуына себепкер болып, оны ұйымдастырудың принциптік талаптары ретінде қарастырылады. Дегенмен де, практикалық әрекеттің принциптерін анықтау, зерттеу жұмыстары бастапқы немесе негізгі мәселесі бола алмайды, керісінше, оның қорытынды нәтижесі ретінде қарастырылады, өйткені олар (принциптер) сол әрекеттің мәніне сәйкес келген жағдайда ғана шынайы болатынын жақсылап түсіну қажет.

Сондай-ақ, педагогика ғылымында қалыптасқан дәстүр бойынша негізгі мәселе заңдылықтарды бірінші кезекте ашу қарастырылмайды, керісінше, оның принциптерін қалыптастыруға бағытталған. Себебі, **тәрбие заңдылықтары тәрбиенің принциптері арқылы жүзеге асады.** Соған орай көптеген педагогика еңбектерінде, ғылыми жұмыстарда тәрбиенің заңдылықтарына қатысты мәселелер, көбінесе жеке-дара қарастырылмайды. Қазіргі жағдайда жоғарыда мазмұндалған тәрбие заңдылықтары тәрбие жұмысында негізге алынатын принциптер немесе мектеп жағдайында оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруға қойылатын *талаптар* ретінде қарастырылады. Бұл заңдылықтарды кез келген тәрбиелік жағдайды қалыптастыруда ескеру қажет. Осының бәрі алға қойған мақсаттарға жетуде педагогтардың белгілі бір үлгі (модель) бойынша әрекет етуін қамтамасыз етеді және оған тәрбие жұмысында шынайы нәтижеге жетуіне көмектеседі.

Бұндай жағдай, оқушыларға әлеуметтік тәжірибені меңгертуде әрекеттің әр түріне қатыстыру қажеттігін міндеттейді және олардың белсенділігі мен өз бетінше жұмыс жасауға деген талпынысын ынталандыруды көздейді.

ӘДЕБИЕТ

1. Педагогика. Дәріс курсы. Алматы: «Нұрлы Әлем», 2003.
2. Әбенбаев С. Педагогика. Оқулық. 2-басылым. /С.Әбенбаев. – Астана: Фолиант, 2015.

НЕОБХОДИМОСТЬ УСВОЕНИЯ СТУДЕНТАМИ ЗАКОНОВ И ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ ОРГАНИЗАЦИИ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ С УЧАЩИМИСЯ КАК БУДУЩИМИ ПРОФЕССИОНАЛАМИ

Абенбаев С.Ш., к.п.н., профессор
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: abenbaev@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается необходимость усвоения студентами законов и закономерностей организации воспитательной работы с учащимися как

будущими профессиональными специалистами. Автором сделан анализ понятиям воспитательного процесса, а также даны классификации закономерностей. Все это обеспечивает деятельность педагогов по определенной модели в достижении поставленных целей и помогает ему достичь реальных результатов в воспитательной работе. Такая ситуация обязывает учащихся к участию в различных видах деятельности в освоении социального опыта, предусматривает стимулирование их активности и стремления к самостоятельной работе.

Ключевые слова: познание, воспитание, процесс, воспитательный процесс, закон, закономерности.

Статья поступила 02.10.2019

COMPETENCE APPROACH AS THE BASIS OF THE ORGANIZATION OF THE PEDAGOGICAL PROCESS

Kaliyeva K.M.¹, c.p.s., professor

Aymagambet T.² master

^{1,2}KazUIRandWL named after Ablai Khan, Almaty, Kazakhstan,

e-mail: Larida_80@mail.ru

Abstract. At the present stage of development of the education system in Kazakhstan, the priority is to improve its quality, which acts as the basis for the formation of a socially mature creative person. This is facilitated by such an organization of the educational process, which is carried out on the basis of and in combination with a personality-oriented, active, competency-based approach. The article discusses the essence of the competency-based approach, the conditions for its implementation in vocational training, discloses an algorithm for constructing a competency-based educational process.

Key words: competency-based approach, competence, competence, project method, quality of education, professional competence of teachers.

ӘӘЖ 378

БІЛІКТІЛІК ТӘСІЛ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОЦЕСТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ НЕГІЗІ

Калиева К.М.¹, п.ф.к., профессор

Аймагамбет Т.², магистрант

^{1,2}Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ

Алматы, Қазақстан

e-mail: kalieva.k.m@mail.ru

Аңдатпа. Қазақстандағы білім беру жүйесінің қазіргі даму кезеңінде әлеуметтік шығармашыл жетілген тұлғаны қалыптастыруға негіз болып табылатын білім сапасын көтеруге басымдылық берілуде. Бұл өз кезегінде білім беру процесін жаңаша көзқарастар тұрғысынан, атап айтқанда тұлғаға бағдарланған, іс-әрекеттік, біліктілік тәсілдерді ұштастыра отырып ұйымдастыру талабын қояды. Мақалада біліктілікке негізделген тәсілдің мәні, оны кәсіби даярлық барысында жүзеге асыру шарттары қарастырылған,

біліктілікке бағдарланған білім беру процесін құру алгоритмі ашып көрсетіледі.

Тірек сөздер: біліктілік тәсіл, біліктілік, білік, тәрбиелік пікірталас, жоба әдісі, білім сапасы, мұғалімдердің кәсіби біліктілігі.

Жоғары кәсіби білім беретін оқу орындарының, білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаудың басты мақсаты мамандықтарды игерту ғана емес, сонымен қатар әлемдік білім кеңістігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау, яғни кәсіби біліктілік мүмкіндіктері арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін құру. Білім беру жүйесі мен сапасындағы өзгерістер тұлғаның білімдену үдерісінде, оның кәсіби тұрғыдан мамандану ерекшеліктерімен үйлесім табуы қажет. Мұнымен байланысты, қазіргі уақытта оқу пәндерінің біліктілікті қалыптастыру, тұлғалық қасиеттерді, дербестікті, бастамашылдықты дамыту, сондай-ақ білім беруді ұйымдастырудағы түрлі тәсілдерді кешенді іске асырудың маңыздылығы арта түседі.

Оқыту процесін пән бойынша оқу мақсаттарына жетуге, оқу бағдарламалары мен жоспарларында берілген білім, іскерлік, дағдыларды меңгертуге бағытталған оқытушы мен білім алушының біріккен іс-әрекеті ретінде қарастыруға болсақ, соған сәйкес оқыту қызметі үш негізгі мәнді педагогикалық құбылыстарды біріктіру арқылы жүзеге асады:

- оқу мақсаттарын жүзеге асыру бойынша (білім беру міндеттері) педагогтың іс-әрекеті (оқыту), ақпаратпен қамтамасыздандыру, тәрбиелеу, білімді түсіну және практикалық қолдану;

- процестегі білім алушының әрекеті (оқу), түсіну, жаттығу, алынған тәжірибе негізінде іс-әрекеттің және мінез-құлықтың жаңа формалары пайда болады, бұрынғы қабылданғандар өзгеріске түседі;

- өзін-өзі дамыту – өзін-өзі жетілдіруге деген қажеттіліктің негізінде тұлғаның психологиялық статусының белсенді, жүйелі, жағымды өзгеруі.

Оқыту, оқу, және өзін-өзі дамыту бір-бірімен өзара байланысады. Оқу - бұл «қоршаған орта», «білім беру жүйесі», өркениеттің мәдени мұрасы жөнінде жинақталған әлеуметтік тәжірибені меңгеру процесі, ал оқыту – бұл аталған тәжірибені жеткізудің жоспарланған, ұйымдастырылған процесі. Аталған дидактикалық ұғымдар педагогикалық процестің қарапайым, жүйелі құрылымын бейнелейді.

Пәндерді оқыту барысындағы «оқыту» және «оқу» процестерінің өзіндік ерекшеліктері бар. Оқу процесі оқыту процесіне бағытталуы қажет. Алайда, негізінен білім беру мекемелерінде ол оқыту процесіне бағытталған. Ең өзекті мәселе пәндерді оқытуда оқу процесін оқытудан оқуға қайта бағдарлау болып табылады, яғни ол білімді жеткізу мен іскерлік пен дағдыны дамытуға ғана бағдарланбай, студенттердің әрекетке

нақты қатынасын және олардың шынайы мінез-құлқын қалыптастыруға бағытталуы қажет.

Берілген білім мен мәселені шешудің және оны шешу іскерлігі мен ұмтылысының арасында үлкен айырмашылық бар. Педагог мәселені шеше алуы қажет.

Сонымен, пәндерді оқыту үшін оқу процесін «оқыту» түрінен «оқу» түріне өзгерту қажет.

Бұл өзгеріс былайша іске асуы мүмкін:

- пәндегі негізгі тақырыптар мен міндеттерді оқытуда интегративті оқытуға көшу;

- сәйкестендіру және мәселелерді шешу процесінде дұрыс жолдарды іздестіруді үйретуге басты назарды аудару;

- оқытудың жар түрінен белсенді түріне ауысу;

- оқу процесін мұғалім бақылауынан білім алушы бақылауына ауыстыру (мұғалім тек оқу процесінің талаптарын анықтайды, ал студенттер осы талаптардың негізінде оқытуды қалай жүзеге асыратындықтарын, яғни оқу процесінің жүру барысын бақылайды).

Осылайша, бақылау «білім – студенттің тапсырманы орындау кезеңі» принципі бойынша жүзеге аспайды, «оқу процесінің мақсаты – студенттің осы мақсатқа жету кезеңі» принципі бойынша жүзеге асады.

ЖОО пәндерді оқыту процесінің ерекшелігін оның негізгі ұғымдарының сипаттамалары арқылы анықтауға болады. Негізгі ұғымдарға: мақсат, міндет, принцип, мазмұн, форма және әдіс жатады.

Оқыту мақсаты педагогикалық іс-әрекетте жүйелі қызмет атқарады, мақсатты анықтау көп жағдайда оқыту мазмұнын, әдістерін, құралдарын таңдауға байланысты.

Оқыту мақсатын анықтауда әртүрлі көзқарастар бар. Мамандарды даярлаудағы оқыту мақсатын біз туындайтын пәндік және әлеуметтік ситуациялардағы сәйкес іс-әрекетке олардың қабілетін қалыптастыруды көздейтін нақты біліктіліктер тобы деп түсінеміз. Сонымен қатар оны оқу кезеңіндегі студенттердің болашақ кәсіби іс-әрекетінің тұтас құрылымын жасау тұрғысынан да қарастыруға болады. Мақсаттарды қалыптастыру білім алушының жаңа мүмкіндіктерін сипаттау арқылы жүзеге асырылады және кәсіби біліктіліктерді қалыптастыру ретінде анықталады [1].

Пәндерді оқытудың мақсаты: негізгі және арнайы оқу біліктіліктерін дамыту. Дидактиканың тұтас және функционалды аспектілерінің, білім беру заңдылықтарының, тұлғаны тәрбиелеу мен дамытудың негізінде пәндерді оқытудың теориясын шешуге бағыттайтын міндеттерді сатылап көрсетуге болады:

1. Жалпы міндет: білім алушыларды адам, қоғам, табиғат

құбылыстары мен заңдылықтары және оларды өзінің практикалық іс-әрекетінде саналы және белсенді түрде жүзеге асыру жөніндегі білімдерін молайту мақсатында жалпы адами құндылықтармен таныстыру.

2. Оқыту теориясы ретіндегі дидактиканың арнайы міндеті: ғылыми білімнің көлемі мен мазмұнын анықтау, яғни оқыту процесінің онтологиялық негізін анықтау; дидактиканың қызметтеріне бағытталған технологиялық жабдықтауды қалыптастыру; дидактиканың болжамдық-мақсаттық ұстанымын анықтау, яғни оқу процесін ұйымдастыруға және оны түзетуге қолайлы жағдай жасау.

3. Оқыту технологиясындағы арнайы міндет: пәндерді оқыту процесінің дидактикалық құрылымын анықтау, яғни оның танымдық мәні; пәндердің құрылымдық сипаттамасына сәйкес келетін оқыту моделін құрастыру.

Оқытудың мазмұнын құрастыру принципі Мемлекеттік Білім беру Стандартында анықталады.

ЖОО оқыту мақсаты білім берудің келесідей бағыттарымен байланысты:

- ғылымның дамуы және қазіргі жағдайы, сонымен қатар әлеуметтік мәдени ситуациялар бейнеленетін бастапқы бағыт;

- ЖОО білім беру мазмұнының құрылымын анықтаумен, берілетін білімнің теориялық-әдістемелік негізімен және жеке оқу пәндерімен байланысты теориялық бағыт;

- білім беру мазмұнының жалпымәдени компоненттерін басым дамытуға бағытталған гуманитарлық бағыт;

- студенттердің болашақ кәсіби іс-әрекетіне саналы көзқарасын дамытуға бағытталған аксиологиялық бағыт;

- мамандығына сәйкес жоғары кәсіби білікті мамандарды даярлауда ғылыми-техникалық ілгерілеуді дамытудың қазіргі деңгейіне сүйенетін кәсібилік бағыт;

- әртүрлі ғылыми салалардағы материалдарды және пәнаралық байланыстарды интеграциялау негізіндегі жүйелі-құрылымдық білімді қабылдауды көздейтін тұтастық және интеграция;

- ЖОО оқу бағдарламаларындағы міндетті және элективті курстарды байланыстыратын тиімділік бағыт. Оқу бағдарламасына студенттердің таңдауы бойынша курстарды ендіру мамандық бойынша терең кәсіби-бағдарланған білімді алуға мүмкіндік береді.

- ЖОО-да базалық (бакалавриат), толық (магистратура), докторантура сияқты әртүрлі кезеңдерге мамандарды даярлауды ұйымдастыруды көздейтін көпжүйелілік және үздіксіздік;

- мемлекеттік нормативті құжаттарға сәйкес меңгерілген әртүрлі

оқу пәндерінің көлемін, деңгейін, мазмұнын анықтайтын стандарттық бағыт.

Пәндерді оқыту мазмұнының құрылымында білім мен іс-әрекеттің интеграциясына басымдылық беріледі. Бұл студенттерге нақты білімді меңгеруге және қолдануға ғана мүмкіндік беріп қоймайды, сонымен қатар мазмұнды меңгеру бойынша іс-әрекет амалдарын меңгеруге мүмкіндік береді. Мәселен, педагогикалық пәндерді оқыту мазмұны педагогикалық іс-әрекетті талдаумен және бітіруші-педагогты еңбек нарығының талаптарына сай қалыптастырумен, яғни студент меңгеруі тиіс негізгі, базалық, арнайы біліктілік негізінде анықталады.

Оқыту мазмұнын іріктеу процесі жалпы дидактикалық және пәндердің мазмұнын құрастыруда қолдануға болатын принциптерге сәйкес жүзеге асады:

- оқыту мазмұнының қоғамның даму талаптарына сәйкестік принципі;

- оқыту мазмұнының оның әртүрлі деңгейлермен құрылымдық бірлігі принципі;

- пәндік мазмұнның тығыз бірлігін және бұл мазмұнды меңгеру көзқарасдерін білдіретін, оқытудың мазмұндық және әрекеттік жағының бірлігі принципі.

Оқу материалын іріктеудің аталған принциптеріне жалпыдидактикалық принциптер (ғылымилық, жүйелілік, саналылық, дербестік, топпен ұжымның байланысы, нақты және абстарктылы бірлік, қолжетімділік, білімнің беріктігі және сенімділігі) әсер етеді.

Қазіргі білім беруде біліктілік көзқарасты жүзеге асыру бәсекеге қабілетті, өз мамандығын жетік меңгерген кәсіби білікті мамандарды даярлау мақсатына жетуге мүмкіндік береді [2]. Жоғары білікті педагог әлемдік стандарт деңгейінде мамандығы бойынша тиімді жұмыстарды атқара білуге қабілетті және әлеуметтік кәсіби тұрғыдан өзін үздіксіз жетілдіріп отыруға даяр маман. Осы көзқарас тұрғысынан ЖОО білім беру іс-әрекетінің негізгі нәтижесі білікті педагог-маманды даярлау болып табылады. Біліктілікті дамыту бойынша педагогикалық мақсаттың ерекшелігі мынада: білім алушы іс-әрекет нәтижесінде қалыптасады, яғни білім алушы нақты әлеуметтік тәжірибелерді меңгеру процесінде дамиды.

Сонымен, пәндердің мазмұнын іріктеу былайша жүргізілуі керек: оқу курсының нақты бөлімдерін оқытуда студенттерде оқытуға сәйкес кәсіби біліктіліктер қалыптасып отыруы шарт. Осылайша, біліктілік көзқарас педагогикалық процесті жобалаудың негізі болуы тиіс.

Зерттеу нәтижелерін талдау «білік» пен «біліктілік» ұғымдарын айырмашылығын былайша көрсетуге мүмкіндік береді:

- біліктер – студенттің оқу барысында меңгерген білімдерін практикада тиімді жүзеге асыра алу қабілеті және нақты іс-әрекетте білім, білік іскерлікті біруақытта қолдана алу.

- біліктілік – біліктіліктерді тиімді жүзеге асыруда және қызметкердің жұмыс тиімділігін көрсететін соңғы нәтижені, оның өзінің жұмысында қойылған мақсатқа жете білу қабілетін бейнелейтін кәсіби, тұлғалық сапалардың жиынтығы. Қызметкердің біліктілігін бағалау кәсіби стандарттарға және қызметкердің қызметтік міндеттерін атқару қабілетіне тікелей байланысты болып келеді. Біліктілікті көрсету үшін адам өзінің біліктілігін, яғни құзыретті болуға итермелейтін мінез-құлық моделін көрсетуі қажет.

Сонымен білік әдетте жұмыстағы міндеттерді шешу қабілеті ретінде сипатталады, ал біліктілік осы қабілеттерді қамтамасыз ететін мінез-құлық стандарты ретінде сипатталады. Білім алушылардың білім деңгейін салыстыру негізінде оқу барысында меңгерілген біліктіліктерді салыстыруға болады.

Кәсіби біліктілік мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге жасаған талдау аталған феноменге ғалымдардың әртүрлі көзқарас танытып отырғандығын көрсетеді:

1. Тұлғалық. Бұл бағыт бойынша кәсіби біліктілік құрылымын кәсіби білім, білік, іскерлік және адамның бағыт-бағдары, ынтасы, қызығушылығы сияқты тұлғалық сапалар құрайды.

2. Іс-әрекеттік. Бұл бағыт бойынша кәсіби біліктіліктің құрылымын өзіне мотив, мақсат, іс-әрекетті жоспарлау, шешім қабылдау, нәтижелерді тексеру, әрекетті түзетуді қосатын іс-әрекет құрайды.

3. Когнитивті. Бұл бағыт бойынша кәсіби біліктіліктің құрылымын іскерлік пен дағдыға негізделген білімдер кешені және сонымен қатар кәсіби тәжірибе құрайды.

Негізгі біліктілікті меңгеру кез келген кәсіби іс-әрекетті жемісті орындау үшін қажет. Негізгі біліктілік бәрінен бұрын, тұлғаның қоғамда ақпараттарды, коммуникацияларды, әлеуметтік-құқықтық негіздерді пайдалана отырып, кәсіби міндеттерді шешу барысында көрінеді.

Базалық біліктілік кәсіби іс-әрекетте (басқарушылық, педагогикалық, медициналық және т.б.) көрініс табады. Педагогикадағы базалық біліктілік қоғам дамуындағы білім жүйесінің талаптарына сәйкес педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыруға қажетті біліктіліктер болып табылады.

Арнайы біліктілікте кәсіби іс-әрекеттегі нақты пәндік немесе пән аясындағы ерекшеліктер көрініс табады. Оларды кәсіби іс-әрекет саласындағы негізгі және базалық біліктіліктерді жүзеге асырусыпатына ие емес, оларды қолдану аясы шектеулі. Арнайы біліктіліктің саны негізгі біліктіліктерге қарағанда басым болады, себебі арнайы біліктіліктер барлық іс-әрекеттің әртүріне және білім саласына сәйкес келеді. Үлгі ретінде келесі біліктіліктерді көрсетуге болады: ЖОО педагогтың кәсіби біліктілігі (Е.Г.Самойлова) [3], болашақ педагогтардың білігі (Е.А.Тарасова) [4], мектеп мұғалімінің кәсіби құзыреті (Е.В.Бурцева) [5], білім саласындағы әкімшілік қызметкерлерінің біліктілігі (С.В.Антонов) [6] және т.б.

Негізгі, базалық және арнайы біліктіліктер өзара байланысты және бір уақытта дамиды. Олар педагогтың кәсіби іс-әрекетте дербестік стилін қалыптастыруға және оның «интегративті тұлға сапасы» ретіндегі кәсіби біліктіліктердің қалыптасуын қамамасыз етеді.

Біліктіліктердің осы үш түрі бір-біріне әсер ете отырып, әртүрлі маңызды кәсіби міндеттерді шешу процесінде көрініс табады.

Болашақ педагогтардың кәсіби біліктіліктерін қалыптастыру бірнеше кезең бойынша жүзеге асады. Бірінші кезең – болашақ педагогикалық іс-әрекет аясындағы негізгі біліктіліктерді дамыту.

Екінші кезеңде білім алушылар негізгі біліктіліктердің негізінде базалық біліктіліктердің қалыптасуына ықпал ететін кәсіби педагогикалық міндеттерді шешудің амалдарын меңгереді.

Үшінші кезең – базалық біліктіліктің дамуының негізінде арнайы біліктіліктерді қалыптастыру. Мамандардың негізгі біліктіліктерді меңгеруі қазіргі педагогикалық теория мен практикадағы негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Бар және жоспарланған негізгі біліктілікті талдау жеке білім беру стратегияларын анықтауға, оқытудың адекватты технологияларын тандауға мүмкіндік береді. Оқытудың тұлғалық-бағдарлық әдістерінің әдістемелік жүйесін, дербестікті, дифференциациялауды ендіру, жобалық-зерттеушілік әдістерді қолдану негізгі біліктіліктерді дамытуға ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТ

- 1.Вербцкий А.А. Компетентный подход и теория контекстного обучения. - М.: ИЦ ПКПС, 2004. - 84с.
- 2.Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. - М.: Аспект-пресс, 2003. – 270 с.
- 3.Самойлова Н.И. Формирование профессиональной компетентности у будущих инженеров: зарубежный и отечественный опыт. - Казань, 2005. -115 с.
- 4.Тарасова Елена Васильевна. Формирование профессиональной компетентности руководителей общеобразовательных учреждений. - Ставрополь. 2006. - 172 с.

5.Бурцева Л.П.Оценивание сформированности компетенций бакалавров в процессе преподавания методики профессионального обучения. Методика профессионального образования:от теории к практике. Сборник научных трудов. - Челябинск. 2017. - С. 29-34.

6.Антонов С.В. Развитие профессиональной компетентности руководителя спортивного учреждения. - Челябинск, 2002. - 201с.

7.Калиева К.М. Заманауи білім беру жүйесі жағдайында педагогтың тұлғалық-кәсіби құзыреттілігін дамыту мәселесіне. //Наука и жизнь Казахстана. – 2017. - № 67-71.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД КАК ОСНОВА ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Калиева К.М.¹, к.п.н., профессор

Аймагамбет Т.² магистрант

^{1,2}КазУМОиМЯ им. Абылай хана

e-mail: kalieva.k.m@mail.ru

Аннотация. На современном этапе развития системы образования в Казахстане приоритетной задачей является повышение его качества, что выступает основой формирования социально зрелой творческой личности. Этому способствует такая организация образовательного процесса, которая осуществляется на основе и в сочетании личностно ориентированного, деятельностного, компетентностного подходов. В статье рассматривается сущность компетентностного подхода, условия его реализации в профессиональной подготовке, раскрывается алгоритм построения компетентностно-ориентированного образовательного процесса.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, компетенция, метод проектов, качество образования, профессиональная компетентность педагогов.

Статья поступила 04.10.2019

EDUCATIONAL FUNCTION OF THE KAZAKH LANGUAGE: HISTORY AND MODERNITY

Bayandina S.Zh. d.phil.s., professor

KazUIR&WL named after Abylai Khan, Almaty, Kazakhstan

e-mail: bayandina2004@mail.ru

Abstract. The article discusses the functions of the language in the field of education, the history of the educational function of the Kazakh language. The cognitive function of the language plays a huge role in the life of a person in cognition of objective reality and in obtaining knowledge. The educational function of the language operates in conditions of organized learning. The volume and functional load of a particular language in a certain field of activity are determined by social, political, economic, cultural factors.

The epistemological aspect of the educational function of the language is represented by the works of scientific teachers, sociolinguists. The reconstruction of the educational function

of the Kazakh language shows the difficulties that arose in the way of its functioning. The expansion of the educational function of the language in the post-Soviet period in the Republic of Kazakhstan is shown.

Key words: education, language functions, language educational function, Kazakh language, state language, language policy.

УДК 81'23

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Баяндина С.Ж. д.фил.н., профессор
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: bayandina2004@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются функции языка в сфере образования, история образовательной функции казахского языка. В жизнедеятельности человека в познании объективной действительности и получении знаний огромную роль играет когнитивная функция языка. Образовательная функция языка действует в условиях организованного обучения. Объем и функциональная нагруженность того или иного языка в определенной сфере деятельности обусловлены социальными, политическими, экономическими, культурными факторами. Гносеологический аспект образовательной функции языка представлен трудами ученых-педагогов, социолингвистов. Реконструкция образовательной функции казахского языка показывает трудности, которые возникли на пути его функционирования. Показано расширение образовательной функции языка в постсоветский период в Республике Казахстан.

Ключевые слова: сфера образования, функции языка, образовательная функция языка, казахский язык, государственный язык, языковая политика.

Образовательную функцию языка известный социолингвист Ю.Д. Дешериев называл функцией преподавания, обслуживающей начальное, среднее и высшее образование.

В исследовании функций языка основной интерес представляет не педагогическая деятельность ученых, а анализ и оценка объема этой функции. Проблема развития образовательной функции языка относится к числу таких вопросов, которые являются социально-лингвистическими. Разработка проблемы, построение теории образовательной функции языка возможно лишь на определенном философском фундаменте исследования. Для этого в орбиту изучения проблемы неизбежно вовлекается круг вопросов, начиная с глоттогенеза социальной роли языка, без раскрытия их сущности невозможно построение теории образовательной функции языка. Анализ возникновения языка и языковой способности и коммуникативной деятельности являются одними из актуальных проблем социолингвистики, психолингвистики, лингводидактики.

В Казахстанском образовательном пространстве в условиях суверенитета и реформы казахский язык, ущемленный в правах функционирования при советской власти, в государственном статусе получает возможность для широкого функционального развития. Потребности общения народов Казахстана в различных сферах жизни потребует внимания ученых к углубленному исследованию функционирования государственного языка и, в первую очередь, в сфере образования в казахстанском обществе.

Реализация государственного статуса казахского языка – потребность законодательства о языках и об образовании. Так, по Закону «Об образовании»: «Все учебные заведения, независимо от форм собственности, должны обеспечить знание и развитие казахского языка как государственного, а также изучение русского языка и одного из иностранных языков в соответствии с государственным общеобразовательный стандартом для каждого уровня образования» [1]. Современное состояние функционирования государственного языка в сфере образования характеризуется сужением его объема образовательной до кризисной ситуации. Обучение в нашей стране на государственном языке и его изучение в учебных заведениях является обязательным стандартом образования. «Деятельность любых учебных заведений должна соответствовать этим стандартам» [3]. Приобретение специальностей на родном языке сталкивается со многими трудностями социального, экономического и др. характера, т.к. деятельность самих учебных заведений, обучение в них, трудоустройство после его окончания, востребованность специалистов поставлены в жесткие рамки рыночной экономики.

В сфере образования языки выполняют *учебно-педагогических роли (функции)*[3]. Эту функцию многие социолингвисты называют образовательной.

По мнению Н.Б. Мечковской, язык выполняет три основных учебно-педагогических роли (функции): 1) язык используется как вспомогательное средство при обучении некоторому другому языку. Как известно, в мировой практике школе в роли устного вспомогательного языка используется родной (материнский) язык учащихся. Это происходит, как правило, на первых шагах начального образования с целью перевести дальнейшее обучение на основной язык школы в определенном обществе. Переход может быть осуществлен уже на следующей ступени обучения. На родном языке создается первая книга учащихся (букварь), облегчающий обучение чтению и письму на основном языке школы. В овладении иностранным языком функции вспомогательного играет и родной язык; 2) на языке ведется преподавание (обучение).

Эта функция языка реализуется на разных ступенях образования. Преобладает использование этой функции в получении образования на всех уровнях. Однако случается, что язык используется в преподавании в общеобразовательной (средней или неполной средней) школе, а среднее специальное и /или высшее образование ведется на языке более высокого коммуникативного ранга. В многоязычной ситуации в этой сфере происходит конкуренция языков, обусловленная рядом объективных и субъективных факторов; 3) язык является учебным предметом. В этом случае, необходимо «конкретизировать его учебно-педагогический статус в следующих аспектах: а) изучается язык в стране, где живут носители этого языка, или в стране, где он не является родным (хотя бы для какой-то части населения); б) в учебных заведениях какой ступени и какого типа изучается данный язык (в начальной, средней, высшей или на всех ступенях; в общеобразовательной школе или специальных учебных заведениях); в) в каком качестве и с какими целями преподается язык. При этом возможны следующие случаи: 1) преподавание языка в качестве родного языка учащихся и в качестве языка обучения; 2) преподавание языка в качестве родного языка учащихся, но преподавание может вестись на другом (неродном) языке более высокого коммуникативного ранга; 3) преподавание неродного языка для учащихся и преподается потому, что является языком большей или меньшей части населения данного многоязычного социума; 4) преподавание языка в качестве «иностранный» языка; 5) преподавание языка в качестве классического языка данного культурного ареала; 6) преподавание языка преподавание языка в качестве специального учебного предмета [3].

Как известно, русская ориенталистика сыграла определенную роль в развитии образовательной функции казахского языка. Ориенталистика (востоковедение) представляет собой совокупность научных дисциплин, изучающих историю, экономику, языки, литературу, этнографию искусство, религию, философию стран Востока. Внутри востоковедения сложились региональные отрасли (напр. арабистика, синология, индология).

В России начало востоковедения относится к Петровской эпохе. Датой рождения его считается 18 июня 1700 года, «когда был издан указ Петра I, предписавший вновь назначенному сибирскому митрополиту отобрать и послать в Тобольск “добрых и ученых непрестарелых иноков дву[x] или трех человек, которые бы могли китайскому и мунгальскому языку и грамоте научить”» [4]. Эта дата важна «как первое официальное – государственное – мероприятие, непосредственной целью которого была подготовка специалистов по восточным странам» [4].

В дооктябрьский период русский ученый-ориенталист был арабистом, иранистом и тюркологом, подготовка такого специалиста в России была обусловлена историей формирования культуры и религии арабских, иранских и тюркских народов.

В поле зрения русских ориенталистов оказались также культура и история тюркских народов, ставшие предметом изучения тюркологии, которая с самого начала и по настоящее время понимается как комплекс гуманитарных дисциплин, изучающих языки, историю литературу, фольклор, культуру народов, говорящих на тюркских языках.

Казахский язык становится предметом изучения со второй половины XVIII века, а в практических целях он исследуется с середины XIX века. А.Н. Кононов отмечает, что «составителям различных практических пособий как по казахскому, так и по другим тюркским языкам не был чужд иногда и глубокий научный анализ фактов» [4, 253,270].

Труды русских ориенталистов сыграли большую роль в формировании казахского языкознания. К числу первых исследований относится работа Н.И. Ильминского «Материалы к изучению киргизского наречия», опубликованная в 1860-1861 годах. По этим материалам была составлена казахская часть работы М.А. Терентьева «Грамматика турецкая, персидская и узбекская» (СПб., 1875). Образцом для последующих исследований послужила «Краткая грамматика казак-киргизского языка» П.М. Мелиоранского (СПб., 1875). Свою роль в изучении грамматики казахского языка сыграла «Грамматика киргизского языка. Фонетика, этимология и синтаксис» В. В. Катаринского (Оренбург, 1897). Ценный вклад в развитие казахского языкознания внес своими исследованиями В.В. Радлов, оценка его роли в формировании казахского языкознания дана в монографии К.Ш. Хусаинова [5]. Исследования русских ориенталистов оказали влияние на лингвистические взгляды Ч. Валиханова, И. Алтынсарина, их имена стоят рядом с именами русских ориенталистов.

Преподавание тюркских языков в учебных заведениях России было обусловлено развитием торговой, политической и административной деятельностью России. А.Н. Кононовым отмечено, что «среди «инородческих языков, в знатоках которых была острая потребность, едва ли не первое место занимал «татарский» язык, под которым понимали все тюркские языки...» [4, 129].

В целом труды русских ориенталистов оказали положительное влияние на формирование казахского языкознания:

- 1) положили начало систематизированному научному исследованию казахского языка;
- 2) был определен лингвистический статус казахского языка;
- 3) была описана фонетическая, лексическая, грамматическая система казахского языка;

- 4) была заложена основа лексикографии казахского языка;
- 5) были созданы первые пособия для изучения казахского языка;
- 6) казахский язык стал предметом изучения в образовательных учреждениях России и Казахстана;
- 7) дело русских ориенталистов продолжили просветители казахского народа, и внесли существенный вклад своими исследованиями в развитие казахского языкознания и т. д..

Деятельность русских ориенталистов сыграла вместе с позитивной и негативную роль, так как политика царского правительства имела целью колонизацию земель и народов, населявших эти земли. Эта цель красной нитью прослеживается в политике России и в доимперский период и во время существования империи.

Казахская интеллигенция, равнодушная к судьбе родного языка, была подвергнута коммунистами репрессии, среди них А. Байтурсынов, Х.К. Жубанов, Х. Досмухамедов, С. Сейфуллин, Б. Майлин, М. Жумабаев, Ж. Аймаутов и другие.

В советский период казахское языкознание получила дальнейшее развитие благодаря усилиям казахстанских ученых, именно в этот период были созданы фундаментальные исследования по теории казахского языка, были тщательно исследованы его фонетическая, лексическая, словообразовательная, грамматическая система, выпущено много лингвистических и отраслевых терминологических словарей. Все эти достижения были сделаны, несомненно, на основе опоры на труды русских ориенталистов, внесших свой неоценимый вклад в дело формирования казахского языкознания. В тоже время необходимо отметить, многие ученые отнеслись к развитию казахского языкознания односторонне, исследуя в основном внутреннюю сторону языка, а многие проблемы, в частности, социолингвистические, остались не в поле зрения их научных интересов. Неразрешенные проблемы способствовали тому, что статус казахский язык – родной язык казахского народа – в эти годы был оттеснен на второй план и не функционировал во многих сферах общественной жизни.

Системы национальных школ в России начинают развиваться со второй половины XIX в. На территории Казахстана царским правительством и местными властями предпринимаются попытки создать сеть школ для национальных меньшинств после присоединения Средней Азии и Казахстана к России, организации Туркестанского генерал-губернаторства (1867) В основу закона «О мерах к образованию населяющих Россию инородцев», изданного 26 марта 1870 года Министерством народного просвещения, были положены основные принципы русификаторской и миссионерской педагогической системы Н.И. Ильминского. Национальные школы делились на три категории в соответствии с уровнем владения русским языком обучающихся:

1. «Для весьма мало обрусевших». В эту категорию входили дети нерусского населения, для которых создавались школы, где первоначальное обучение разрешалось на родном языке учащихся, но учебники были напечатаны русскими буквами. Дальнейшее обучение осуществлялось на русском языке.

2. «Для живущих в местностях, где много русских». Для населения этой категории создавались школы, где обучались русские дети и дети национального меньшинства. Языком обучения был русский язык, но учитель должен был знать язык местной национальности. Родной язык разрешалось применять при устных объяснениях до овладения детьми русским языком.

3. «Для достаточно обрусевших». К этой категории относились украинцы и белорусы. Для них создавались школы с русским языком обучения. Пользоваться родным языком не разрешалось [6, 15].

В 1904-1914 гг. в Казахстане было открыто 1157 школ, в том числе 248 русско-казахских.

В 1902 году в Акмолинской Семипалатинской областях открывается 14 аульных школ. Срок обучения в них был двухгодичным. Изучались русский язык, родной язык, арифметика. Языком обучения был родной язык. [6, 31].

Дореволюционные деятели народного образования подчеркивали роль родного языка в обучении. Так, например, А.Е. Алекторов: «Обучение грамоте должно вестись на природном языке учащихся, Только в этом случае обучение будет сознательное и не пойдет в разрез с главными педагогическими требованиями – идти от известного (киргизского (казахского – С.Б.) языка) к неизвестному (русскому), от легкого к трудному. Обучение на природном языке сразу заинтересовывает детей, они все понимают, во все вникают и работают с большой охотой и усердием». Он также советовал учителям в преподавании русского языка в казахских школах пользоваться наглядно переводным материалом, широко опираться на жизненный опыт учащихся. Подготовка педагогических кадров для Казахстана осуществлялась учительскими семинариями, Оренбургской (Орской) казахской учительской школой и педагогическими классами, в учебный план как обязательный предмет входил казахский язык. Наиболее острыми теоретическими и методическими вопросами для педагогической общественности Казахстана в начале XX в. были вопросы о языке обучения, женском образовании, о содержании и методах обучения.

В ходе дискуссии о языке обучения А. Алекторов, Н. Никольский, И. Яковлев и многие другие указывали на целесообразность обучения в национальных школах на родном языке. Н. Никольский писал: «Обучение надо начинать на родном языке. Родной язык, воплощая в себе мышление народа и все его мирозерцание, непосредственно говорит уму и сердцу:

движение мыслей и чувств возбуждается глубже и сильнее, доказательства получают большую силу убедительности, потому что вместе со словами передаются детям родные элементы мысли»[6].

М. Рогинский советовал издать на казахском языке в местных редакциях Актюбинска, Кустаная, Торгая и распространить в степи книги «общелитературного, нравоучительного, естественно-исторического и географического содержания», а также указал на целый ряд статей и рассказов, полезных для классного и внеклассного изучения. По его советам в Кустанайском, Тургайском уездах литературный материал, рекомендованный им, был переведен Т. Мендешевым, О. Алмасовым, К. Бейсеновым с русского языка на казахский и передан в аульские школы. [6]. Лучшие представители казахского народа С. Кубеев, М. Сералин, С. Торайгыров выступая за обучение в казахских классах на родном языке, вместе с тем указывали на необходимость изучения русского языка, подчеркивая, что приобщение казахского народа к прогрессивной русской и мировой культуре будет способствовать развитию казахской национальной культуры.

Казахский язык начинает выполнять образовательную функцию как язык обучения после революции. В дореволюционный период реализация образовательной функции казахского языка осуществлялась как вспомогательного средства при овладении русским языком, и как учебного предмета в некоторых учебных заведениях. Основная масса казахского населения не имела доступ к образованию.

Создание системы народного образования, организация ликбезов в Казахстане в послереволюционный период уже в через несколько лет дают свои результаты: по материалам переписи 1926 года казахов на его территории проживало 3 713394, грамотные составляли 259168 человек (в том числе 241989 мужчин и 17 179 женщин). На всей территории Казахстана грамотным было население в возрасте от 8 и старше 22,5%, из них казахов – 8, 1%. Большая часть грамотного населения было сосредоточена в городах и рабочих поселках. Там проживало 55,7% грамотных, из них казахов 29, 5%. На селе было всего 19,3% грамотных, из них казахов 8,6 %. В эти годы казахское население составляло этническое большинство, поэтому языком обучения в образовательных учреждениях был казахский язык.

В начале двадцатых годов начальное образование развивалось медленными темпами. Увеличение числа учащихся казахской национальности, посещавших начальные классы, наблюдается в 30 годы. Если в 1921-1922 годах их процент был 22,0 % от общего числа учащихся, то в 1934/1935 году их количество возросло до 44,1%.

После Октябрьской революции начинают расширяться социальные функции казахского языка. Этому, прежде всего, способствуют

коренные изменения, происшедшие в общественно-экономической жизни казахского народа. Изменилась социальная структура населения: ликвидация эксплуататорских классов, формирование рабочего класса, развитие национальной интеллигенции, возможность получения образования народными массами. Однако, следует отметить, что общественные функции казахского языка не проявлялись в эпоху социализма полностью. На развитие социальных функций казахского языка оказывали негативные факторы, один из них, пожалуй, самый главный, языковая политика государства.

В годы репрессий многие ученые, поддерживающие развитие казахского языка как национального языка, как языка науки и образования, подверглись жестокому гонению. Одним из них был выдающийся ученый-лингвист, профессор Х.К. Жубанов, стоявший у истоков отечественного общего языкознания.

В Казахстане казахский язык был утвержден несколькими декретами как государственный наряду с русским. Это было подтверждено и первой Конституцией Казахской АССР (ст. 13), что стало мощным толчком в развитии казахского языка. Такое же наблюдалось и в других республиках, но «партия в срочном порядке отменила государственный статус местных языков, что нашло отражение в первой Конституции СССР». Репрессия в сфере казахского языка в первую очередь коснулась графики, алфавита, орфографии, ономастики, топонимики, терминологии.

Появились синонимы термина «русский язык»: «всесоюзный переводчик», «язык межнационального общения», «второй родной язык», были предложены также понятия «двуязычие» и «национально-русское двуязычие»..

В послевоенное время количество начальных школ увеличивается: В 1945 году было 1679 начальных школ, к 1950 году их число достигло 2402, к 1960 году – 4906. Всего школ с казахским языком обучения в это время было 3123, в 1518 школах обучение велось на казахском и русском языках.

В Казахстане в 1966/67 годах 68% детей казахов обучалось на казахском языке, среди них 73% в сельской местности. К началу 1970 начальных школ было 1580.

Среднее образование в Казахстане стало развиваться также в советский период. Развитие среднего образования в республике было обусловлено различными факторами. Такие факторы как обширность территорий, кочевой образ жизни, сильное рассредоточение населения по мелким населенным пунктам мешали развитию среднего образования, особенно на казахском языке. Но несмотря на это, среднее образование в

стране успешно развивалось.

С 1921 по 1935 год количество средних общеобразовательных школ с 66 увеличилась до 573. В них в 5-10 классах обучалось количество учащихся увеличилось с 8,5 тыс. (в том числе учащихся казахской национальности –1,4 тыс.) до 70,0 тыс. (в том числе учащихся казахской национальности –11,8 тыс.).

В 1967/1968 учебном году число учащихся средних школ возросло до 1 283 302, из них на казахском языке обучалось 308 656 человек.

Образовательная функция казахского языка в сфере среднего специального образования. Значительный рост числа учреждений среднего специального образования наблюдается также в советский период. Если в 1914-1915 году в 7 специальных средних заведениях обучалось 300 человек, то к 1940-1941 году 30,3 тыс. учащихся обучалось в 118 учебных учреждениях этого типа.

Функционирование казахского языка в этой сфере подтверждает тот факт, что в 1966 году было издано 17 названий учебной литературы на казахском языке. Многие учебные дисциплины читались на казахском языке.

В 1966/1967 учебном году средних специальных заведений было 179. К этому времени в народном хозяйстве было занято 333,6 тыс. специалистов со средним образованием

Образовательная функция казахского языка в сфере высшего образования. Первое казахское высшее учебное заведение на территории Казахстана открывается в 1929 году. В этот год создается Алма-атинский педагогический институт, а в 1934 году – Казахский государственный университет. К началу войны число вузов достигает 20, а количество студентов в них обучающихся – 10 420.

В послевоенное время уделялось особое внимание подготовке кадров коренной национальности. Следует отметить, что в эти годы ощущается потребность в подготовке педагогических кадров для казахских школ. Половина студентов, принятых в вузы в 1949/1950 учебном году, была коренной национальности, в 1950 году обучалось в вузах республики 9,9 тыс. казахов.

В 1966 году было издано 32 учебника и учебных пособия на казахском языке, созданы казахско-русские, русско-казахские и отраслевые казахские (толковые) терминологические словари. В Казахстане в 1967 году в вузах обучалось 85,5 студентов казахов.

Кардинальные изменения в жизни казахстанского общества в советский период, а также различные общественно-экономические факторы повлияли на развитие социальных функций языков народов

Казахстана, в особенности казахского языка.

В условия суверенного Казахстана наблюдается стабильный рост как количества учреждений образования (детских дошкольных организаций, общеобразовательных школ, колледжей и вузов), в которых обучение и воспитание осуществляются на казахском языке, так и численности лиц, посещающих эти учебные заведения. Если в 1991 г. доля обучающихся в казахских школах составляла 30%, в 1999/2000 учебном году – из 3,5 миллиона учащихся школ республики 1,6 миллиона обучались на казахском языке (50,6 %), 1,5 миллиона – на русском (45 %), 80 тысяч – на узбекском (2,3 %), 23 тысячи – на уйгурском (0,6 %), 2,5 тысячи – на таджикском (0,07 %) и более тысячи – на других языках. Через 10 лет, в 2009 году, из 2,546 млн учащихся бюджетных школ на казахском языке обучались 1,543 млн (60,6 %), на русском – 0,904 млн (35,5 %), на узбекском – 0,079 млн (3,1 %) [24, 19], в 2012 г. численность учащихся казахских школ составила 64% [43]. Как видим, за первое десятилетие независимости соотношение учащихся средних общеобразовательных школ по языку обучения изменилось в пользу школ с казахским языком на 20%, за второе десятилетие – на 10%. Такое увеличение произошло не благодаря демографическому росту (хотя тюркское население страны как представляющее собой молодые этносы имеет тенденцию к росту), а за счет оттока учащихся из русских школ.

В сфере высшего образования наблюдается аналогичная картина, отличающаяся лишь конкретными цифровыми показателями. Констатируя данный факт, следует отметить огромную организационную, научно-методическую работу, проведенную в сфере высшего образования в достаточно сжатые сроки, так как в 90-х годах XX столетия вузы Казахстана по большинству специальностей реально не были готовы к обучению на казахском языке и вынуждены были форсировать подготовку учебной, научно-методической литературы. Это, в свою очередь, обусловило активизацию работы по расширению и углублению ресурсного, информационного потенциала казахского языка, в частности, - его терминологической системы [7].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Об образовании. Закон Республики Казахстан от 7 июня 1999, № 389- // Законодательство об образовании в Республике Казахстан. – Алматы: Юрист, 2003.
- 2 Конституция Республики Казахстан.– Алматы: Казахстан, 2000.
- 3 Мечковская Н.Б. Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков. Учебное пособие для студентов филологических и лингвистических специальностей. - 2 изд. – М.:Флинта: Наука, 2001.

4 Кононов А.Н. История изучения тюркских языков в России. Дооктябрьский период. – Л.: Наука, 1982.

5 Хусаинов К.Ш., В.В. Радлов и казахский язык. – Алма-Ата: Наука, Каз ССР, 1981.

6 Сембаев А.И., Храпченков Г.М. Очерки по истории школ Казахстана (1901-1917 гг). – Алма-Ата: Мектеп, 1972.

7 Развитие и функционирование государственного языка в суверенном Казахстане. Монография. – Алматы, 2016.

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ БІЛІМ БЕРУ ҚЫЗМЕТІ: ТАРИХЫ МЕН ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Баяндина С.Ж. фил.ғ.к., профессор
Абылай хан атындағы ҚазХКжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
bayandina2004@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада білім беру саласындағы тілдің қызметі, қазақ тілінің білім беру қызметінің тарихы талқыланады. Тілдің танымдық қызметі адамның өмірінде объективті шындықты тануда және білім алуда үлкен рөл атқарады. Белгілі бір қызмет саласындағы белгілі бір тілдің көлемі мен функционалдық жүктемесі әлеуметтік, саяси, экономикалық, мәдени факторлармен анықталады. Тілдің когнитивтік қызметінің гносеологиялық аспектісі педагог ғалымдар мен социолингвистердің еңбектерінен көрініс алады. Қазақ тілінің білім беру қызметін қайта құруы оның қызмет ету жолында туындаған қиындықтарды көрсетеді. Қазақстан Республикасындағы посткеңестік кезеңдегі тілдің білім беру қызметінің кеңеюі көрсетілген.

Тірек сөздер: білім, тіл функциялары, тілдік білім беру функциясы, қазақ тілі, мемлекеттік тіл, тіл саясаты.

Статья поступила 02.10.2019

THE MAIN PROBLEMS OF FORMATION OF VOCATIONAL ORIENTATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Urtanova N.S., master student
KazUIR&WL named after Abylai Khan
Almaty, Kazakhstan
E-mail: Naz-095@bk.ru

Abstract. The article is devoted to the study of the main problems in the individual's professional self-determination. In recent years, the attitude towards vocational guidance of students has changed significantly, which is primarily associated with the introduction of vocational guidance for high school students. In the article, the author emphasizes that the introduction of profiled training can have a positive impact on the orientation of students to future professional activities and that they have equal access to full-time education for different

categories of students in accordance with their needs. In this regard, the content of the work on the formation of vocational guidance skills in students in the context of specialized training is analyzed.

Keywords: vocational orientation, choice of profession, profile training, self-determination, career guidance skills, personal opportunities of a student.

ӘӨЖ 37.013

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ БАҒДАРЛАНУ БІЛІКТІЛІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕР

Үрғанова Н.С., магистрант,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан
e-mail: Naz-095@bk.ru

Аңдатпа. Мақала жоғары сынып оқушыларының мамандық таңдау мәселесіне арналған. Соңғы жылдары оқушылардың кәсіби бағдарлануына қатысты көзқарас айтарлықтай өзгеріске ұшырауда, бұл бірінші кезекте жалпы білім берудің жоғары сатысында оқушылардың профильді оқытуды енгізумен байланысты. Мақалада автор профильді оқытуды енгізу оқушылардың болашақ кәсіби қызмет саласына бағдарлануына оң ықпал ететіндігіне, оқушылардың әртүрлі санаттарына олардың қалауы мен қажеттіліктеріне сәйкес толыққанды білім алуға тең қолжетімділікті орнатуға ықпал ететіндігіне назар аудартады. Мұнымен байланысты профильді оқыту жағдайында оқушылардың кәсіби бағдарлану біліктілігін қалыптастыру бойынша атқарылатын жұмыстар мазмұнына талдау жасалады.

Тірек сөздер: кәсіби бағдарлану, мамандық таңдау, профильді оқыту, өздігінен анықталу, кәсіби бағдарлану біліктілігі, оқушының жеке мүмкіндіктері.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау. Оқытудың жаңа технологиясын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық, ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсетіледі, білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделеді [1]. Бұл міндеттерді шешу үшін мектеп ұжымдарының, әр мұғалімнің күнделікті ізденісі арқылы барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа тәжірибеге, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі туындайды.

Мектеп оқушыларының мамандық таңдауда дұрыс бағыт алу мәселесі мектептің психологиялық қызмет аясында жүргізілетін аса жауапты да маңызды жұмыстарының бірі болып отыр. Бала үшін болашақ мамандықты таңдау өмірлік жолын дұрыс таңдаумен бірдей.

Өкінішке орай, біз, балалардың таңдауының ақылмен емес, біреудің сөзіне ереотырып немесе ата-анасының ықпалымен «қай жерге оқуға түсу оңай» деген көзқарастармен болып жатқанын байқаймыз. «Осы мамандықты таңдауыма ата-анам себепші болып еді. Енді өз қалауыммен екінші мамандықта оқып жүрмін» – деген сияқты сөздерді күнделікті өмірде жиі есітетініміз анық. Дұрыс таңдалмаған мамандық – мамандық иесінің өзіне ғана емес, қоғамға да кері әсерін тигізетінін ұмытпағанымыз жөн. Соңғы кездегі Білім және ғылым министрлігінің таратқан мәліметіне қарағанда, жоғары оқу орнын бітірген түлектердің 50 пайызы өз мамандығы бойынша жұмыс істемейді екен. Бұл дегеніңіз мемлекеттің болашақ маман даярлауға грант негізінде оқыту үшін ел қазынасынан бөліп жатқан қаражатының 50 пайызы желге ұшады дегенді меңземейді ме? Ата-ананың баланы оқытуға жұмсаған ақшасын былай қойған кезде, Үкіметтен грантқа бөлінетін қыруар қаржының 50 пайызы тиімсіз жұмсалады дегенді білдірмейді ме? Олай болса, 50 пайыз студентті жоғары оқу орындары текке оқытқан болып шықпайды ма?

Әрбір оқушының жеке қабілеттері мен ерекшеліктерін, мүмкіндіктерін, шеберлігін, қызығушылығын ескеріп бағыт-бағдар, жекелеген мамандықтар туралы терең білім беру – біздің басты міндетіміз. Ал, мектебінде қанша оқушы болса сонша оқушының жеке-жеке қабілетін, бейімділігін анықтап, бағыт беріп отыру, мамандықты дұрыс таңдауға жол сілтеу – үлкен мәселе.

Кәсіптік бағыттылықты қалыптастырудың адами алғышарттары жоғары сыныптарда қалыптасады, бұл кезеңде оқушыларда танымдық қызығушылық дамиды, жеке мәнді мақсат қоя білу талабы, кәсіби мүдде пайда болады. Алайда, жалпы практика талдауы көрсетіп отырғандай, көптеген мектеп түлектері өзін-өзі және таңдаған мамандығын нашар біледі. Бүгінгі күні жасөспірімдердің өзін-өзі тануы арқылы мамандық таңдауда дұрыс бағыт алуы және оған бейімделу мәселесі туындауда. Жеке тұлғаның барлық қабілеттері мен мүмкіндіктерін ашып, оларды салауатты өмір салтына үйретіп, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру үшін жоғары сынып оқушыларының психологиялық даму ерекшеліктерін ескере отырып, олардың болашақ мамандығын саналы түрде таңдап алуына психолог мамандар көмек көрсетуі керек [3].

Жастар арасында ғылыми қызметкерлер, педагогикалық, инженерлік-техникалық сияқты мамандықтарға қызығушылық баяу өсуде, ол мамандықтардың жастар арасындағы беделі, абыройы әлі де болса өз дәрежесіне көтеріле қойған жоқ. Мұндай келеңсіз құбылыстарды жою үшін “ерекше педагогикалық тәсілдер, жұмыстың мазмұнды және құқықты формалары қажет болып отыр, жас адамға шынымен көмек

көрсететін, қоғамдағы өз орнын табуға көмектесетін жаңаша тәсілдер мен формалар керек болып отыр" [4].

Кәсіптік бағдар көптеген сұрақтарды қамтиды, соның ішінде; әлеуметтік, экономикалық, құқықтық, психология-педагогикалық, медициналық физиологиялық және танымдық сұрақтарды қамтиды. Мамандықты дұрыс таңдамау, кәсіптік бағдар жұмыстарының бұрмалануынан оқушылар мамандықтан жалыға бастайды. Бұл өзінің таңдаған мамандығына қанағаттанбауынан, мамандықты, жұмыс орнын аустыруына әкеліп соғады, жұмыстың ауысуы, жұмысшыны қайта даярлау - бұл мемлекеттің, кәсіпорындардың және оның өзіне экономикалық шығынға түседі.

Жалпы білім беретін мектептерде жоғарғы сынып оқушыларының кәсіптік бағдарын бақылау, болжау және түзетулер енгізу Республикадағы нарықтық қатынастарды реттейді оқушылардың мамандықты дұрыс таңдауына және қазіргі кездегі еңбек ресурстарындағы өнімді күштерді айқындайтын болады.

Қоғамдағы қайта дайындау міндетті түрде жастардың еңбекке деген мотивациясын, болашақ іскерлігін таңдауын өзгертеді. Сонымен қатар қазіргі таңдағы қатынастар олардың кәсіптік-квалификациялық құрылымдарының өзгеруіне басты себепкер болады.

Республикамыздағы экономиканың өсуі, әр-түрлі кәсіпкердік жаңа басқа да мамандықтардың шығуына байланысты еңбек рыногында бәсекелестік жүріп жатыр. Жастардың мүмкіндіктеріне, белгілі бір мамандыққа қызығушылығына қарай оларды жұмысқа орналастыру проблемасы тұр. Оқушылар мектеп қабырғасын бітірісімен сұранысты айқындайтын маман болуы қажет. Проблеманың бұл жерде шығуы, бітірушілер өздеріне қажетті мамандықты таңдай алмауында. Қазіргі кездегі қоғамдағы жұмысшы мамандыққа бағдар беру, яғни қоғамның сұранысын айқындау.

Кәсіптік бағдар мемлекеттің кадрларға деген сұранысын және адамның өзіндік икемділігіне қарай мамандық таңдауының өлшемдер жүйесі (психологиялық-педагогикалық, экономикалық және т.б.).

Кәсіптік бағдар жұмыстарының ғылыми әдістемелік негізі П.Р. Атутов, С.Я. Батышев, М.Н. Махмудов, Г.А. Уманов, А.П. Сейтешов, Б.Ж. Сыдықов, Л.В. Леонов, Б.А. Оспанов, Л.Х. Мажитова, Ж. Асқарова, Р.А. Озғамбаева және т.б. еңбектерінде кәсіптік бағдардың саясаттық базасы, кәсіптік білім мен жалпы білім беруді біріктіру мәселелерін қарастырады.

Жолмұхан Түрікпенұлының «Кәсіптік бағдар» еңбегінде, кәсіптік бағдар пәнін оқу орындарында, орта мектептерде жоспарлау мен

ұйымдастыру мәселелері, мектептің ата-аналармен және кәсіпорындармен бірлесіп атқаратын жұмыс түрлері жан-жақты баяндалған. Тәлім беру барысында шәкірттерді сынақтан өткізу, шыңдау жолдарын сөз еткен.

Оқушылардың мүмкіндіктері оқу және кәсіптік қызығулықтары әр-түрлі факторлардың әсер ету нәтижесінде құралады. Егер оның бәрі оң болса, онда шешуші фактор болып оқу және тәрбие беру деңгейі, мұғалімнің жеке қасиеті, оқу материалдық базасы.

Әрбір пән мұғалімі:

- нақты кәсіптік бағдарды іскеасырады;
- сыныптаоқушылар арасында жолдастық қатынастарды реттейді;
- оқушылардың дүниетанымын, сенімін, моралдық, психологиялық сапасын, дамытады және реттейді;

- оқушыларды оқытады және кәсіптік бағдар сұрақтары консультация береді, оқушылардың белгілі бір еңбек саласына жәнеоқу пәніне қызғуын тудырады жәнеосы қызығуларды одан әрі дамыту үшін ұсыныстар береді;

- қандай да бір тақырыпты өту барысында мұғалім тақырыбынасай ауыл шаруашылығы және мәдениеті саласына жәнеоған байланысты мамандықтарды сипаттайды, белгілі мамандардың жұмысымен жетістіктері туралы әңгімеетеді;

- пәндік, көркемдік және техникалық үйірмелерде, курстарда дарынды икемділіктері, жоғары оқушыларды сабаққаодан әрі тарта түседі;

- оқушыларды толғандырып жүрген сұрақтар, мәселелер бойынша жеке әңгіме өткізу және ұсыныстармен көмектесу;

- оқушыларғаоқу орнын және мамандық таңдауға көмектесу.

Оқушыларға кәсіптік бағдар беруде басты рөлді сынып жетекшісі атқарады. Ол бірнеше жыл оқушылармен тығыз байланысқан ата-аналармен қарым-қатынаста. Ол оқушылардың әр қайсысының мінезін ерекшеліктерін, икемділіктерін өте жақсы біледі. Бұл сынып жетекшісінің ата-аналармен бірге оқушыларға кәсіптік бағдар беруіне, мамандықты саналы таңдауында ролі жоғары екенін көрсетеді.

Сынып жетекшісі сыныпта кешенді кәсіптік бағдарды жүргізеді; барлықпәнмұғалімдерініңжұмыстарынбағыттаидыжәнеұйымдастырады; түрлі әдістермен тұлғаның ерекшеліктерін, икемділіктерін, кәсіптік қызығуларын оқып үйренеді; алынған ақпараттарды жүйелендіріп арнайы бланкалар толтырады; оқушыларды түрлі мамандықтармен таныстыруды ұйымдастырады; олардың қызығушылықтарына байланысты түрлі сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыстарды ұйымдастырады; кәсіптік консультацияға жетекшілік жасайды; әр оқушының жанұялық

жағдайын біліп және ата-ананың олардың баласы таңдаған мамандығы бойынша пікірін біледі; педагогикалық кеңес кезінде мінездеме - ұсыныс талқылауды ұйымдастырады.

Кейінгі жылдары орта мектепте оқушылардың түрлі пәндік олимпиадалар мен ғылыми жобаларға қатыстырылуы, сол мақсатта пән мұғаліміне қосымша жүктемелік сағаттар бөлінуі, олардың жұмысын оқушыларды ғылымға баулуға бағыттауы кеңінен қолғаалынуда. Бұл оқушыларды ғылыммен айналасуға қызығушылығын арттыруға, оларда шығармашылықпен айналасу дағдысын қалыптастыруға бағытталған ауқымды іс-шара. Оқушыларды ғылыммен, шығармашылықпен айналасуға бейімдеу тікелей сабақ үстінде де жүйелі жүргізілуі керек екендігі әр пән мұғалімінің есінен әсте шықпағаны абзал. Бұл тұрғыда тақырып мазмұнына сәйкес келген сәтте ұлы ғалымдардың өмірінен қысқаша мысалдар келтірілуі мен олардың өмірі мен шығармашылығы туралы рефераттар жазып келу тапсырмаларын берудің маңызы зор. Сонымен қатар елімізде қандай мамандықтар таңдаған жағдайда ғылыммен айналысуға мүмкіндіктің көп болатындығы, елімізде қандай ғылыми орталықтар бар екендігі туралы мәліметтер келтірілуі тиіс. Мамандықтар классификаторындағы ғылыми мамандықтар жөнінде мәліметтер берілуі керек. Дұрыс ұйымдастарылған сабақ оқушыларды мамандықтарға, оның ішінде ғылыми мамандықтарға бағыттауымен бағалы.

Сонымен, көтерілген мәселелер бойынша келесі ұсыныстар жасалады:

Кәсіби бағдар беру процесіне медицина қызметкерлерін қатыстыру керек. Бұл кәсіби таңдаумен тікелей байланысты, себебі медицина қызметкері әр оқушының денсаулығы жайында ақпарат біледі, яғни егер оқушының таңдаған мамандығына қабілеті, бейімділігі, ұмтылысы болса, оның денсаулығында физикалық тұрғыда қарсы көрсетілімдер, қиындықтар болуы мүмкін. Сонымен қатар, мектеп психологының жұмысы психологиялық диагностикамен ғана шектеліп қалмай, жоғары сынып оқушыларына арналған кәсіптік бағдар беру тақырыбында біліктілігін үнемі арттырып отыруы да маңызды, және медицина қызметкерімен бірлесіп әр оқушыға ұсыныстар жасауы керек.

Жоғары сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмысында еңбек нарығының қажеттіліктерін ескеру мен жаңа кәсіптердің мониторингі сияқты маңызды аспектілер назардан тыс қалып қояуда. Тиімді кәсіби бағдарлау жұмысын тек жеке сипаттамаларға сүйене отырып құру мүмкін емес, себебі сыртқы және ішкі факторларды талдай отырып кәсіби бағдарлау жұмысын одан әрі жалғастыру керек.

Мамандар даярлау ісіне министрлікте жауапты мамандар сараптамалар жасап, қажетті іс-шаралар жүргізуі тиіс, себебі мамандықты дұрыс таңдамаған маман ел экономикасына орасан зор залалын тигізеді.

Өз мамандығын сүймеген маман иесі – ол жарамжан маман. Сондықтан мамандық таңдауда оқушыларға ата-ана, пән мұғалімдері болып кеңестер беруі керек. Мектепте осы тақырып бойынша жоғары сынып оқушыларының арасында семинарлар өткізуді де қолға алу қажет.

Пән мұғалімдері жоғары сыныптардасабақ өтерде әр сабақтың мазмұнына қарай оқушыларға кәсіби бағдар беріп отыруы тиіс. Ол өз кезегіндесабақтың тиімділігін арттыруға да септігін тигізері сөзсіз.

ӘДЕБИЕТ

1. Акимова Т.Н., Лисицинская А.В. Профессиональная ориентация учащихся в школе как средство формирования личности выпускника //Национальная Ассоциация Ученых. - 2015. - № 9-1 (14). - С. 40-42.

2. Амирова Л.А. Подготовка старшекласников к выбору профессии в условиях современных социально-экономических отношений. - Уфа, 1997. - 177 с.

3. Нұрғалиева Г. Қ., Құсайынов А. Қ., Мусин Қ. С. /Салыстырмалы педагогика. - Алматы : Рауан, 1999. - 173 с.

4. Түрікпенұлы Ж. //Кәсіптік бағдар - Алматы: Санат, 1995. -145 б.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИЙ СТАРШЕКЛАСНИКОВ

Уртанова Н.С.,

магистрант КазУМОиМЯ им. Абылай хана
Алматы, Қазақстан, e-mail: Naz-095@bk.ru

Аннотация. Статья посвящена исследованию основных проблем профессионального самоопределения личности. В последние годы отношение к профориентации учащихся существенно изменилось, что в первую очередь связано с введением профессиональной ориентации старшекласников средней школы. В статье автор подчеркивает, что внедрение профилированного обучения может оказать положительное влияние на ориентацию учащихся на будущую профессиональную деятельность и что они имеют равный доступ к очной форме обучения для разных категорий учащихся в соответствии с их потребностями. В связи с этим анализируется содержание работы по формированию у учащихся профориентационных навыков в контексте профильного обучения.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, выбор профессии, профильное обучение, самоопределение, навыки профориентации, личностные возможности студента.

Статья поступила 07.10.2019

УДК 37.013

THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF CADETS AT THE MILITARY ACADEMY

Rakpanova K.S., master student
KazUIR&WL named after Ablai Khan
Almaty, Kazakhstan, e-mail: r.karlygash_72@mail.ru

Abstract. The article characterizes the professional competence of cadets of educational institutions of Russia as a scientific concept and significant phenomenon in contemporary higher education; it presents its structural components, features of its formation in the process of professional training of students.

Keywords: competence-based approach, professional competence, military education, cadets, professionalism, innovative technologies

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ КУРСАНТОВ ВОЕННОГО ВУЗА

Ракпанова К.С., магистрант
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
e-mail: r.karlygash_72@mail.ru

В статье характеризуется профессиональная компетенция курсантов образовательных учреждений Казахстана как научное понятие и значимый феномен в современном высшем образовании, раскрываются ее структурные компоненты, особенности ее формирования в процессе профессиональной подготовки курсантов.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональные компетенции, военное образование, курсанты, профессионализм, инновационные технологии.

Происходящие в нашей стране, модернизация армии, появление новых видов вооружения и техники, оказывают существенное влияние на смену приоритетных задач, стоящих как перед Вооруженными Силами Республики Казахстан, так и системой военного образования. Основной задачей подготовки офицеров в военных вузах является обеспечение полного соответствия будущего офицера новому облику Вооруженных Сил РК и реалиям современного общества. Современному обществу нужны высококвалифицированные специалисты, поэтому в современном профессиональном образовании главным становится компетентностный подход, который в большой мере способствует повышению качества профессионального образования, основной задачей которого становится формирование различных компетенций у выпускников вузов

Современный этап реформирования системы военного образования РК характеризуется поиском и внедрением путей, позволяющих обеспечивать радикальное повышение профессионализма и общей

культуры военных специалистов. Поскольку эффективное решение поставленных задач, стоящих перед Вооружёнными Силами, во многом определяется качеством подготовки офицерских кадров, проблема управления формированием их профессиональной компетентности становится актуальным направлением психолого-педагогических исследований.

В процессе профессиональной подготовки будущий офицер должен получить прочные и глубокие профессиональные знания, овладеть необходимыми практическими умениями и навыками, чтобы применять их в будущей деятельности.

Специалист должен обладать умениями и профессиональной мобильностью, оперативно реагировать на постоянно возникающие изменения в практической и научной деятельности, общественной практики в целом. Современные подходы и трактовки профессиональной компетентности весьма различны. Существующие на сегодняшний день в зарубежной литературе определения профессиональной компетентности как «углубленного знания», «состояния адекватного выполнения задачи», «способности к актуальному выполнению деятельности» и другие не в полной мере конкретизируют содержание этого понятия [1]. Профессиональная компетентность – это профессиональная подготовленность и способность субъекта труда (специалиста или коллектива) к выполнению задач и обязанностей повседневной деятельности.

Это положение отражено в новом словаре методических терминов и понятий Э. Г. Азимова и А. Н. Щукина, которые указывают, что под компетенцией понимается «совокупность знаний, навыков, умений, формируемых в процессе обучения той или иной дисциплине, а также способность к выполнению какой-либо деятельности на основе приобретенных знаний, навыков, умений» [2]. Такое понимание компетенции, с нашей точки зрения, сужает содержание данного понятия. Новое качество в подготовке специалиста характеризуется способностью не только применять полученные знания и умения в профессиональной деятельности, но и находить самостоятельные творческие решения производственных задач, используя нестандартные методы и формы работы. Решение данных задач можно успешно осуществить, если процесс профессиональной подготовки строить на основе компетентностного подхода. Известно, что основой компетентностного подхода является приобретение личного профессионального опыта, на основании которого у специалиста формируется способность решать сложные профессиональные вопросы [4]. Данный подход позволяет формировать у будущих специалистов различные компетенции, способствующие

формированию такого интегративного качества личности, как профессионализм. Проблема профессионализма исследовалась и продолжает оставаться предметом научных исследований многих ученых (Ю. К. Бабанский, Л. М. Митина, О. М. Косянова, Н. В. Кузьмина и др.). Так, Ю. К. Бабанский считал, что профессионализм является самостоятельной категорией, которая соприкасается с мастерством, является интегративным качеством личности, формируемым в деятельности, и определяет результат этой деятельности [3]. О.М. Косянова утверждает, что специалист должен обладать сформированной профессиональной компетенцией, которая должна служить основой профессионализма [6]. По мнению Н. В. Кузьминой, профессионализм характеризуется мотивами, умениями осознания важности профессии, самосовершенствованием в профессии [7]. Л.М. Митина, исследуя вопросы профессионализма с психологической точки зрения, подчеркивает, что профессионализм следует рассматривать в русле интегративного качества, которое способствует эффективности профессиональной деятельности. Психологическая модель профессионализма, с точки зрения Л. М. Митиной, включает в себя профессиональные знания, профессиональные способности, общую культуру и приобретенные умения (гностические, проектировочные, конструктивные, коммуникативные, организаторские) [8]. В научной литературе большое внимание уделяется классификации и сущности компетенций специалистов разного профиля. Учеными выделены разные группы компетенций: группа социально-личностных, группа общепрофессиональных, группа специальных компетенций (В. Д. Шадриков) [14]; группы общих, профессиональных, академических компетенций (В. И. Байденко) [4]; ключевые компетенции (А.В. Хуторской) [13]. Ю. Г. Татур выделяет компетенции общенаучной сферы, которые являются основой той или иной профессии [11; 12]. В. А. Адольф, исследуя профессиональную компетентность педагога, подчеркивает, что данная компетентность состоит из следующих компонентов: мотивационного, целевого, личностного, содержательно-операционального [1]. Таким образом, анализ литературы показывает неоднозначность подходов к выделению и обоснованию разных групп компетенций. Проблеме формирования профессиональных компетенций курсантов военных учебных заведений и студентов технических вузов посвящен целый ряд диссертационных работ (П. Н. Коноваленко, В. А. Смирнов, А. В. Романов, И. Я. Янюк и др.). Так, П. Н. Коноваленко исследует проблему формирования педагогической компетенции курсантов вузов МЧС России при проведении учебной практики [5]; проблему формирования профессионально-правовой компетенции специалистов противопожарной

службы МЧС России в вузе рассматривает В. А. Смирнов [10]; процесс развития профессионализма студентов технического вуза исследует А. В. Романов [9]; вопрос о формировании исследовательской компетенции студентов технического вуза раскрывает И. Я. Янюк [15.].

Основной целью высшего образования является не только подготовка высококвалифицированных специалистов, но и интеллектуальное и нравственное развитие обучаемых, реализация их потенциала, оценка качества ориентируется на содержание учебного процесса, которое способствует наиболее полной реализации потенциальных способностей обучаемых.

Одной из главных задач военно-учебных заведений Республики Казахстан является подготовка офицеров, способных эффективно исполнять должностные обязанности по основной или однопрофильной специальности. Формирование необходимых военно-профессиональных навыков выпускников вузов является ключевым звеном решения данной задачи и обеспечивается всем образовательным процессом на основе реализации государственных общеобязательных стандартов образования.

Проблема повышения эффективности военно-профессиональной подготовки офицера связана с рядом обстоятельств:

- **во-первых**, повышение требований к профессиональной компетентности офицерских кадров, обусловленное увеличением количества выполняемых воинскими подразделениями боевых и служебно-боевых задач, развитием способов их осуществления и средств вооруженной борьбы, оказывает действенное влияние на изменение целей и содержания военно-профессиональной подготовки курсантов в вузе и диктует необходимость усложнения имевшихся и разработки новых педагогических технологий, средств и методов обучения с целью развития у выпускников мировоззрения, ценностной ориентации, гражданских и профессионально значимых качеств и свойств личности;

- **во-вторых**, с унификацией системы высшего профессионального образования, интеграцией высшего гражданского и высшего военного образований;

- **в-третьих**, с возобновлением после перерыва приобретения новых технических средств вооружения.

Возрастание социальной значимости профессиональной деятельности офицера вызывает острую необходимость внесения серьезных корректив в образовательный процесс, совершенствование структуры и содержания военного образования, повышение научно-методического уровня преподавания, придание военно-профессиональной направленности учебно-воспитательному процессу в целях улучшения

профессиональной подготовки офицеров к управлению подразделениями. В связи с этим возникает необходимость нового подхода к формированию профессиональной компетентности в процессе высшего военно-профессионального образования.

Управленческая компетентность курсанта военного вуза представляет собой интегративное свойство личности, выражающиеся в совокупности компетенций в управленческой сфере, коммуникативных способностей поведения в военной среде, позволяющие эффективно планировать и осуществлять управленческую деятельность, а также анализировать ее результаты.

Специфика управленческой компетентности обусловлена действием общих, особенных и единичных требований к военной службе, а сущность и структура определяются сформированностью у будущего офицера комплекса качеств, отвечающих требованиям, целям, задачам и характеру современной управленческой деятельности.

Большое значение в процессе формирования профессиональных компетенций курсантов имеет создание следующих педагогических условий:

- моделирование при изучении специальных дисциплин чрезвычайных ситуаций с помощью деловых игр, создания компьютерных проектов, организации комплексных учений на практических занятиях в учебных центрах;
- организация взаимосвязи аудиторной и внеаудиторной работы курсантов;
- создание условий для самостоятельной творческой деятельности курсантов;
- применение профессиональных задач с использованием кейс-метода, викторин, олимпиад, конкурсов мастерства, содержание которых разрабатывается курсантами.

Обратимся к примерам. На занятиях по дисциплине «Иностранный язык» курсанты изучают тему «Охрана государственной границы». Основной целью занятий является приобретение курсантами глубоких и прочных знаний по основным аспектам темы. При проведении профессионального тренинга курсантам предлагались такие задания:

- «Смоделируйте реальные ситуации и продемонстрируйте их, например, такие, как «Опрос местного жителя», «Допрос нарушителя государственной границы», «Задержание лиц с контрабандным товаром»;
- «Составьте викторину на тему основные задачи офицера-пограничника и проведите ее на занятиях»;
- «Организуйте просмотр видео о некоторых видах военной

техники, контрольно-пропускных пунктов»);

– «Подготовьте и проведите деловую игру «Взаимодействие пограничного подразделения на приграничном населенном пункте».

Как показывают наблюдения за учебным процессом и опросы курсантов о предлагаемых заданиях, курсанты творчески подошли к выполнению подобных заданий, применяя нестандартные пути разрешения производственных ситуаций, самостоятельно решая профессиональные задачи. Итак, используемые в процессе профессиональной подготовки курсантов инновационные формы работы способствуют формированию профессиональных компетенций курсантов в аспекте производственно-технологической деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Kramsh From language proficiency to interactional competence // Modern Language Journal. 1986. № 70. – p.12.
- 2 Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.
- 3 Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения. Общедидактический аспект. – М.: Просвещение, 1983. – 250 с.
- 4 Байденко В. И. Компетенции: к освоению компетентного подхода. – М., 2004.
- 5 Коноваленко П. Н. Формирование педагогической компетентности курсантов образовательных учреждений МЧС России в процессе учебной практики : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Ярославль, 2005. – 24 с.
- 6 Косянова О. М. Интегративный подход к формированию профессиональной коммуникативной компетентности студентов правовых специальностей : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – М., 2008. – 48 с.
- 7 Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М. : Высшая школа, 1990. – 149 с.
- 8 Митина Л. М. Психология развития конкурентноспособной личности. – М. ; Воронеж, 2002. – 226 с.
- 9 Романов А. В. Совершенствование профессиональной подготовки курсантов в военных инженерных вузах : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Шуя, 2009. – 23 с.
- 10 Смирнов В. А. Формирование профессионально-правовой компетентности специалистов противопожарной службы МЧС России в вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 2007. – 23 с.
- 11 Татур Ю. Г. Компетентный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования. – М., 2004.
- 12 Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3.
- 13 Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апр. 2002 г.
- 14 Шадриков В. Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентный подход // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8.
- 15 Янюк И. А. Формирование исследовательской компетентности студентов технических вузов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – Шуя, 2010. – 22 с.

ӘСКЕРИ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ КУРСАНТТАРЫНЫҢ КӘСІБИ БІЛІКТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ракпанова Қ.С. магистрант
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӨТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: r.karlygash_72@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан оқу орындарында курсанттардың кәсіби біліктілігі қазіргі жоғары білім беруде ғылыми түсінік және маңызды құбылыс ретінде сипатталады, оның құрылымдық компоненттері, сонымен қатар курсанттарды кәсіби даярлау процесінде қалыптасу ерекшеліктері ашылады.

Тірек сөздер: біліктілік тәсілі, кәсіби біліктілік, әскери білім, курсанттар, кәсіпқойлық, инновациялық технологиялар.

Статья поступила 19.10.2019

TO THE PROBLEM OF THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL DESIGN OF COMPETENCE AMONG FUTURE TEACHERS

Artykbayeva L.B., master student
KazUIR&WL named after Abylai Khan
Almaty, Kazakhstan, e-mail: artykpaeva@mail.ru

Abstract. In this article, the author analyzes the importance of the qualifications of future teachers and describes the word "project". The essence of the pedagogical concept is revealed.

Theoretical approaches to the concept of "project" were considered in order to determine the essence of the pedagogical concept, to study its structure.

The teacher must not only introduce a new methodological language and introduce new theoretical knowledge into practice, but must also master new methods and modern educational methods of his professional activity. So, the question: "How to encourage teachers not only to maintain their professionalism, but also to contribute to further self-development?"

Educational processes have led to a wide range of project activities in educational practice. The correctness of the pedagogical concept is determined by the fact that each teacher is the only guarantor of professional development and self-development

Keywords: project, design, professional competence, pedagogical design, pedagogical technologies, research work.

ӘӨЖ 378

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОБАЛАУ БІЛІКТІЛІГІН ДАМУЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Артықбаева Л.Б., магистрант
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: artykraeva@mail.ru

Андатпа. Болашақ мұғалімнің педагогикалық жобалау біліктілігін дамыту шығармашылықпен жұмыс істеуге, өзін-өзі ұйымдастыруға қабілетті белсенді тұлға қалыптастыруға әлеуметтік тапсырыстың артуымен байланысты өзекті бола түсуде. Бл өз кезегінде студенттерде жобалау әдіснамасы жөнінде тереңдетілген түсініктің болуын және оны қамтамасыз ететін педагогикалық жобалау арнайы білігінің қалыптастыруды талап етеді.

Мақала авторы педагогикалық жобалау мәселесіне қатысты теориялық көзқарастарға талдау жасап, оның мәнін ашуға талпыныс жасаған және болашақ маманның педагогикалық жобалау процесінің логикасын жете түсінуін; олармен жобалау іс-әрекетін үздіксіз ұйымдастыруды маңызды педагогикалық шарттар ретінде қарастырған.

Тірек сөздер: жоба, жобалау, кәсіби біліктілік, педагогикалық жобалау, педагогикалық технологиялар, ғылыми-зерттеушілік жұмыс.

Заманауи ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде педагогикалық жобалау интеллектуалды әрекеттің, құндылықты қайта ойластыруға және шындықты түрлендіруге байланысты зияткерлік іс-әрекеттің бір түрі ретінде қарастырылады. Оқушының тұлға болып қалыптасу қажеттілігіне саналы әрекет ретінде және оның жауапты шешімдер қабылдай алатын, нақты шындыққа жақын ерекше адамның көзқарасын білдіруі; болашақтың шынайы бейнесін жасай алатын тұлға ретінде қарастырылады.

Жобалау ерекшелігі - жарқын шығармашылық және шығармашылық бағыт - жаңа объектілердің, жүйелердің кескіндерін жасау. Жобалау өнерге жақын, өйткені ол әрқашан даралықты талап етеді және ол тапқырлық, шығармашылық шабытсыз, өзіндік ерекшелігі болмай мүмкін емес. Кескінге ие бола отырып, жобалаушы оны орналасқан жермен байланыстырады, осы кескінге жетудің жолдарын анықтайды, соңғы мақсатқа жету үшін қажетті ресурстарды іздейді. Жоба бойынша жұмыс кезінде және оны аяқтағаннан кейін жобалаушы нәтижелерді жоспарымен салыстырады және қажет болған жағдайда түзетулер енгізеді. Көрсетілген әрекеттер тізбегі – жобалаудың жалпы алгоритмі.

Көптеген ғалымдардың еңбектерінде тұжырымдалған «болжау», «жоспарлау», «бағдарламалау» ұғымдарын қарастыра отырып, біз

бұл жобалаудың әртүрлі құрылымдық және функционалды түрлері туралы қорытындыға келдік. Олардың мәні біреу - бұл өзгертілетін объектінің прототипін қалыптастыру процесі. «Болжау» әрдайым практикалық мақсатты көздемейді, ол рухани саламен байланысты; болжамға байланысты нақты әрекеттер болмауы мүмкін. Зерттеушілер «жоспарлауды» қызметтің белгілі бір кезеңінде әдістер мен құралдарды қолдану реті туралы ойланумен байланыстырады, ал «бағдарламалау» құрылымды таңдауды және жоспарлар мен жобаларды іске асыру үшін бағдарламалар құруды қамтиды.

Педагогикалық жобалаудың мәнін анықтау, оның құрылымын зерттеу үшін «жоба» ұғымына қатысты теориялық көзқарастарды қарастырамыз.

Кең мағынада жоба деп ойға алған немесе жоспарланған істі айтады. Латын тілінен аударғанда «жоба» «алға лақтырылған» дегенді білдіреді, яғни объектінің прототипі түріндегі жоба. Жалпы және қысқаша анықтамада жоба іс-әрекеттің негізін құрайтын модель болып табылады, яғни бастайды және оны реттейді.

«Жоба - бұл қазіргі фактілерден болашақтың мүмкіндіктеріне дейінгі шабыт» деген зерттеушілер пікірімен толық келісуге болады [1]. Яғни, жоба болашақ туралы идея, бірақ қазіргі мен өткенді ескере отырып. Сонымен қатар, жоба қажеттілікті, іс-қимыл жоспарын және ойын мүмкіндіктерін орындаудың тәсілі болып табылады.

Педагогикалық саладағы жоба әрдайым оны жүзеге асыру барысында талданып, түзетіліп отыратын процесс, ол әр түрлі педагогикалық және әлеуметтік мәселелерді шешудің үнемі ізденісі болып табылады [2]. Осыған байланысты. С.Заир-Бек және басқа зерттеушілер жоба өте күрделі өзгерістер жүйесі деп санайды; оның жоспары адамның іс-әрекетінің субъективті факторларына байланысты - авторлардың білімнің мақсаттары мен міндеттерін түсінуінің өзіндік ерекшелігіне, олардың жетістіктері, қажеттіліктері, себептері, тұлғаның әр түрлі көріністеріндегі адамдардың қарым-қатынасын жасаудағы мұғалімнің ұстанымы [3].

Жоба - бұл белгілі бір ғылыми мәселені шешу үшін біріктірілген және белгілі бір педагогикалық жүйені қайта құруға бағытталған әр түрлі ғылыми пәндердегі білімді қамтитын жан-жақты тұжырымдама. Жобаның өзін бұрыннан ерекшеленетін және нақты мәселелерді шешуге өте ыңғайлы жүйе немесе оның бөлігі ретінде қарастыруға болады. Жобаны функциялары, құрылымы және процесс тұрғысынан талдауға болады

Жоба, ғылыми зерттеулерден айырмашылығы, жүйелі және ықшамды сипаттаманы қажет етеді, оны әрі қарай егжей-тегжейлі

түсіндірместен түсінуге болады, құжат ретінде жобаның мақсаты оның мәнін қолдануға ыңғайлы түрде ұсыну болып табылады. «Жоба идеялар немесе ұғымдар ғана емес, сонымен қатар нақты іс-әрекеттер, сондықтан жоба педагогикалық жүйенің құрылымдық және процедуралық сипаттамаларында, олардың қайта құрылу процесінде өзара байланыстар жүйесін сипаттайды» [4].

Педагогикалық жүйеде қатынастар бұрыннан бар болғандықтан, жоба бар қатынастарды сипаттауды, белгілі бір мәселені шешуге қажет жаңа қатынастардың сипаттамасын және қалаған мақсатқа жету үшін қабылдануы қажет қатынастар мен әрекеттерді сипаттайды. Бұл әр түрлі сипаттағы зерттеудің нәтижесінде жасалған жобаны зерттеудің кешенді мәдениеті.

Болашақ мұғалімнің жобалау дағдыларын қалыптастыру процесінде студенттерге педагогикалық жобалау логикасын түсінуге бағытталған педагогикалық жағдайлар жасау қажеттілігі расталды: - студенттерді жобалық іс-әрекетте өзін-өзі ашуға, трансформация идеяларына деген ынтаны, белсенділік жобасында өзін-өзі көрсетуге, өзін-өзі жүзеге асыруға ықпал ететін шығармашылық атмосфераны қамтамасыз ету; - болашақ мұғалімдердің бастамаларын жандандыру, түпнұсқа идеяларды, жобаларды құру мен іске асыруда шығармашылықты алға жылжыту; - басқа мұғалімдердің ұқсас нысандарды жобалаудағы тәжірибесін пайдаланады.

Осы орайда біз болашақ мұғалімнің педагогикалық жобалау дағдыларын дамыту бойынша арнайы курсының бағдарламасы іске қосу, оқушылардың жеке ерекшеліктерін, іс-әрекет әдістерін, оны жүзеге асырудың технологияларын, шешімдер қабылдауда өзара әрекеттесу жолдарын анықтау үшін алған білім деңгейлерін ескеретін оқу жағдайлары жүйесін қолдану қажеттігін еске саламыз. Бұл жағдайда педагогикалық ситуациялар, түрлі деректемелерге салыстырмалы көзқарас, аналитикалық және бағалау дағдыларын дамыту бойынша тапсырмалардың орны ерекше.

Мұғалім жаңа әдіснамалық тілді игеріп және жаңа теориялық білімдерін тәжірибеге енгізіп қана қоймай, сонымен қатар өзінің кәсіби қызметін көптеген жолдармен қайта құруы керек. Сондықтан: «Мұғалімді тек өзінің кәсібилігін сақтап қана қоймай, өзін-өзі одан әрі дамытуға қалай ынталандыруға болады?» деген сұрақ өзекті болып табылады.

Білім беру саласында болып жатқан процестер білім беру практикасына жобалық іс-әрекеттің кеңінен енуіне әкелді. Өзгермелі жағдайдағы қызметті құру және ұйымдастырудың тәсілі ретінде жобалауға жүгіну әртүрлі деңгейдегі білім беру жүйесіне тән болды.

Алайда, қазіргі жағдайды талдау бүгінгі таңда әр мұғалім педагогикалық жобалау құралдарына ие болуы керек деп сендіреді. Оқу процесінің әртүрлі аспектілеріне қатысты динамикалық және кейде өте маңызды өзгерістерге байланысты мұғалімдер жаңадан пайда болатын кәсіби міндеттерді шешуге арналған дайын, жақсы дайындалған материалдар болмаған кездер жиі кездеседі. Мұндай жағдайда, сізге белгісіздік жағдайында тиімді әрекет етуге мүмкіндік беретін жобалық құзіреттілік мұғалімнің кәсіби шеберлігінің негізгі компоненттерінің бірінің сипатын қабылдайды.

Кез-келген жоба сияқты, педагогикалық жоба да жоба әрекетінің жалпы сипаттамаларына сәйкес келуі керек [5]. Мұндай белгілерге ең алдымен мыналарды жатқызуға болады: практикалық іс-әрекет барысында туындайтын нақты мәселенің шешімін әзірлеу және жүзеге асыру. Жоба әрқашан нақты және нақты тапсырманы практикалық шешуге бағытталған.

Мұғалімнің жобалық іс-әрекетін құрудағы маңызды сәт - жобаның мақсаттарын, міндеттерін, болжамдары мен жоспарланған нәтижелерін анықтау.

Кәсіби өзін-өзі дамыту, кез-келген басқа іс-әрекет сияқты, себептердің жеткілікті күрделі жүйесіне негізделген. Әдетте мұғалімнің өзін-өзі тәрбиелеудің қозғаушы күші мен қайнар көзі өзін-өзі жетілдіру қажеттілігі деп аталады.

Өзін-өзі дамыту процестерін дамыту үшін өзін-өзі бағалаудың қалыптасу деңгейі үлкен мәнге ие. Егер өзін-өзі дамыту мақсатты әрекет ретінде қарастырылса, онда өзін-өзі талдау оның міндетті құрамдас бөлігі болуы керек. Педагогикалық іс-әрекет танымдық психикалық процестердің дамуына ерекше талаптар қояды: ойлау, қиял, есте сақтау. Көптеген психологтар мен мұғалімдер мұғалімнің жеке тұлғалық қасиеттерінің бірқатарында назар, кәсіби есте сақтау қабілеттерін адамдарға, есімдерге, психикалық жай-күйге, педагогикалық қиялға, байқауға бөлу қабілетін атайтындығы кездейсоқ емес.

Кәсіби өзін-өзі дамытудың ажырамас бөлігі - бұл өзіндік тәрбие жұмысы.

Жобаның мақсаты - жобаның нәтижесінде қол жеткізгіміз келетін маңызды нәтиже.

Жобаның мақсаттары - бұл жобаның мақсатына жету үшін жасалуы керек әрекеттер жиынтығы. Тәрбиешілердің ерекше қиындығы жобаның гипотезасын тұжырымдау болып табылады.

Гипотеза - бұл белгілі құбылыстар, фактілер, өзгерістер арасындағы болжамды байланыстың бар екендігін көрсететін және тәжірибелік

растауды қажет ететін тұжырым.

Жобаның жоспарланған нәтижелеріне қойылатын міндетті талап - бұл белгілі бір кезеңдегі және жоба қызметінің шарттары.

Жобаның маңызды бөлігі - ұсынылған әдіс пен құралдың нақты және ықшам сипаттамасы. Жобаның осы бөлігін дайындау кезінде үлкен көлемді теориялық сипаттаманы теріс пайдаланбау керек: жоба негізінен ғылыми зерттеулер емес, практикаға бағытталған жұмыс болып табылады. Сонымен бірге, жобаның бұл бөлігі бөтен адамдарға жоба шеңберіндегі амалдар мен іске асырудың жобалаушыға жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретіндігі туралы толық және көрнекі көрсетуді ұсынуы керек.

ӘДЕБИЕТ

1.Взятыхшев В.Ф. Методология проектирования в инновационном образовании //Инновационное образование и инженерное творчество: Сб. - М.: Ассоциация НГТ «Эвристика», 1995.

2.Александрова Е.С. Педагогическое проектирование как средство целостного согласования в взаимодействии субъектов образовательного процесса: Автореф. дис... канд.пед.наук. - СПб., 2000.

3.Заир-Бек Е. С. Основы педагогического проектирования. - СПб., 1995, - 234 с.

4.Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика. — Екатеринбург: Деловая книга, 1996. — 344 с.

5.Колесникова И.А., Горчакова-Сибирская М.П. Педагогическое проектирование. - М.,2007.

К ПРОБЛЕМЕ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Артыкбаева Л.Б., магистрант

КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Алматы, Казахстан, e-mail: artykraeva@mail.ru

Аннотация. Развитие умений педагогического проектирования у будущего учителя призвано снять противоречия между социальным заказом на формирование активной личности, способной к творчеству, самоорганизации и сложившимися формами, способами подготовки будущего педагога.

По мнению автора развитие умений педагогического проектирования у будущего учителя в педагогическом процессе будет успешным, если обеспечивается комплекс педагогических условий: осознание студентами логики процесса педагогического проектирования; организация непрерывной проектировочной деятельности студентов; включение будущего учителя в рефлексию проектировочных действий.

Ключевые слова: проект, проектирование, профессиональная компетенция, педагогическое проектирование, педагогические технологии, научно-исследовательская работа.

Статья поступила 15.10.2019

УДК 378.147

ROLE OF "DEBATE" TECHNOLOGY IN THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CIRCUIT OF STUDENTS

Sarkanbaeva G. K. master, senior lecturer
KazUIR&WL named after Abylai Khan,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: gulzhaz72@mail.ru

Abstract. The article discusses modern teaching technologies, as a combination of methods and means of processing, presenting, changing and presenting educational information. This is the science of how the teacher affects students in the learning process using the necessary technical or information tools. In teaching technology - the content, methods and means of training are interconnected and interdependent. One of the modern educational technologies in training is the «Debate» technology.

Key words: modern educational technology, intellectual game, debate, debate opportunities, learning process, teaching methods and tools.

ДЕБАТ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ОЙ-ӨРІСІН ДАМЫТУДАҒЫ РОЛІ

Сарқанбаева Г.К. магистр, аға оқытушы
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: gulzhaz72@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада оқу материалдарын өңдеу, ұсыну, өзгерту және қолдану әдістері мен құралдарының жиынтығы ретінде оқытудың заманауи технологиялары қарастырылады. Бұл қажетті техникалық немесе ақпараттық құралдарды пайдалана отырып, оқытушының оқушыларға әсер ету тәсілдері туралы ғылым. Оқыту технологиясында-оқытудың мазмұны, әдістері мен құралдары өзара байланысты және өзара шарттасуда. Қазіргі заманғы білім беру технологиясының бірі «дебат» технологиясы болып табылады.

Тірек сөздер: қазіргі білім беру технологиялары, зияткерлік ойын, дебаттар, дебаттар мүмкіндіктері, оқыту үрдісі, оқыту әдістері мен құралдары.

Дебат технологиясын оқу үдерісінде қолдану студенттердің оқу үлгерімін жоғарылатады, тұлғалық қасиеттердің жағымды өзгерістерін туындатады және тәртібіне әсер етеді. Сабақ барысында тыңдаушының жауабы жан-жақтылығымен, терең талданумен ерекшеленеді. Үй тапсырмасын орындауда шығармашылық тәсіл айқын байқалады. Нәтижесінде осының бәрі тыңдаушының тақырыпты терең түсінгендігінің айғағы деуге болады. Көпшілік алдында сөйлегенде студенттер өздерін сенімді сезінеді, жетекшілік қабілеттерін ашуға талпынады. Дебат технологиясының тағы бір ерекшелігі, ол студенттің өзіндік жұмысына деген ынтасын арттырады, қарым-қатынасқа қажетті іскерліктерді

дамытады, сыни ойлауын қалыптастырады.

Жоғары оқу орнының оқытушылары заманауи технологияны қолдану барысында студенттер тобының ерекшеліктерін, сыныптағы жалпы көңіл-күй мен психологиялық климатты ескергені жөн. Заманауи технологиялардың ішінде, дебат технологиясын біз көбінесе студенттердің өздік жұмыстарын жүргізу барысында қолданамыз.

Дебат өзінің қатысушыларына қоғам өміріне араласуда, жетекші ретінде сөйлеуде, өзінің білімін кеңейтуде, қабілеттерін дамытуда, өзіне жауапкершілік алуда, заманауи мәселелерді зерттеп, талдауда, негізгі білімді меңгеріп, жоғары жетістіктерге жетуде, сыни көзқарастарды қабылдауға, өзіне деген сенімділігін арттыруда көмектеседі [1].

Оқу материалдарын өңдеу, ұсыну, өзгерту әдістері мен құралдарының жиынтығы оқыту технологиясы аясында жүзеге асады. Бұл мұғалімнің қажетті техникалық немесе ақпараттық құралдарды қолдана отырып, оқу процесінде студенттерге қалай әсер ететіндігі туралы ғылым. Оқыту технологиясын пайдалану барысында оқытудың мазмұны, әдістері мен құралдары өзара тығыз байланысты болып келеді. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі бағдарлама мен оқу міндеттеріне сәйкес, сабақтың мазмұнына байланысты оқытудың ең жақсы әдістері мен құралдарын таңдаудан көрініс алады. Оқыту технологиясы - бұл жүйелік категория, оның құрамдас бөліктері (оқу мақсаттары; оқу мазмұны; педагогикалық өзара іс-әрекет құралдары; оқу процесін ұйымдастыру; студент, оқытушы; алынған нәтиже) бір-бірімен байланысты болып келеді.

Кез-келген заманауи педагогикалық технология өткен тәжірибенің дәстүрлі элементтерінің жиынтығы әрі әлеуметтік прогресстен, қоғамды ізгілендіру мен демократияландырудан туындайтын нәрсе..

Жаңа педагогикалық дебат технологиясы мынадай қағидаларға сүйенеді: жалпылық, ортақтық, оқу үдерісінің демократиялылығы, білім алуға деген тұлғалық бағыттылық, білім алушылардың өзін-өзі қалыптастыруына деген бағыт-бағдар, білім ала білу. Бұл технология нағыз педагогикалық технология, себебі мұнда білім алушының қабілеттері дамиды, іскерліктері мен тұлғалық қасиеттері қалыптасады, ал оқытушы бұл үдерісте жетекшілік рөл атқарады. Төменде біз дебат ойынының өту барысының үлгісін ұсынамыз.

Дебаттың мақсаты. Студенттерді сөйлеу мәнеріне, сұрақ қоя білуге, пікірталастыра білуге, мәселелерді нақты түсіне білуге, оны әртүрлі көзқараста талдай білуге үйрету.

Дебаттың міндеттері: Әлеуметтік белсенді тұлғаны даярлау; студенттердің сыни ой-өрісін дамыту және қалыптастыру; өздігімен дербес білім алуды дамыту.

Дебаттың өзіндік ерекшеліктері: Тұлғаның белгілі бір қасиеттерін дамыту: коммуникативтік құзырлылық, сыни ойлау, рефлексия, шығармашылық, оқу-тәрбие үдерісін жетілдіруге бағытталған дискуссиялық мәдениет және т.б.

Дебат түрлері: Линкольн мен Дугластың дебаты; Карл Поппер дебаты, Саяси дебаттар; Саяси емес дебаттар; Парламенттік дебаттар.

Дебат нәтижесінде қалыптасатын біліктіліктер:

1. Диалогтық қатынас іскерлігі мен дағдылары дамиды;
2. Көпшілік алдында сөз сөйлеу білігі жетіледі;
3. Маңызды мәселелерді талдау біліктілігі артады;
4. Ақпараттық мәтінді талдайды және қорытындылайды;
5. Әріптестік өзара әрекетті дамыту іскерлігі қалыптасады.
6. Сыни ойлау және шығармашылық қабілеттері дамиды.

Дебат құрылымы:

1. Тақырып таңдалады (Тақырыптар маңызды мәселелерді қарастыруы тиіс; өзекті болуы шарт; дебатқа шығаруға қолайлы болуы керек. Тақырыптың түрлері саяси тақырыптар, дәлелді тақырыптар, құнды тақырыптар болып келеді).

2. Студенттер топқа бөлінеді: жақтаушы, даттаушы топтар (әр топта 3 спикерден болады).

3. Жүргізуші, әділ қазылар, таймкипер тағайындалады.

4. Тақырыпқа байланысты әр топ өз кейсін дайындайды, кейте топ көзқарасын растайтын дәлелдер, деректер, дәйексөздер, статистикалық көрсеткіштер болуы шарт.

5. Дебат ойынына қатысушылар: жетекші, таймкипер, жақтаушы топ спикерлері, даттаушы топ спикерлері, әділ қазылар және көрермендер.

Дебат барысы:

1. Дебат - бұл парасатты ойын, онда екі топ (жақтайтын, даттайтын) берілген тақырыпты талқылай отырып, берілген тезиске байланысты өздерінің ұсыныстарын, кері ұсыныстарын дәлелдеп, әділ қазылар алқасының алдында түсіндіріп, ортаға салады.

2. Өздерінің ұсыныстарымен бірге дебатқа қатысушылар әділ қазыларға топтың кейсін құрайтын, олардың көзқарасын растайтын дәлелдер, деректер, дәйексөздер, статистикалық көрсеткіштер ұсынады.

3. Дебатқа қатысушылар қарама-қарсы топқа сұрақтар қойып, спикерлердің сұрақтарына жауап береді; сұрақтар спикерлердің ұстанымдарын түсіну үшін және де қарсыласының қатесін табу үшін қолданылады.

4. Екі топ тыңдалып болғаннан кейін әділ қазылар дебаттағы топтардың ішінен өз ұстанымдарын дәлелдеп, нақты дәлелдер көрсете білген мықты топты анықтау үшін салыстырмалы талдау жасап, хаттама

толтырады. Ойында әр топтан үш-үштен спикер (ойыншы) қатысады, алайда дебаттың түріне байланысты қатысушылардың сандары көбеюі де мүмкін.

5. Талқыланатын әр сұрақтың алдында уақыт өлшемі (регламент) белгіленеді. Сонымен бірге уақытты есептеп тұратын таймкипер де сайланады.

Әр топқа ойын барысында сөз алар алдында дайындыққа 8 минут беріледі. Таймкипер топ спикерлерін уақыт аяқталардан 1-2 минут бұрын хабардар етіп отырады [2].

Дебат ойынының жүргізілу тәртібі:

Ж1 - жақтаушы топты таныстырады; бекітетін тақырыпты ұсынады, оның өзектілігін негіздейді; тақырыпқа енетін негізгі түсініктерге анықтама береді; жақтаушы топтың көзқарасын ұсынады; қарастырылып отырған тақырыпқа деген пікірлерді негіздейді; ойын барысындағы дәлелденетін деректерді ұсынады; алдыға қойған деректерді дәлелдеуге көшеді; жақтаушы топтың нақты тұжырымымен аяқтайды; келіспеуші топтың екінші спикеріне (К2) сұрақ қояды.

Д1- даттаушы топты таныстырады; жақтаушы топ ұсынған тақырыпты жоққа шығарады; жақтаушы топ ұсынған анықтамаларға келіседі; келіспеуші топтың көзқарасын ұсатанады; жақтаушы топтың ұсыныстарымен келіседі немесе оған қарсы басқа ұсыныстар айтады; келіспеуші топтың кейсін ұсынады (даттаушы стратегия, даттаушы топтың дәлелдері т.б.); Ж1 ұсынған мәселелерді жоққа шығарады; даттаушы топтың нақты тұжырымымен аяқтайды; жақтаушы топтың екінші спикеріне (Д2) сұрақ қояды.

Ж2-жақтаушы топтың көзқарастарын болжамдар, мысалдар, дәлелдер арқылы қайтадан өрбітеді; алғашқы құрылымды негізге ала отырып, жақтаушы кейсті қайтадан қалпына келтіреді; жаңа дәлелдер келтіреді; алдыңғы дәлелдердің маңызды өлшемдерін талқылайды; жақтаушы көзқарас пен бекітуші кейсті егжей-тегжейлі өрбітеді; келіспеуші кейсті жоққа шығарады; жақтаушы топтың нақты тұжырымымен аяқтайды; келіспеуші топтың бірінші спикерінің (К1) сұрағына жауап береді.

Д2- келіспеуші көзқарасты қалпына келтіреді, болжамдар, мысалдар, дәлелдер келтіреді; келіспеуші кейсті негізге ала отырып, келіспейтін көзқарасты жан-жақты өрбітеді; жақтаушы көзқарасты жоққа шығаруын жалғастырады; жаңа дәлелдер келтіреді; жаңа көзқарастар келтірмейді; келіспеуші топтың нақты тұжырымымен аяқтайды; жақтаушы топтың бірінші спикерінің (Ж1) сұрағына жауап береді.

Ж3 - дебаттың түйіні болған мәселеге тағы да баса назар аударады (әділ қазыларға ең маңызды мәселелерді нақтылап кетеді); жақтаушы кейстің құрылымын негізге алады; Ж1 ұсынған өлшемдерге тоқталып,

топта ол көзқарасты қалай бекітетіндерін түсіндіреді; даттаушы кейстегі осал жерлерге тоқталып өтеді; жақтаушы көзқарастар мен даттаушы көзқарастарды салыстырып, жақтаушы көзқарастың неліктен сенімді екендігін түсіндіреді; жаңа көзқарастар келтірмейді; сөзін аяқтайды (өзгелерге қарағанда бұл жерде дәлелдердің көп қажеті жоқ); Д1-ге сұрақтар қояды.

Д3 - түйінді мәселеге тағы да тоқталып өтеді (әділ қазыларға ең маңызды мәселелерді атап кетеді); даттаушы кейс құрылымын негізге алады; Д1 ұсынған өлшемдерге тоқталады, жоққа шығаратын көзқарастарды өздерінің қалай құптайтындарын түсіндіреді; жақтаушы кейстің осал жақтарын атап өтеді; жақтаушы көзқарастар мен даттаушы көзқарастарды салыстырып, даттаушы көзқарастың неліктен сенімді екендігін түсіндіреді; сөзін аяқтайды (өзгелерге қарағанда бұл жерде дәлелдердің көп қажеті жоқ); Ж1-ге сұрақ қояды [3].

Студенттер дебат барысында оқу-ізденіс іс-әрекеттерін дамытады, оқу іс-әрекеті арқылы мақсатты тәрбиелеу қарым-қатынасы орнығады, білім алушылардың топтағы ерекшеліктері дамиды, тақырып бойынша өздігімен жаңалықтар, жаңа деректер іздестіру барысында оқытушы мен студент арасындағы диалогтік қарым-қатынас дамиды.

Дебат технологиясының кейбір мүмкіндіктерін сабақтың бір бөлшегі ретінде қолдану білім берудің өзектілігін, жүйелілігін негіздейді және тақырыпты бекітуде, студенттердің өзіндік жұмысын қабылдауда таптырмайтын әдіс.

Дебатты қолдану барысында студенттер өздігінен сұрақ қою, шешілетін мәселені өзге тұстарын байқау, айтылатын сөздің мақсатын анықтау; берілген жағдаят пен аудиторияға байланысты үйлесімді дәлелдемелер таба білу, баяндама құру, мәтінмен жұмыс істеудің мақсатын және ақпарат жинау мен талдауды анықтау, әртүрлі мәтіндерді оқығанда негізгі ойды анықтай алу және т.б. іскерліктерді дамытады.

Қорыта келе, сабақ барысында заманауи білім беру технологияларын қолдану студенттер мен оқытушылар үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ете отырып, оқу процесін жобалауға, ұйымдастыруға және жүргізуге көмектеседі.

ӘДЕБИЕТ

1 Сарқанбаева Г.К. Дебат технологиясын оқу үдерісінде қолдану. //Қазақстан мектебі. - 2016. - №5. - 27-29 бб.

2 Методическое пособие по организации и проведению проектно-организационных игр-дебатов «Стратегия-2030: настоящее и будущее». - Астана, 2000. - 44с.

3 Ұзақбаева С.А. Этнопедагогика, Алматы, «Глобус», 2019, 319 с.

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИИ «ДЕБАТЫ» В РАЗВИТИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КРУГОЗОРА СТУДЕНТОВ

Сарканбаева Г.К. магистр, ст. преподаватель
КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Қазақстан, e-mail: gulzhaz72@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются современные технологии обучения, как совокупность методов и средств обработки, представления, изменения и предъявления учебной информации. Это наука о способах воздействия преподавателя на учеников в процессе обучения с использованием необходимых технических или информационных средств. В технологии обучения – содержание, методы и средства обучения находятся во взаимосвязи и взаимообусловленности. Одним из современных образовательных технологий в обучении является технология «Дебаты».

Ключевые слова: современных образовательных технологии, интеллектуальная игра, дебаты, возможности дебатов, процессе обучения, методы и средства обучения.

Статья поступила 09.10.2019

PEDAGOGICAL ANALYSIS AS AN INTEGRAL PART OF TEACHERS ' READINESS FOR ANALYTICAL ACTIVITY

Kenesova M.B., master student
KazUIR&WL named after Abylai Khan
Almaty, Kazakhstan, e-mail: kenesova_madina@mail.ru

Abstract. The article reveals the essence of the concept of analytical activity. Professional-pedagogical activity includes analytical activity as an element, but the element is very important, irreplaceable and not compensated by other components. It permeates all spheres of activity of the teacher and is the basis of decision-making, planning, forecasting and correction, implementation of educational and educational processes in the teacher's own pedagogical activity. Improvement of analytical activity of the teacher is connected with formation of the corresponding system of theoretical knowledge and formation of necessary skills.

Keywords: activity, analytical activity, pedagogical activity, professional activity, component, mechanism.

ӘӘЖ 378.14

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТАЛДАУ – МҰҒАЛІМНІҢ АНАЛИТИКАЛЫҚ ІС- ӘРЕКЕТКЕ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ҚҰРАМДЫ БӨЛІГІ

Кенесова М.Б., магистрант
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: kenesova_madina@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада аналитикалық іс-әрекет ұғымының мәні ашып көрсетіледі. Кәсіби-педагогикалық іс-әрекет элемент ретінде аналитикалық іс-әрекетті

қамтиды, бірақ кәсіби-педагогикалық іс-әрекет өте маңызды, басқа іс-әрекетпен алмастырылмайды. Аналитикалық іс-әрекет мұғалім қызметінің барлық бағыттарын қамтиды және шешім қабылдауға, қызметті жоспарлауға, болжауға және түзетуге, мұғалімнің жеке педагогикалық іс-әрекетінде оқу-тәрбие процестерін жүзеге асыруға негіз болады. Мұғалімнің аналитикалық әрекетін жетілдіру тиісті теориялық білім жүйесін қалыптастырумен және қажетті іскерлікті қалыптастырумен байланысты.

Тірек сөздер: іс-әрекет, аналитикалық іс-әрекет, педагогикалық іс-әрекет, кәсіби іс-әрекет, компонент, механизм.

Адамның аналитикалық әрекеті адамдардың объективті материалдық әлем мен өзін-өзі тану құбылыстарын тану барысында қалыптасады.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекет элемент ретінде аналитикалық іс-әрекетті қамтиды, бірақ кәсіби-педагогикалық іс-әрекет өте маңызды, басқа іс-әрекетпен алмастырылмайды. Аналитикалық іс-әрекет мұғалім қызметінің барлық бағыттарын қамтиды және шешім қабылдауға, қызметті жоспарлауға, болжауға және түзетуге, мұғалімнің жеке педагогикалық іс-әрекетінде оқу-тәрбие процестерін жүзеге асыруға негіз болады.

Біз мұғалімнің педагогикалық әрекетінің құрылымын қарастырған жетекші ғалымдардың жұмысына талдау жасадық, онда аналитикалық іс-әрекет өзінің кәсіби әрекетінің сапасын объективті бағалауға, педагогикалық процесті жетілдіру және өзін-өзі жетілдіру жолдарын табуға мүмкіндік беретін педагогикалық іс-әрекеттің маңызды құрамдас бөлігі ретінде сипатталады.

В.А.Сухомлинский бүкіл педагогикалық процестің жетістігі талдау сапасына тікелей байланысты екенін атап өтті және онда «... педагогикалық және оқушылар ұжымының интеллектуалдық ой-өрісінің кеңдігі, мұғалімдердің әдістемелік шеберлігі, оқушылардың сұраныстары мен қызығушылықтарының артуы маңызды орын алады. Өз жұмысын талдай алатын педагог, мықты, тәжірибелі болып келеді» [1].

Ю.К. Бабанский талдауды педагогикалық процестің құрамдас бөліктерінің бірі деп санайды және мұғалімде болуы керек кәсіби сапалардың ішінен ол өз іс-әрекетін талдай алуды ерекше атап өтеді «...мұғалім, сондай-ақ зерттеуші ретінде өз қызметін эвристикалық іздестірудің жалпы ережелеріне сәйкес құрады: педагогикалық жағдайды талдау (диагноз), бастапқы деректермен салыстырудағы нәтижелерді жобалау (болжам), іздестірілетін нәтижеге жетуде қолда бар құралдарды талдау, оқу-әдістемелік құралдарды құрастыру және іске асыру, бағалау, жаңа міндеттерді қалыптастыру». Ол педагогикалық

процестің нәтижелерін және олардың қойылған мақсаттар мен қойылған міндеттерге сәйкестігін талдау қажет екеніне баса назар аударды, өйткені педагогикалық процесс күрделі жүйе және оқу-тәрбие процесі жан-жақты талдануы қажет «... әрбір бөлімді жеке тексеру және басқа буындармен байланысын тексеру». Алдыңғы қатарлы педагогтердің тәжірибесін біржақты көшіріп алу қателерін болдырмау үшін, өзінің жинақталған тәжірибесін мұқият талдауы керек. Ю.К. Бабанский педагогикалық шығармашылыққа педагогикалық үдерісті талдау және зерттеу, оның қарама-қайшылықтары мен қозғаушы күші жататынын көрсетеді [2].

Мұғалім практикалық және зерттеу жұмыстарын үйлестіруге міндетті.

О.А. Абдуллина ғылыми ізденісті жүргізу, озық тәжірибені жинақтау бойынша жүйелі жұмыс жүргізу керек деп санайды, бұл педагогикалық құбылысты талдауды, тәжірибенің маңызын анықтауды, оны қазіргі педагогикалық теория тұрғысынан түсінді қамтиды.

О.А. Абдуллинаның пікірі бойынша, педагог қызметін тиімді орындауда талдау, ұйымдастыру-педагогикалық, диагностикалық, ақпараттық конструктивтік іскерліктер кешенін меңгеруі тиіс [3].

Н.В. Кузьминаның еңбектерінде зерттеліп отырған мәселеге көп көңіл бөлінеді. Ол педагогикалық әрекеттің құрылымын талдау негізінде мұғалімнің кәсіби қасиеттерін, оның педагогикалық қабілеті мен шеберлігін дамыту механизмі мен реттілігін қадағалайды, ол бес компоненттен тұрады: диагностикалық, жобалау, конструктивтік, коммуникативтік, ұйымдастырушылық. Әрбір компонентке педагогикалық іс-әрекет құрылымын жеке бейнелеу формасы ретінде белгілі бір педагогикалық қабілеттер, сондай-ақ педагогикалық іскерліктер сәйкес келеді. Бірақ мұғалімнің іс-әрекетінің диагностикалық құрамдас бөлігінде аналитикалық әрекеттің орны мен рөлі ерекше болып табылады. С.Л. Рубинштейн бұл компонентті шындықтың объектісін білуге бағытталған жетекші компонент деп көрсетеді.

Гностикалық іскерлік мынадай педагогикалық жағдайларды талдай білуді қамтиды: «...оқыту мен тәрбиелеу саласындағы стратегиялық, тактикалық және жедел міндеттерді, оларды шешу стратегиясын тұжырымдау, нәтижелі және өнімді емес шешім жобаларын және оларды жүзеге асыру тәсілдерін бағалау, педагогикалық міндеттерді қайта тұжырымдау және оларды шешу жолдарын іздеу». Осылайша,

гностикалық біліктер педагогикалық жағдайларды шешудің барлық кезеңдерінде қажет екені анық. Н. В. Кузьмина гностикалық (танымдық, зерттеу) іскерлікке мұғалімнің әрекеті мен аналитикалық біліктерді жатқызады. Бұл ретте ол іс-әрекеттің нәтижелілігімен, педагогикалық міндеттердің дұрыс қойылуымен, педагогикалық жағдайдың жан-жақты талдануымен тығыз байланыстырады [4].

Осыған ұқсас пікірді А.И. Щербаков ұстанады, ол педагогикалық әрекет құрылымында зерттеу функциясын көрсетеді, алайда, оның пікірінше, зерттеу функциясын жүзеге асырудағы аналитикалық әрекеттің үлесі аз және басқа мұғалімдердің өз тәжірибесін талдауға әкеледі.

В.А. Слостениннің еңбектерінде зерттелетін мәселеге көп көңіл бөлінеді. Ол мұғалімнің іс-әрекеті мен жеке басының құрылымын кәсіби көзқарас негізінде қарастырады және талдауды мұғалімнің кәсіби ойлауының атрибуты ретінде көрсетеді. Мұғалімнің іс-әрекеті әртүрлі типтердегі, сыныптардағы және деңгейлердегі көптеген мәселелерді шешу процесі ретінде қарастырылады. Осы әрекетте ол бірнеше кезеңдерді анықтайды:

- педагогикалық жағдайды талдау (диагноз), нәтижені жобалау (болжам) және педагогикалық әсерді жоспарлау,
- оқу-тәрбие процесін құрастыру және жүзеге асыру ;
- педагогикалық процесті реттеу және түзету ;
- қорытынды есеп, алынған нәтижелерді бағалау және жаңа педагогикалық міндеттерді анықтау.

В.А. Слостенин педагогикалық міндетті шешу кезеңдері педагогикалық әрекеттің ішкі құрылымын бейнелейтін тұлғаға және кәсіби шеберлік деңгейіне қойылатын ең маңызды сипаттамалар мен талаптарға тікелей байланысты екенін көрсетеді. Ол ең маңыздысына мыналарды жатқызады «...нақты әлеуметтік-педагогикалық құбылыстардың жағдайын талдай және бағалай білу, олардың пайда болу және даму себептері, шарттары мен сипаты, оқу және тәрбие мақсаттарына сәйкес, оқушылардың білім алу және тәрбиелену деңгейін ескере отырып, оқу-тәрбие материалын іріктеу, талдау, синтездей білу, алынған нәтижелерді бастапқы деректермен және берілген педагогикалық мақсатпен салыстыра білу, кәсіби-педагогикалық қызметтегі жетістіктер мен кемшіліктердің табиғатын талдай білу., өз жұмысының тәжірибесіне тиімді формаларды, әдістер мен тәсілдерді жинақтау және басқа мұғалімдердің тәжірибесін талдай білу.

А.К. Маркова педагогикалық әрекет құрылымындағы үш компонентті бөліп көрсетеді: педагогикалық мақсаттар мен міндеттер, осы мақсаттар мен міндеттерді іске асыру бойынша педагогикалық өзара әрекет, мұғалімнің өзінің педагогикалық әрекетін талдау.

Э.П. Тонконогая мен В.Ю. Кричевский өздері құрастырған профессионограммаға мектеп басшысының басқарушылық қызметі құрылымындағы аналитикалық қабілеттерді қосады. Оның аясында олар мынадай іскерліктерді қарастырады: «...1) сабақтар мен білім беру әрекетін талдау; 2) оқу процесінің нәтижелері; 3) мектеп құжаттамасының мазмұны; 4) студенттердің білім сапасы; 5) студенттермен жеке жұмыс нәтижелері; 6) оқу процесінің жай-күйі; 7) директодың оқу-тәрбие ісі жөніндегі орынбасарларының әрекеті; 8) мектептің, отбасы мен қоғамның бірлескен қызметінің нәтижелері» [5].

Алайда, талдаудың педагогикалық процеске әсер ету проблемасы көп жағдайда шешілмеген, оның мұғалімнің кәсіби әрекетінің сапасын арттырудағы маңыздылығын жоғарыда аталған зерттеушілердің, және т.б.) ғалым-педагогтер мен мұғалімдер тәжірибесімен және т. б.) дәлелденген.

Мұғалімнің аналитикалық әрекеті білім беру қызметкерлерінің кәсіби әрекетінің міндетті және қажетті элементі болып табылады. Осыған қарамастан, мұғалімнің аналитикалық әрекеті әлі күнге дейін арнайы зерттеу пәні болған жоқ, негізінен зерттеулерде аналитикалық әрекеттің түрлі аспектілері және аналитикалық іскерліктер түрлері, олардың құрамы мен құрылымы қарастырылады.

Соңғы жылдары аналитикалық іс-әрекет төңірегінде бірқатар зерттеулер жүргізілгенін аналитикалық біліктердің әртүрлі түрлерін қалыптастыру мәселесі бар екенін атап өту қажет және соның негізінде «... болашақ мұғалімді педагогикалық талдауға, өзін-өзі талдауға дайындау мәселесі» белсенді және қарқынды әзірленуде.

Т.Д. Андропова диссертациялық жұмысында студенттердің педагогикалық құбылыстарды талдай білуін қалыптастыру бойынша ғылыми негізделген жұмыстың қажеттілігі көрсетіледі. Болашақ мұғалім Г.А. Нагорная дайындаудың басты шарттарының бірі олардың педагогикалық жағдайларды талдай білуін қалыптастыруды есептейді, себебі бұл педагогикалық іскерлікті «...тәрбиеленушінің, тәрбиешінің, орта мен әсер ету құралдарының өзара байланысы мен өзара әрекеттесуі» орнатуға мүмкіндік береді.

В.Г. Гилер математика мұғалімін оқу материалының әдістемелік талдауын орындау біліктерін қалыптастыру бойынша дайындау жүйесін ұсынады, ал А. В. Христева мұғалімнің кәсіби-педагогикалық қызметін талдау және өзіндік талдау жасау әдістемесін әзірлеумен айналысады.

Н.А. Катайцеваның зерттеулерінде мұғалімдердің аналитикалық әрекетінің деңгейіне талдау жүргізілді:

- 1) мұғалімдердің аналитикалық әрекетінің жағдайын анықтау;
- 2) осы әрекетті жүзеге асыру сапасы мен оған дайындық деңгейі арасындағы тәуелділікті анықтау;
- 3) мұғалімнің кәсіби-педагогикалық әрекетіндегі аналитикалық әрекеттің рөлін және оның құрамын анықтау.

Біз Н.А. Катайцеваның көзқарасымен толықтай келісеміз, олар мұғалімнің тәжірибелік-эксперименталдық жұмысы педагогикалық талдаудың мақсатын анықтау кезінде де, оны жүзеге асыру кезінде де қиындықтарды бастан кешіреді. Осы қиындықтардың себептері, ең алдымен, педагогикалық талдаудың мәні туралы тиісті теориялық білімнің болмауы, педагогикалық әрекеттің жүйелі көрінісінің болмауы деп аталды.

Қорыта келгенде, біз мұғалімнің аналитикалық әрекетін жетілдіру тиісті теориялық білім жүйесін қалыптастырумен және қажетті іскерлікті қалыптастырумен байланысты болуы тиіс деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТ

1. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения. - М.: Педагогика, 1981. - 638 с.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. - М.: Просвещение, 1982. - 192 с.
3. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. - М.: Просвещение, 1990. - 141 с.
4. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. - Л., 1985. - 32 с.
5. Тонконогая Е.П., Кричевский В.Ю. Профессиограмма // Сов. педагогика. - 1997. - №3. - С. 54-61.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ГОТОВНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ К АНАЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Кенесова М.Б., магистрант
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail:kenesova_madina@mail.ru

Аннотация. В статье раскрывается сущность понятия аналитической деятельности. Профессионально-педагогическая деятельность включает в себя аналитическую деятельность как элемент, но элемент очень важный, незаменимый и не компенсируемый другими составляющими. Она пронизывает все сферы деятельности педагога и является основой принятия решений, планирования деятельности, прогнозирования и коррекции, реализации воспитательного и образовательного процессов в собственной педагогической деятельности учителя. Совершенствование аналитической деятельности учителя связано с формированием соответствующей системы теоретических знаний и формированием необходимых умений.

Ключевые слова: деятельность, аналитическая деятельность, педагогическая деятельность, профессиональная деятельность, компонент, механизм.

Статья поступила 12.10.2019

COMPETENCE APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

Mekhmet Taspinar, doctor of Ph.D.,
Gazi University, Ankara, Turkey

Abstract. The article considers ways of implementing the competence approach as a methodological basis for developing the professional competence of future specialists. Competence approach allows learning a foreign language, taking into account the real needs of society, the social practices of intercultural interaction, to base the educational process on the motivation of the students, to form and develop value orientations. To a large extent these tasks contribute to the development of key competencies in the process of foreign language teaching of future specialists.

Keywords: competence, competence approach, professional training, professional competence, methodological basis, cross-cultural interaction, foreign language.

Current understanding of the quality of education is regarded as a competent learner in solving real problems and challenges that arise in real-life situations. Formed this competence may be in the process of solving specific problems of everyday life. In this regard, the content of education in the new paradigm, a special place must be given to competence-oriented tasks, or so-called situational problems. The basis of real-life issues should be based on educational issues.

Under the educational problem we understand the problem whose solution can not be found on the finished sample or a known process operations. The

student here is to show independence and originality in solving this problem. The peculiarity of the competence-oriented jobs is that they are practice-oriented nature, but to fix it, you must have domain knowledge and even a few subjects. In solving the problem of situational teacher and student have different objectives: the student focuses on finding solutions appropriate given the situation, the teacher in the development of studying methods of work in this case - the key competences.

Solution competence-oriented situational problems may be associated with the analysis of specific occurring in real-life changes in a society that is new for the teacher and for the pupil. In this case, it is changing the relationship between teacher and student, and they act as equal partners. Competence-oriented job being, with interdisciplinary, integrative contribute to the systematization of subject knowledge in the practice-oriented activity-based when the student mastering universal methods of activity (core competencies) decides personally significant problems with the use of subject knowledge. Also, competence-oriented jobs have become a tool for the organization of social practice learning as one of the most important tasks of modern education is to create conditions for successful socialization of the young man in the community.

Thus, the use in learning competence-oriented tasks, you can:

- To develop student motivation for independent learning activities, resolve problems, the development of social and cultural environment;
- To update the domain knowledge to solve problems personally significant to the activity-based;
- The ability to create partnerships between the teacher and students.

Presented a model of the competence-oriented tasks (tasks) for self-construction of the teacher.

Model diagram: the name of the job; types (aspects) formed key competences; personal significant cognitive issue; information on the subject, presented in varied form (text, tables, graphs, statistics, etc.); tasks (questions) to work with this information; the model answer; evaluation form.

Realizing competence as universal methods of activity allows a particular situation to obtain the missing knowledge and apply them in practice in the context of this problem, we consider it important to emphasize that it is the application of knowledge in practical life is a particularly important aspect in the formation of the competence-oriented tasks. In formulating the questions (tasks) in the competence-oriented task must be clear learning objectives pursued. In determining the most appropriate learning goals is the use of a taxonomy of educational objectives developed K.Blum. (Learning - understanding - application - analysis - synthesis - evaluation). In traditional practice, national education, we basically see the result of training in bringing

to the level of reproductive use, but in the current situation, we have to bring to the level of development of knowledge translation into a new unfamiliar situations, creating a new product.

Assessment of educational outcomes of students is seen as an important stage in the pedagogical process: it is designed to establish the degree of achievement of the objectives of training - Maturity of knowledge, skills and key competences of pupils to identify their level of development, including the individual qualities and personal characteristics, as well as justify the choice of individual educational trajectory of each student.

The system of evaluation of educational achievements of students is an important integrating factor of educational space, the primary means of diagnosis and correction of problematic situations, viewed as a tool for the implementation of the relationship and interaction between teachers, students and parents in the educational process, a means of obtaining information on the successful functioning of the educational process.

The possibility of obtaining objective and reliable information on the levels of training of students is provided by the use of common criteria and uniform compliance with the rules of evaluation. A feature of the new assessment system is that

Evaluation results shall be subject to all the declared education:

Academic learning outcomes - the development of knowledge, skills;

Activity results are the formed core competencies as a universal means of operations used in solving problems within the educational process and in real life situations;

Personal results of students as a learned system of norms, attitudes and values enable the individual to function as a full member of society.

Competence result for our education system is a new phenomenon, and therefore believes that we must pay special attention to both the formation of key competences and their evaluation. Results indicated higher education as personality, competence and academic, in our opinion formed by various methods, and therefore must be evaluated different technologies.

The level of development of key competences of pupils assessed in the course of internal and external evaluation.

Internal evaluation is carried out in the course of competency assignments in class, project implementation, research activities, and observation of the presentation, consultation and group work

Internal evaluation is divided into forming and final. Formative evaluation establishes “feedback” between the learners, and the degree of success of achieving their objectives in the learning process. The final grade is associated with grading and is held at the end of a specific theme or module. Evaluation in the process of working on an assignment during the lesson, the

teacher or the project is carried out - the project manager, but the criteria for this assessment, the student must be known in advance, and therefore he alone can keep track of their own progress in the development of competencies. The ability to adequately assess yourself during the job is very important for everyone. Internal evaluation is subjective; it has a stimulating effect on each student, providing information on gaps in mastering them those or other aspects of competence.

In the course of research and educational projects, implementation of competence - oriented tasks, students must be familiar with the contents of evaluation forms for the evaluation of various aspects of competencies. Depending on the tasks the teacher can create their own jobs. It should always be remembered that the assessment to be not the person, and the implementation of its activities or the development of any skill.

The assessment of research-related activities is an opportunity to assess the level of formation.

Change of targets in education certainly entails a change in requirements for teacher training. As the main factor upgrade the education system today, the personality of the teacher. After all, each individual student brings a particular teacher, which means that the quality of training of each student will depend on the quality of professional preparedness and competence of each teacher. The teacher is the main subject, designed to solve the problems of education, therefore, in our opinion seems particularly important determining competence of the teacher.

Competence as a unity of theoretical and practical readiness of the teacher to perform professional functions characterizes not only activity, but also of the teacher as its subject in its own, responsible, proactive interaction with the world. Competence integrate professional and personal qualities of the teacher sends them to the acquisition of knowledge and purposeful application in forecasting, planning and implementation of activities, activates the teacher in the development of their own abilities, in the quest for self-realization in a socially useful activity, provides his professional formation in the period of study in high school .

Under the professional competence of teachers meant an integral characteristic, which determines the ability to solve professional problems and typical professional problems arising in real situations of professional pedagogical activity, using knowledge, professional and life experience, values and inclinations.

Competence is always manifested in the activities.

Understanding the competence of the expert of the XXI century, according to many scientists, it should be based on the development of integrative and analytical abilities

Dynamic social development suggests that the professional activity of the person is not predetermined for the entire period of his professional career, and the need to provide lifelong learning, continuous improvement of their professional competence.

Essential features of competence due to constant changes of the world, and determine the requirements for the “successful adult”:

The nature of the activity is the competence of generalized skills in conjunction with subject knowledge and skills in specific areas;

Manifests itself in the ability to make choices on the basis of an adequate assessment of themselves in a particular situation.

Based on the understanding of vocational training as a process of professional development, mastering the experience of future professional activity we can say that a competent person looking to the future, anticipating change, focused on self-education. An important feature of the professional competence of a man is that competence are realized in the present, but is focused on the future.

Professional competence is the totality of the key, basic and special competencies.

Key - competence necessary for any professional activity related to the success of the individual in a rapidly changing world.

Key competencies acquired a special significance today. They occur primarily in the ability to solve professional problems through the use of: information; communication; solve problems given the social and legal foundations of individual behavior in civil society.

Core competencies reflect the specifics of a particular professional activity (teaching).

For professional educational activities are the basic competencies needed to “build” a professional activity in the context of the requirements for the education system at a particular stage of development of society.

Special competencies reflect the specifics of a particular subject or nadpredmetnoy sphere of professional activity. Special competence can be seen as the realization of the key and basic competences in the area of the subject, the specific area of professional activity.

Of course, all three types of competencies are interrelated and develop simultaneously, which creates the individual style of pedagogical activity and, ultimately, provides the formation of professional competence as defined integrity as an integrative personal characteristics of a specialist.

The key, basic and special competencies, penetrating each other, manifested in the process of solving the essential professional tasks of varying complexity, in different contexts, with a particular educational space.

The main feature of competence-based vocational teacher education

is the focus of training to obtain concrete results of professional solutions of pedagogical problems.

The objective of training is defined as the expected result

- Formation of professional competence of teachers
- Realization of the mission of generating new scientific knowledge, ideals, moral values and ethical standards;
- Focus on anticipatory specialist training, ready for innovative reforms in the sphere of their professional activity;
- Backbone role of high school in all the processes taking place in society;
- State-public character of the education management, which is implemented by subjects of high school.

As mentioned above, the design of the content of vocational training in the logic of competency approach for constructing unit content is a professional challenge. The collection of professional tasks forms the content of training, and the stages of formation of professional competence define the principles of content selection, the logic of interaction between disciplines of the curriculum, the sequence of their development.

The guiding principle of selection of the content of vocational training are the principles of socio-cultural conformity and practice-oriented.

These principles allow more fully take into account the situation of professional pedagogical education that develops in modern Kazakhstan society, which is defined in the Minimum Requirements for knowledge, skills, abilities and personal qualities of the teacher (his competence), allowing in its entirety classes teaching activities and determining the success of in this activity.

When designing the process of preparation of the teacher is important to decide what kind of personal and professional qualities of the teacher necessary for the implementation of the pedagogical process in modern school.

The functional task of the teacher in terms of competence approach and minimum requirements for their preparation.

Requirements for the competence of the teacher will be determined by functional tasks that he must implement in their activities from the perspective of that activity approach defined in:

- Motivation of educational activity of students;
- To disclose the personal meaning of a particular curriculum and teaching material particular lesson;
- Goal-setting in training activities;
- In matters of studying understanding that is necessary for realization of an individual approach to learning;
- Teaching in the subject (subject competence);
- Decision-making related to the resolution of educational tasks;

- The development of programs of activity and behavior;
- The organization of training activities, which, in turn, suggests:
  - In terms of the organization of activities, information, communication, and problem solving;
  - Understanding of the learners in achieving educational objectives and methods of its solutions (ways of life);
  - In the evaluation of current and final results of operations.

Minimum requirements for the personal and professional qualities of the teacher necessary for the implementation of the pedagogical process in modern school can be defined as follows: Personality; Setting goals and objectives of the educational activities; Motivation of educational activity; Information competence; Development of programs of educational activities and the adoption of pedagogical decisions; Competence in organizing training activities;

Thus, the training of teachers in a competence-based approach requires a serious revision of the existing practice. 49 Theoretical analysis of the literature shows that the concept of “competence” in its various manifestations, regardless of the nature and design terminology originated in antiquity.

Theoretical analysis of the literature shows that the concept of “competence” in its various manifestations, regardless of the nature and design terminology originated in antiquity.

Emphasizing by Plato (427-347 BC.) of the highest level of education, ideals of Aristotle (384-322. BC) on higher education on the basis of a combination of a broad general education with the study of the profession, the medieval universities embodied in the idea of the organization vocational training on the basis of the rationalist, the development of a new realism, the principle of high school, the transformation in the XVIII-XIX centuries. the best of secular professional schools to universities, the establishment of a modern multi-level higher education - all of these progressive historical changes indicate the search for approaches to the production of competitive high schools, professionally competent specialists.

The term “competence”, according to the “American Dictionary of the English Language”, created by Noah Webster in 1828, is treated as a synonym for literacy. Over time, the interpretation of the term changed.

Philosophers at all times distinguish between the knowledge (competence) and its implementation (activities) - one of the first paid attention to this matter Aristotle that connected activities with concepts such as “objective” and “implementation”.

The concept of “competence” as such began to study only at the beginning of the XX century. In the field of linguistics, de Saussure (1906) said that the language system, is embodied in the form of a sum of images in the mind

and not on the way to implement it in the speech. Speech activity is diverse and specific, related "to the sphere of the individual and the social sphere; it certainly can not be attributed to any category of phenomena of human life, unity in speech activity is making the language".

In the late 60s and early 70s of the last century a number of scientists (L.Thayer, R.Cambell, R.Wales, D.Hymes) noted failure of the theory and offer a broader concept of "competence", in which it includes not just the ability to perceive and reproduce the elementary statements and the ability to understand and the generation of new sentences based on grammar knowledge, but also their psychological, socio-cultural and psycholinguistic terms of generating linguistically heterogeneous society.

However, D.Hymes emphasizes that the statement has its own rules, which are subject to the rules of grammar, and learning that provides the ability to use the language in communication.

In the second half of the twentieth century due to the applied value of literacy skills, the notion of "functional literacy".

In 1980-1990, the definition of literacy has become broader and begin to include such challenges as globalization, including the impact of new technologies and media. In the XXI century under the literacy began to understand the broader goal - the creation of a knowledge society which led to the specification of learning objectives. [1]

Today, the main trend affecting conceptual basis of the education system that should be considered as a transition based on competence.

As you know, the competence approach interacts with a student-centered approach which is the methodological basis on stage of secondary and vocational education (including higher education). A.V.Khutorskiy believes that the competence-oriented education is a global trend in the global educational system.

Active discussion of the key concepts of "competence" and "competence" related to the theme "Competence approach in education" started in the work of scientists teachers, theorists and methodologists, immediately after the publication in 2007 in the English language of the document titled "Key competencies for education for lifelong //Recommendation of the European Parliament" [2].

A.V.Khutorskoy shares the concept of "competence" and "jurisdiction" as follows: "Competence in Latin means *competentia* range of issues in which the person is well aware, has knowledge and experience." Competence in a specific area of the person has the appropriate knowledge and skills to enable it to judge soundly about this area and act effectively in it. For the separation of general and individual will often used synonymously to distinguish the concept of "competence". Competence includes a set of related personality

traits (knowledge, skills, and ways of life), defined with respect to a certain range of objects and processes necessary for the quality of productive activity but to them [3].

Competence - possession, possession of a person suitably qualified, consisting of his personal attitude towards it and the subject of activity.

Competence is a valuable sense of ability-granting crazy man doing his congenial (existentially and socially adapted) to the complexity of situations.

Competence is the knowledge, skills, abilities and characteristics associated with the implementation of professional activities at a high level, such as problem solving, critical thinking and leadership potential. Some-defined division of competence include motives, beliefs and values.

Competence is a group of knowledge in a particular area (related knowledge), skills and attitudes that affect a significant part of professional activities (role or area of responsibility), which are linked to the performance of activities that can be measured according to accepted standards and that can be developed through training.

Competence is a basic characteristic of the individual, which is causally linked to performance criteria and /or the successful operation of professional or situations. “Basic Characteristics” implies that the competence is a deep and stable part of the personality, of which it is possible to predict a person’s behavior in a fairly wide range of situations, both in life and professional.

Causality means that competence determines the behavior or action. Communication with the criteria of the action means that jurisdiction can determine who makes something good or bad that can be measured according to certain criteria or standards.

Competencies are the sum of knowledge, skills and personal qualities that allow us to perform various actions.

Analysis of studies of the main concepts of the study makes it possible to determine the summarized, the final definition of powers, based on its characteristics and properties. Thus, the competence and the relationship between a set of personally significant characteristics of the individual (knowledge, skills, abilities, qualities, etc.) that contribute to the implementation of a certain type of them (or some) of activity (in a particular area), due to specific motives and goals set, including by the individual.

According to researchers, the competence approach (in particular in the field of foreign language learning) is based on the activity approach is its logical continuation. As the IL Bim, “competence-based approach is not nothing but a further development deyatelnostnogo approach to education, based on the results generated by the activities acting (results) in the form of tangible products (...) and in the form of spiritual increments, including the form of knowledge, skills, abilities, values, and at least a minimum of

experience in the practice of the generated activities" [4].

This idea developed by the author of the monograph "Common European Framework ...", which indicates that "... the language learners are viewed as" social actors " , that is, as members of society, the crucial problem (not necessarily related to the language) in certain conditions in a particular situation in a particular field of activity. Speech activity is carried out in a broader social context, which defines the true meaning of saying.

The need to include competence-based approach in the education system is determined by the requirements of the Bologna process, and corresponding to this transformation is determined by taking place in the last decade, the educational paradigm change as a "set of beliefs, values, technical equipment, etc., which is typical for members of the community" [4].

Author D. Hymes suggests that the key to the study of many linguistic concepts can be very notion of competence, which he reconstructs in communicative competence.

According to D. Hymes, if you want to create an adequate theory of language users and the use of language, describing its judgments must be two kinds of (grammatical correctness and applied), and four. These four sectors of his professional competence reflect the grammatical (technically possible), psycho (and executable application), sociocultural (appropriate to context) and actual (visible) knowledge and ability to use its speaker and listener [5].

The fact that such a classification grammatical factor becomes only one of the four dimensions of professional competence developed by N.Khomsky, which consisted only of grammatical competence.

Scientists (N.V.Kuzmina, A.K.Markov, R.P.Milrud, E.I.Passov, and L.A. Petrovskaya) were isolated from 3 to 40 kinds of skills. For different types of activity, researchers isolated different types of competence. For example, language proficiency /competence of the Council of Europe highlight the strategic, social, sociolinguistic, language and training [6].

Theoretical analysis of the literature shows the validity of the implementation of competence approach as a methodological basis of formation of professional competence of future specialists.

In recent years, in line with the communicative competence approach, especially in the domestic and foreign science actively developed the problem of formation of professional competence "as a mandatory component of the competence of professional qualifications of the modern expert".

At the same time, monitoring of the learning process at the university shows that professionals do not possess the most important skills of professional competence.

Often they are not able to consistently and convincingly argue their point of view, replacing the logic of the argument unsubstantiated allegations

do not own professional vocabulary and cannot engage in professional communication. From this it follows that the formation of skills and abilities of professional competence should be considered as a purposeful process that requires scientific justification.

REFERENCES

1. Hymes D. Foreign language teaching. - Ajanta, 1988.
2. Blim I.L., German. The concept of the program: Basic course. – M., 1995. – P.35.
3. Kuzmina N.V. Methods of system of pedagogical research. - L., 1980. - P.104.
4. Markov A.K. Formation of motivation of the doctrine. – M.: Education, 1990. – P.84.
5. Passow E.I. Personal approach to education. - M., 1994. - P.47.
6. Petrovskaya L.A. Competence in communication. - M., 1989. - P.216.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД - МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Мехмет Ташпинар, доктор Ph.D.,
университет Гази, Анкара, Турция

Аннотация. В статье рассматриваются пути реализации подхода компетенции как методологической основы развития профессиональных компетенции будущих специалистов. Компетентностный подход позволяет изучать иностранный язык с учетом реальных потребностей общества, социальных практик межкультурного взаимодействия, основывать образовательный процесс на мотивации учащихся, формировать и развивать ценностные ориентации. В значительной степени эти задачи способствуют развитию ключевых компетенций в процессе преподавания иностранных языков будущих специалистов.

Ключевые слова: компетенция, компетентностный подход, профессиональная подготовка, профессиональная компетенция, методологическая основа, межкультурное взаимодействие, иностранный язык.

ҚҰЗЫРЕТТІ ТӘСІЛ - БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУЫНЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗІ

Мехмет Ташпинар, доктор Ph.D.
Гази университеті, Анкара, Түркия

Аңдатпа. Мақалада болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін дамытудың әдіснамалық негізі ретінде құзыреттілік тәсілін жүзеге асыру жолдары қарастырылады. Құзыреттілік тәсіл шетел тілін қоғамның нақты қажеттіліктерін, мәдениетаралық қарым-қатынастың әлеуметтік тәжірибелерін ескере отырып, үйренуге, білім беру процесін оқушылардың мотивациясына негіздеуге, құндылықтық бағдарларды қалыптастыруға және дамытуға мүмкіндік береді. Бұл міндеттер болашақ мамандардың шет тілдерін оқыту үдерісінде негізгі құзыреттіліктерді дамытуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: құзыреттілік, құзыреттілік тәсіл, кәсіби дайындық, Кәсіби құзыреттілік, әдіснамалық негіз, мәдениетаралық өзара іс-қимыл, шет тілі.

Статья поступила 12.10.2019

2 Бөлім
ОҚЫТУДАҒЫ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Раздел 2
СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ

Part 2
MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES OF TEACHING

TECHNOLOGIES OF TEACHING PROFESSIONAL KAZAKH LANGUAGE IN
UNIVERSITIES ACCORDING TO THE UPDATED EDUCATIONAL PROGRAM

Nurmysheva Sh.A. c.p.s., associate professor
KazUIR&WL named after Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan, e-mail:nurmysheva@mail.ru

Abstract. In this article we are talking about the technology of teaching professional Kazakh language in universities according to the updated educational program. Besides, in professional training of the Kazakh language some practical methods of formation of cognitive-lingvokulturological, professional speech, communicative competences, ability to work with concept of mental video, to distinguish types of language video, freely to apply professional metatological units in pronunciation and writing are considered.

Keywords: language picture of the world, concept, SMART, bloom taxonomy, descriptor, term, unit metadata, learning technology, professional Kazakh language

ӘӘЖ 378.091

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ
БОЙЫНША ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Нұрмышева Ш.А.
ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail:nurmysheva@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша ЖОО кәсіби қазақ тілін оқыту технологиялары жөнінде сөз болады. Сонымен бірге кәсіби қазақ тілін оқытуда когнитивтік-лингвомәдени, кәсіби тілдік, коммуникативтік күзiреттiлiктер мен тілдік бейне ұғымымен жұмыс жасау, тілдік бейне типтерін ажыратып үйрету, кәсіби метатілдік бірліктерді айтылым-жазылымда еркін түсініп қолдану секілді дағдылар қалыптастырудың кейбір практикалық әдістері қарастырылады.

Тiрек сөздер: әлемнiң тiлдiк бейнесi, концепт, SMART, Блум таксономиясы, дескриптор, термин, метатiлдiк бiрлiктер, оқыту технологиясы, кәсiби қазақ тiлi.

Бүгінгі таңда мемлекеттік тіліміздің коммуникативтік қолданыс аясын кеңейту мақсатында еліміздің оқу орындарының орыс тілді топтарында практикалық қазақ тілінен кейін кәсіби қазақ тілі белсенді оқытылып жүрген пәндердің бірі.

Кәсіби қазақ тіліне арналған оқу-жұмыс бағдарламалары мен оқулықтарда бұл пәннің мақсатын «кәсіби қызметтің феномендерін бейнелейтін арнаулы мақсаттарға арналған тілді игеру» [1], «бәсекеге қабілетті әрі құзыреттілігі жоғары тұлғаның кәсіптік маңызы бар жағдайларда ғылыми тілмен қазақша ойын толық және анық жеткізуі үшін тілдік кәсіби бағдарлы дайындығын қамтамасыз ету», «мамандық саласына қарай жиі кездесетін лексиканы, ғылыми терминдерді, күрделі синтаксистік құрылымдарды қолдануға үйрену» [2] т.б. деп көрсетеді. Яғни кәсіби қазақ тілі өзге тілді аудиторияға мамандықтың ғылыми мететілдік прагмабірліктер мен кәсіби тілдік дискурсты қазақ тілінде үйретіп қалыптастыру болып табылмақ.

Кәсіби тіл дегеніміз өз кезегінде «белгілі бір мамандық не кәсіп саласы шеңберінде жиі қолданылатын тілдік құрылымдар жиынтығы... өз саласына сай терминологиясы кәсіби-ғылыми ұғымдық аппараты бар, сөз қолданысы мен тіркесуінде қалыптасқан тіл. Ал оқытушының мақсаты әр мамандықтың ерекшелігіне орай термин сөздерді меңгерте отырып, кәсіби сөйлеуге бағыттау» [3].

Аңғарып отырғандай, әр мамандықтың кәсіби тілі мыңдаған терминдер мен терминдік сөз тіркестерінен тұрады. Сол кәсіби метатілдік прагматиканың барлығын екінші курс студентіне екі кредитте меңгеру, меңгерту мүмкін бе? Оның есесіне ол орыс тілді студент және ол қазақ тілінде ауызекі сөйлеу құзіреттілігінің өзін шала меңгерген болса?

Бұл жерде басы ашық біраз мәселе бар секілді. Орыс тобындағы студенттердің барлығы бірдей қазақ тілін мектептен жетік меңгеріп келеді деп айту өте қиын. Оған шетелден келген студенттерді қосыңыз. Сондықтан мемлекеттік тілге анық жанымыз ашыса ЖОО кәсіби қазақ тілі оқытылғанға дейінгі деңгейлеп оқыту жүйесін басқаша құрастыру керек секілді. Себебі орыс тілді аудиторияны былай қойғанда кәсіби қазақ тілі пәнінің міндеттері мен мақсаттарын, талабын жүзеге асыру барысы қазақ тілді білімгер үшін де біраз ізденісті талап етеді.

Екіншіден, бұл пән бакалаврлық оқудың төртінші жылында ғана оқытылса жөн болар еді. Неге десеңіз бітіруші курс студентінің өз мамандығының аясында меңгерген, қалыптастырған білімі төменгі курстарға қарағанда әлдеқайда кең. Оның есесіне кәсіби қазақ тілі бойынша жасалатын оқу-жұмыс бағдарламасы студенттің таза өз мамандығына сай үш курс бойында алған дәрістерінің ең негізгі, ең маңызды тақырыптарын

қамтып жасалса ұтпасақ, ұтылмаймыз. Сонымен бірге сол таңдалып алынған тақырыптары бойынша әлдеқайда көп қолданылатын терминдер мен терминдік сөз тіркестері сұрыпталып алынып, мамандық бойынша кәсіби қазақ тілі пәнінде қолданылса бұл пән өте тиімді оқытылған болар еді.

Қалай болғанда да жоғарыдағы айтылғандарға қарамастан оқытушы студентке сапалы білім беріп, пән өзінің мақсат-міндеттеріне толық жету керек.

Осыған байланысты кәсіби қазақ тілін оқытуда когнитивтік-лингвомәдени, кәсіби тілдік, коммуникативтік құзиреттіліктер мен тілдік бейне ұғымымен жұмыс жасау, тілдік бейне типтерін ажыратып үйрету, кәсіби метатілдік бірліктерді айтылым-жазылымда еркін түсініп қолдану секілді дағдылар қалыптастырудың кейбір практикалық әдістерін қарастырып көрейік.

Мәселен филолог мамандарға арналған «Кәсіби қазақ тілі» пәні бойынша «Әлемнің тілдік бейнесі және концепт» тақырыбына жаңартылған білім беру бағдарламасына сүйеніп, сабақ ұйымдастырайық. Сабақ 200 минутқа (дәріс, зертханалық сағат, СОӨЖ) арналады. Біріншіден, тақырыптың SMART мақсатын қарастырып алайық: **S** (specific- арнайы, нақты) – тақырыпқа қатысты терминдік түсінік пен кәсіби метатілдік бірліктерді түсініп қолдану дағдысын қалыптастыру. **M** (measurable-өлшеуге болатын, шектеулі талап етушілік) - кездескен концепттің 12 түрін талдау жасау арқылы... **A** (attainable-қолжетімділік) -ақын-жазушылар шығармаларында кездесетін концептілік ауқымды анықтатып... **R** (realistic-шындыққа сай, қысқа да нұсқа берілуі) - әлемнің тілдік бейнесінің концепт жасаудағы мүмкіндігін зерделеу үшін... **T**(timed- белгілі бір уақыт арлығымен шектелген) – 200 минут ішінде...

Енді студенттің бұл тақырыпты оқу нәтижесінде қол жеткізуі тиіс жетістіктеріне сарап жасайық: - оқу нәтижесінде студент ұғым және концепт секілді метатілдік бірліктердің өзара ерекшеліктерін айыра **біледі**; - осы тақырып бойынша кәсіби тілдік бірліктерді түсіне отырып қазақ тілінде жазылым, айтылымда қолдануды **үйренеді**; - метатілдік бірлікті практикада кәсіби қолдану **дағдыларын игереді**; - ұлттық дүниетанымдық біліммен **танысады**.

Мақсат айқын, нәтиже көзделді. Ал осы нәтижеге қол жеткізу үшін төмендегі технологияларды пайдалана аламыз: дәріс кезінде: *презентациялар, Блум таксономиясы, бейнефильмдер, ойын түрлері* т.б.; зертханалық сабақта: *гlossарий түзу, кейс стадилер*; СОӨЖ ретінде *QUIZ тест, ассоциограммалар* ұсынуымызға болады.

Бағалау критерийлері сабақ барысында меңгерілетін тілдік дағдылар (оқылым, айтылым, тыңдалым, жазылым) тапсырмалардың smart-мақсатына мен қолданылатын әдістердің дескрипторына байланысты болады.

Қойылған мақсаттан көздеген нәтижеге қол жеткізу үшін түрліше әдістермен бірге *Блум таксономиясына* да сүйеніп әрекет етеміз.

Білу: Әлемнің тілдік бейнесінің концептіге айналу механизмдерін біледі (Бұл үшін тақырып барысында қарастыратын негізгі терминдерді тандап алып, солардың мазмұнын ашатын нақты мысалдар келтіреміз).

Түсіну: Тақырып барысында қолданылған кәсіби метатілдік бірліктердің дефинициясын түсінеді («Сөзжұмбақ» әдісін пайдалануға болады)

Қолдану: Кәсіби метатілдік бірліктерді айтылым, жазылымда түсіне отырып қолдана алады (Деңгейлік тапсырмалар беріңіз).

Талдау: Метатілдік бірліктерге концепттерді түсіндіре отырып талдау жасай алады (Кейс әдісін қолданса болады)

Жинақтау: Тақырыппен жұмыс барысында кәсіби тілдік бірліктерді жинақтайды, анықтама жасайды (Тест ұсыныңыз).

Бағалау: Өзі тілін үйреніп жүрген шет елдің дүниетанымдық ерекшелігі мен қазақ дүниетанымын салыстыра отырып, бағалайды (Ол үшін лингвоелтанымдық ерекшеліктерді салыстыртып көріңіз).

Біз қалай болғанда да мәтін көмегіне сүйенбей тұра алмаймыз. Тақырып айтып тұрғандай, мұндағы негізгі тірек терминдер «тілдік бейне» және «концепт». Осы екі тірек терминдердің өзара байланысын түсіндіру үшін ең кемі 15 терминді нақтылап алып, олардың мазмұнын түсіндірме сөздіктер мен қазақ және орыс тілді ғылыми еңбектерге сүйене, уақытты тиімді пайдалана отырып, нақты мысалдармен ашуымыз керек. Мысалы: ғаламның шынайы бейнесі, ғаламның тілдік бейнесі, ұғым, этномәдениет, семантика, имплицит, эксплицит, ассоциация, менталдылық, концепт, стереотип, символ, бейне. Міне, студенттерге оқылым мәтіні ретінде осы терминдерді толық қамтып түсіндіріп бере алатын ең көп дегенде 3 беттік мәтін ұсынған жөн. Мәтінді А.Әмірбекова [4], Б.Қалиұлы [5] секілді ғалымдардың монографиялары мен Э.Д.Сүлейменова, О. С.Ахманова, В. Н. Ярцевалардың сөздіктеріне сүйене отырып құрастыруға болады. Осы мәтінде берілген метатілдік бірліктердің өзара байланысын, концепт қалай туындайды, оның пайда болуына не нәрселер ықпал етеді, концепттер қалай жіктеледі деген секілді сұрақтарды мысалдар келтіре отырып түсіндіру үшін оқытушыға жақсы теориялық білім мен слайдтар керек. Студенттер де өз уақытын үнемдеу үшін нақты қандай терминдермен жұмыс жасайды, нақты қандай әдебиеттер (бет аралықтары көрсетілуі

тиіс) мен дереккөздерге, түсіндірме сөздіктерге сүйенетінін айқын білуі тиіс.

«Концепт» терминінің мағынасын түсіндіру үшін студенттермен бірлесіп «Тіл білімі» терминіне концептілік қатарлар жасап көрейік. Ол үшін тамыр, дің, бұтақ, бұтақша, жапырақ ұғымдарын ассоциация ретінде пайдаланамыз. «Тіл білімі нені зерттейді?» деген секілді сұрақтар қоя отырып тапсырма соңында тақтада Тіл білімі бәйтерегі суретін салып шығамыз. Сол секілді «Ана» концептісін талдау арқылы да мәуелі жеміс ағашының суретін салуымызға болады. Осы концепт «суреттерін салу» барысында жоғарыда ұсынылған терминдердің қандай рөл атқаратынын түсіндіріп отырған өте орынды болады. Өйткені кәсіби қазақ тілі - практикалық сабақ, оқытушы лекция оқымайды, яғни сіз мететілдік бірліктер мен терминді сөз тіркестерін студентке нақты мысалдар арқылы түсіндіріп, еркін қолдануына мүмкіндік жасайсыз.

Аудиторияда жазылым тапсырмасы ретінде ассоциогарма әдісін пайдаланып 10 минуттық топтық тапсырмалар беруге болады. Ол үшін топты 4-ке бөліп, «Өмір», «Байлық», «Қыс», «Көктем» концептілері бойынша әр топқа 3 сөйлемнен құралған 10 шағын мәтіннен береміз. Мәтіндер әртүрлі ақын-жазушылардың шығармаларынан, түрлі мақал-мәтелдерден жинақталады. Сол мәтіндерден берілген сөздерге қатысты ассоциация, теңеулер тауып, концептілік модельдер жасалынады. Тапсырма соңында шуақ шашқан күн бейнесі немесе бір-бірінің ішіне салынған бірнеше сақина пайда болуы тиіс.

Сабақ барысында алған білімдерін бекіте түсу үшін М.Мақатаевтың «Бақыт деген...» шығармасының аудиосын тыңдатып «бақыт» концептісін немесе «Мұңлық-Зарлық» аңызының мультипликациялық бейнефильмін тамашалату арқылы бірден «бақыт», «әйел», «еркек» концептілерінің көрінісін анықтатуға болады. Дескрипторлар: 1.Әлемнің тілдік бейнесі тақырыбындағы көрсетілімді көріп-тыңдайды; Көрсетілімге байланысты концепттер қатарын құрайды; Көрініске сай келетін мақал-мәтел, фразеологизмдер, цитаталар айтады.

Сабақ бір сарынды болып кетпеу үшін студенттерді 2-3-тен топқа бөліп «Туыс» концептісіне байланысты «Ата - балаға сыншы», «Інісі бардың тынысы бар, Ағасы бардың жағасы бар», «Апасының киген тонын сіңлісі де киер», «Немере етін жеп, сүйегін берер» мақалдарына ребустар шештіруге болады. Сонымен бірге «Бейненің түрін ажырат» тақырыбында ойын ұйымдастырыңыз. Тақтаға 8 қатарға бөлінген бейне түрлерінің (пераонажды, пейзажды, кеңістік, заттық, дыбыстық, көру, дәмдік) атауларын іліп қоясыз. Студенттерді бірнеше топқа бөліп бірнеше мысал түрлерін бересіз. Мысалы: Қызғалдақ - қыздар, қауызын

ашқан көктемде; Қара басқа орнатып қара тұман, қайғым болды ойымда дара тұрған; Мен шыға алмас шың едің, шын бақытым, сен әлі биікпісің, биікпісің?; Тәбәрік боп балаға немереге, сусар бөрік о да тұр керегеді, Төңкеріліп қалыпты төс темірі, отқа күйген қожалақ бөренеді; Жұқа шапан жамылған боз даланы, Әлдилейді тырнаның созған әні; Басқа тепті, бал шарабы көктемнің; Самайымнан сипап өткен самалды, қазағымның алақаны деп білем. Осы мысалдардың қайсысы қай бейнеге тура келетінін бірінші тапқан топ жеңімпаз саналады.

Дәл осы ойын арқылы студенттердің сыни ойлау дағдысын қалыптастыруға да болады. Ол үшін айтылым тапсырмасы ретінде «Ойынды дәлелде» тақырыбында пікірталас ұйымдастыруға да болады.

Зертханалық жазылым тапсырмасы ретінде ғаламның шынайы бейнесі, ғаламның тілдік бейнесі, ұғым, этномәдениет, семантика, имплицит, эксплицит, ассоциация, менталдылық, концепт, стереотип, символ, бейне терминдеріне глоссарий тізуді тапсырамыз.

Ал кейс жағдаяттың SMART мақсаты бойынша студент 50 минутта ұғым мен концепт терминдерінің екі түрлі мазмұнға ие екенін түсіндіру үшін екі терминнің өзара сипаттамаларын салыстыру арқылы нақты мысалдар негізінде концепт құбылысының қалыптасу үрдісін зерттейді. Ал кейс құрастырушы негізгі сұрақтар «ұғым, концепт, символ, ассоциация, тілдік бейне деген не?»; проблемалық сұрақтар: «неге кез келген ұғым концепт бола алмайды? Концепт болатын ұғымға қандай ерекшеліктер тән?»; пәндік сұрақтар: Өлемнің тілдік бейнесі мен концепт арасында қандай байланыс бар? Символдар, ассоциациялар, паремиялогиялық бірліктердің лингвоелтанымға қаншалықты ықпалы бар? - деген сұрақтар маңайында болады.

Тақырып пен терминдерді меңгерудің соңғы СОӨЖ–ге арналған 50 минутын QUIZ тест немесе жоба жұмысын жасатып, қабылдаумен аяқтауға болады. Жобаның да SMART мақсатын айқын қоя білсек оқытушы өз мақсат-міндетіне толық жетті деп есептей аламыз. Мысалы: 1 аптада студент тақырыпта кездесетін метатілдік бірліктерді еркін меңгеру және қосымша білім алу үшін арнайы дереккөздер мен зерттеуші ғалымдардың еңбегін пайдалана отырып танымдық практикалық білімін жетілдіру үшін слайд-презентация, газет, баяндама формасында ғылыми жоба жұмысын нақты өнімге айналдырады. Жобалау алгоритмін толық қамти отырып, үлгі жоба ұсынып көрейік: Жоба идеясы: Ұлттық тілдік бейнедегі ұғымның концептке айналу әрекетіне талдау жасау. Жобаның проблемасы: Барлық ұғым концепт бола ала ма? Жобаның мақсат-міндеті: Студенттерге қазақ ақындарының шығармаларынан нақты мысал жината отырып, әлемнің шындық бейнесі, ұлттық тілдік бейне, авторлық тілдік

бейне, ұғым, концепт секілді метатілдік бірліктерін түсіндіру. Қосымша ғылыми білім беру. Жобаны жасау әдістемесі: Топты 3-ке бөлеміз: 1-топ: «Ұғым мен концепт және зерттеуші ғалымдардың пікірі мен зерттеу еңбектері» Студенттер баяндама жасап, газет шығарады; 2-топ: «Тілдік бейне жіктемелерінің концепт терминіне қатысы». Студенттер слайд-презентация жасай отырып, түсіндіріп беруі тиіс; 3-топ: «Әлемнің тілдік бейнесін авторлық моделдеу және концепт». Студенттерге презентация жасау тапсырылады. Ол үшін студенттер Абай, М. Мақатаев шығармаларында «өмір, бақыт, махаббат, жүрек» сөздеріне берілген теңеулерінен мысал жинап, концептілік көрінісін түсіндіреді.

Байқағанымыздай, кәсіби қазақ тілі пәнінің мақсаты термин сөздерді тек жалаң жаттату ғана емес, сонымен бірге қосымша білім беру болып табылады. Сонымен бірге SMART мақсатты жалпы тақырыпқа ғана емес, аудиториялық сабаққа да, зертханалық жұмысқа да, СОӨЖ-ге де жасауға болады. Бұл өз кезегінде білім беру сапасын жақсарта түсумен бірге оқытушының ізденіс белсенділігін де арттырады.

ӘДЕБИЕТ

1. <https://vikidalka.ru>;
2. <https://infourok.ru> ;
3. <http://oqu-zaman.kz>/Кәсіби қазақ тілін оқытудың тиімді әдіс– тәсілдері
4. Әмірбекова А. Қазіргі тіл біліміндегі жаңа бағыттар. - Алматы: Елтаным. 2011. - 204 б.
5. Қалиев Б.Қ. Тіл білімінің тоғыз қыры. - Алматы, 2019. - 208 б.

ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ВУЗАХ ПО ОБНОВЛЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЕ

Нурмышева Ш.А. к.ф.н, ассоц.проф.
КазУМО и МЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail:nurmysheva@mail.ru

Аннотация. В данной статье речь идет о технологии преподавания профессионального казахского языка в вузах по обновленной образовательной программе. Также рассматриваются некоторые практические методы обучения профессиональному казахскому языку, такие как когнитивно-лингвокультурология, профессиональная языковая, коммуникативная компетенция и работа с понятием языковой образ, обучение различению типов языкового видео, свободное использование профессиональных метаязыковых единиц в произношении-написании.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт, SMART, таксономия Блума, дескриптор, термин, метаязыковые единицы, технология обучения, профессиональный казахский язык.

Статья поступила 08.10.2019

THE METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITIES BASED ON INFORMATION TECHNOLOGY

Khegay A., master student
KazUIR&WL named after Ablai Khan
Almaty, Kazakhstan
e-mail: arturkhegaymasterpps@gmail.com

Abstract. In this paper the methods of the formation of technical university students' communicative competence, developed while working on the thesis, is presented. The problem of the formation of technical university students' communicative competence is not entirely new. In the domestic pedagogy indicated phenomenon is studied in the framework of a continuous professionally educational training of future specialists and pedagogical competence. The technical university students' communicative competence mediated by the development of communicative skills, hasn't been the sphere of scientific interest in the studies of domestic and foreign experts. It seems reasonable to study holistically at the interdisciplinary level the problem of the formation of technical university students' communicative competence through the identification of the didactic potential of social sciences and the humanities taught at technical university.

Keywords: competences, communicative competences, psychological and pedagogical Sciences, education, learning process.

УДК370.153

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ НА ОСНОВЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Хегай А., магистрант
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: arturkhegaymasterpps@gmail.com

Аннотация. В данной статье представлена методика формирования коммуникативной компетентности студентов технического вуза, разработанная в ходе работы над диссертационным исследованием. Проблема формирования коммуникативной компетентности студентов не является совершенно новой. В отечественной педагогике обозначенный феномен изучается в контексте непрерывной профессионально-педагогической подготовки будущего специалиста, а также педагогической компетентности. Коммуникативная компетентность студентов технического вуза, опосредованная развитием коммуникативных умений, не являлась сферой научных интересов в исследованиях отечественных и зарубежных специалистов. Представляется целесообразным целостно, на междисциплинарном уровне исследовать проблему формирования коммуникативной компетентности студентов посредством выявления дидактического потенциала социально-гуманитарных дисциплин, изучаемых в техническом вузе.

Ключевые слова: компетенция, коммуникативные компетенции, психолого-педагогические науки, образование, процесс обучения.

Инновационный путь развития системы образования требует нового поколения высококвалифицированных специалистов, роль которых возрастает в связи с перспективой развития общества, государства, науки, культуры и образования. Именно в этом случае возможно развитие инновационного обучения, основополагающим условием которого является формирование готовности к инновационной деятельности у будущих педагогов, деятельности, ориентирующей на формирование личности, способной творчески мыслить, воспринимать, создавать, внедрять новое.

Поиск эффективных форм коммуникации является серьезной движущей силой в современном обществе, доминирующим фактором в его развитии и обновлении и, особенно в сфере профессионального образования.

В условиях современного образования, по выражению Малкольма Ноулза (американский ученый, основатель **андрагогики – обучения взрослых**) «производство компетентных людей – таких людей, которые были бы способны применять свои знания в изменяющихся условиях, и... чья основная компетенция заключалась бы в умении включиться в постоянное самообучение на протяжении всей своей жизни». Формирование компетенций у студентов, т.е. способность применять знания в реальной жизненной ситуации, является одной из наиболее актуальных проблем обучения [1].

В настоящее время целью образования становится не сообщение студенту суммы научных фактов, а привитие умения самостоятельно пополнять свои знания, ориентироваться в потоке информационных ресурсов. Умение работать с информацией, в соответствии с ключевыми компетенциями, прописанными Болонским процессом, является одной из ведущих компетенций для каждого современного специалиста.

О возможностях формирования коммуникативной компетенции студентов путем специально организованного процесса обучения и воспитания, в том числе и о готовности к инновационной деятельности нашли отражение в работах таких ученых как, В.А. Слостенин, Гавриленко, Е.А. Гудков, К.М. Дурай-Новакова, И.А. Колесникова, А.И. Мищенко, Е.А. Никитина, И.Е. Пискарева, и др. Внимание к коммуникативной компетентности возросло тогда, когда в практику общения студентов стали внедряться различные методы, рассчитанные на развитие коммуникативных способностей у студента и на повышение его коммуникативной компетентности [2].

Психолого-педагогические знания в образовательном процессе вуза и в деятельности современного специалиста имеют огромное значение.

В принципе, проектирование и функционирование всех элементов образовательного процесса должны опираться на современные достижения психологии и педагогики. Трудно переоценить роль психологии и педагогики в педагогической деятельности. Психологические знания необходимы преподавателю для понимания психологических и возрастных особенностей студенчества, общения, сотрудничества и сотворчества со студентами, руководства студенческой группой и управления учебной деятельностью обучающихся. Педагогические знания используются каждым преподавателем при разработке методики преподавания и учебно-методического комплекса преподаваемой дисциплины. При этом возникают и решаются вопросы построения методики обучения:

- определение целей обучения и воспитания студентов;
- отбор учебного материала в соответствии с учебной программой;
- выбор адекватных методов и средств обучения;
- планирование всех видов занятий (включая внеаудиторную самостоятельную работу студентов), предусмотренных учебной программой;
- разработка тестовых заданий для контроля и оценки знаний и умений обучающихся и др.

Однако анализ состояния системы образования в нашей стране в плане оценки психологической культуры подрастающего поколения, культуры общения и труда во всех сферах общественной жизни показывает, что изучение студентами курсов психологии и педагогики традиционными методами далеко недостаточно. Пришло время по-новому взглянуть на проблему обучения подрастающего поколения основам психологии. Психологическая безграмотность населения, низкий уровень культуры общения являются причиной таких явлений, как конфликты, проявление грубости во взаимоотношениях (в семье и школе, армии, организациях), бытовое пьянство и алкоголизм молодежи, распад семьи и др. Наблюдается возрастание агрессивного поведения молодежи во время проведения спортивных соревнований, праздников и митингов. Не уменьшается преступность среди молодежи. Психологию человека (человековедение) и психологию общения нужно изучать уже в школе, например в восьмом и девятом классах. Каждый молодой человек должен знать не только основы наук, но и свой внутренний мир, особенности своей психики для того, чтобы лучше учиться, правильно выбрать профессию, целенаправленно заниматься саморазвитием, более успешно общаться с людьми и др.[3].

В ходе исследования, мы рассмотрели возможность реализации педагогического условия – обогащение содержания семинарских

и практических занятий по дисциплине «Педагогика» ситуациями социального взаимодействия в условиях производства. Введение разнообразных ситуаций социального взаимодействия, затрагивающих личностные интересы студентов, которые позволяют активизировать латентные способности студентов, накаляя их интеллектуальные способности до предела.

Наиболее эффективными методами обучения студентов являются методы проблемного обучения, групповые методы решения проблем как метод «мозгового штурма», ситуационный анализ, групповая дискуссия, игровые методы, тестирование с целью изучения и оценки свойств личности, психологический эксперимент, обучение решению психологических и педагогических задач и др. Внедрение групповых форм и методов решения учебно-познавательных задач направлено на преодоление противоречия между фронтально-индивидуальной формой организации учебного процесса и коллективной формой деятельности специалистов на производстве[4].

Использование активных методов обучения является эффективным средством развития коммуникативных способностей студентов, помогающим снимать психологические барьеры, стимулировать самостоятельную познавательную творческую деятельность студентов, формировать готовность к профессиональной адаптации, поскольку являются своеобразным «полигоном», на котором студенты могут отрабатывать профессиональные навыки в условиях, приближенных к реальным производственным. Студенту необходимо предоставить возможность мыслить, рассуждать по поводу какой-либо коммуникативной проблемы, оценивать и обсуждать пути ее решения, чтобы он самостоятельно включался в активный диалог, на практике мог познать особенности сотрудничества, сотворчества, соруководства.

Дискуссионный акцент выражается в сообщении на какую-либо тему, ее обсуждении; расспросе о чем-либо; объяснении поступка; описании предметов, событий, ситуаций; рассказе; оценке качеств человека, его деятельности, конкретного случая, события; убеждения, совета, одобрения (осуждения), спора. Контекст дискуссионных заданий на наших занятиях был ориентирован на официальное деловое общение в профессиональной сфере и связывался с необходимостью студента сориентироваться в обстановке, определить коммуникативную цель, принять статус исследователя и отобрать наиболее подходящие для конкретной ситуации линии поведения.

На занятиях можно также использовать следующие дискуссионные методы: дискуссию (полемика, диспут) и метод «мозговой атаки».

Например, дискуссия на тему «Зарубежное и отечественное образование». Несколько студентам группы 215 и 216 были даны инструкции, как себя вести во время дискуссии, а остальные наблюдают и определяют, кто из участников, какую роль играл. Роли:

Инициативный. Задача «инициативного» заключалась в том, чтобы с самого начала захватить инициативу и попытаться с помощью аргументов и эмоционального напора склонить большинство группы к поддержке своей позиции.

Спорщик оспаривал выдвинутые предложения и защищал противоположные точки зрения; его девиз: «Я спорю потому, что спорю».

Соглашатель соглашался с любыми точками зрения и поддерживал все высказывания, выделяя в них нечто рациональное.

Оригинал не ввязывался в спор, а время от времени выдвигал какие-либо неожиданные предложения.

Организатор обеспечивал выявление позиций всех участников, побуждал всех высказываться, задавал уточняющие вопросы, демонстрировал заинтересованность ходом обсуждения, подводил промежуточные итоги дискуссии. В заключении дискуссии проводится совместный анализ: Кто был лидером? Какие роли кто выполнил и как? Какие эго-потребности, стремления произвели впечатления на окружающих, которые проявляли участники? (выглядеть умным, оригинальным, решительным, доброжелательным, и т.п.). Дискуссия позволила студентам выяснить и сопоставить различные точки зрения, осуществить поиск, выявить истинное мнение, найти правильное решение спорного вопроса. Ряд упражнений был направлен на выработку умения контролировать собственное поведение в конфликтных ситуациях и выбирать верную стратегию поведения.

Известно, что трудовая деятельность на производстве носит преимущественно коллективный характер, где от каждого специалиста требуется реализация таких качеств, как коллективизм, тактичность, взаимопонимание, общительность, уважение к чужому мнению и др. При фронтально-индивидуальном обучении не используются возможности студенческого коллектива и коллективной (совместной) познавательной деятельности, снижается воспитательное значение процесса обучения, не реализуется организованное общение между студентами в процессе обучения. Чтобы устранить эти недостатки, в процессе обучения студентов необходимо применять различные формы и методы коллективной работы на аудиторных и внеаудиторных занятиях, поскольку их реализация предполагает поисковую деятельность обучающихся. На практике преподавания эти методы называют эвристическими.

В групповой учебно-познавательной деятельности каждый студент активно участвует в решении поставленной проблемы. При этом он взаимодействует с другими субъектами деятельности, общается с ними, проявляет рациональное и эмоциональное отношение к ним, реализуя свой интеллектуальный потенциал. В такой ситуации студент превращается в активно действующего, мыслящего субъекта деятельности. В малочисленных группах (по 15–17 человек) студенты получают больший объем знаний; хорошо организованная и сплоченная группа более продуктивна, чем такое же число людей, работающих в одиночку. Участие в групповых формах обучения приносит чувство удовлетворения. Выдвигая гипотезы, выслушивая и критически оценивая мнения других, идя на компромисс и сотрудничая друг с другом, студенты приобретают опыт принятия решения и профессионального общения. При этом у них формируются качества, необходимые для будущего специалиста.

Широкое применение информационных технологий, объединяющих текст, звук, изображение, способно резко повысить эффективность активных методов обучения для всех форм организации учебного процесса: на этапе самостоятельной подготовки студентов, на лекциях, на семинарских и практических занятиях. В своей работе педагоги активно используют возможности сетевых технологий, комплексов дистанционного обучения, электронных учебников, тестов. Студенты являются не пассивными слушателями, а сами активно участвуют в подготовке выступлений и научных проектов с использованием информационных сайтов Интернета, систем мультимедиа.

Одной из форм проектной деятельности является образовательный Веб-квест. Веб – квест - это сайт в Интернете, с которым работают учащиеся, выполняя ту или иную учебную задачу. Разрабатываются такие Веб-квесты для максимальной интеграции Интернета в различные учебные предметы на разных уровнях обучения в учебном процессе. Они охватывают отдельную проблему, учебный предмет, тему, могут быть и межпредметными. Особенностью образовательных Веб-квестов является то, что часть или вся информация для самостоятельной или групповой работы учащихся с ним находится на различных веб-сайтах. Кроме того, результатом работы с Веб-квестом является публикация работ учащихся в виде Веб-страниц и Веб-сайтов (локально или в Интернет)» [5].

Веб-квест от английского «web-quest» – «Интернет поиск». «Образовательный Веб-квест – это сайт в Интернете, с которым работают учащиеся, выполняя ту или иную учебную задачу. Разрабатываются такие веб-квесты для максимальной интеграции Интернета в различные учебные предметы на разных уровнях обучения в учебном процессе. Они

охватывают отдельную проблему, учебный предмет, тему, могут быть и межпредметными. Особенностью образовательных Веб-квестов является то, что часть или вся информация для самостоятельной или групповой работы учащихся с ним находится на различных Веб-сайтах. Кроме того, результатом работы с Веб-квестом является публикация работ учащихся в виде Веб-страниц и Веб-сайтов (локально или в Интернет)».

Разработчиками Веб-квеста как учебного задания является Берни Додж, профессор образовательных технологий Университета Сан-Диего (США). Веб-квест является новым средством использования технологий в целях создания занятия, ориентированного на обучающихся, вовлеченных в учебный процесс и поощряющим их критическое мышление.

Веб-квест является веб-проектом, в котором все материалы, с которыми работают учащиеся, исходят из Интернета. Дизайн Веб-квеста предполагает рациональное планирование времени студентов, сфокусированного не на поиске информации, а на её использовании. Веб-квест способствует: поиску Интернет информации, которую поручает студентам преподаватель, развитию мышления студентов на стадии анализа, обобщения и оценки информации, развитию компьютерных навыков и повышению их словарного запаса, поощрению студентов учиться независимо от педагога.

В процессе проектной деятельности формируется человек, умеющий действовать не только по образцу, но и самостоятельно получающий необходимую информацию из максимально большего числа источников, умеющий ее анализировать, выдвигать гипотезы, строить модели, экспериментировать и делать выводы, принимать решения в сложных ситуациях. Применение метода проектов имеет большие преимущества:

- способствует успешной социализации выпускников за счет создания адекватной информационной среды, в которой учащиеся учатся ориентироваться самостоятельно;

- актуальность тем исследования, возможность ярко, наглядно познакомить с результатами своих поисков широкую аудиторию позволяют организовать процесс познания, поддерживающий деятельностный подход к обучению на всех его этапах;

- обучающиеся осваивают технологию проведения исследования, которая включает в себя следующие этапы: выявление проблемы исследования; постановка цели и задач; формулировка гипотез исследования; определение методов сбора и обработки данных, сбор информации; аналитическая работа; корректировка поставленных задач и хода исследования; дальнейший поиск информации; анализ новых фактов; обобщение; оформление результатов исследования; обсуждение

и транслирование полученных результатов [6].

Таким образом, использование современных методов обучения для формирования коммуникативной компетенции студентов технических вузов на основе информационных технологий, таких как групповая работа, метод проектов, внедрения ИКТ и других, способствуют достижению основной цели модернизации образования, улучшению качества обучения, увеличению доступности образования, обеспечению гармоничного развития личности, ориентирующейся в информационном пространстве, приобщенной к информационно-коммуникационным возможностям современных технологий и обладающей информационной культурой, что обусловлено социальным заказом современного общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Knowles, Malcolm; Holton, E. F., III; Swanson, R. A. (2005). The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (6th ed.). Burlington, MA: Elsevier.
2. Веремейчик, О.В. Коммуникативная компетентность как педагогический феномен. Вест. Минск. гос. лингв. ун-та. Сер. 2, Педагогика. Психология. – 2009. – № 1 (15). – С. 7–12.
3. Емельянов Ю.Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности: дис. ... докт. психол. наук / Ю.Н. Емельянов. – Л., 1990. – 403 с.
4. Куницына В.Н. Трудности межличностного общения: автореф. дис. ... д-ра псих. наук / В.Н. Куницына.– Спб, 1991. –38 с.
5. Андреева М. В. Технологии веб-квест в формировании коммуникативной и социокультурной компетенции // Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам. Тезисы докладов I Международной научно-практической конференции. –М., 2004.
6. Источник: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=70348>

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Хегай А., магистрант

Абылай хан атындағы ҚазХКжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: arturkhegaymasterpps@gmail.com

Аңдатпа. Бұл мақалада диссертациялық зерттеу жұмысы барысында әзірленген техникалық ЖОО студенттерінің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесі берілген. Студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі бұрыннан зерттеліп келе жатыр. Отандық педагогикада коммуникативтік құзыреттілік ұғымы болашақ мамандарды үздіксіз кәсіби және педагогикалық тұрғыда дайындау процесінде зерттеледі. Техникалық ЖОО студенттерінің коммуникативтік құзыреттілігі отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерінде ғылыми қызығушылық тудырмады. Техникалық ЖОО-да оқылатын әлеуметтік-гуманитарлық

пәндердің дидактикалық әлеуетін анықтау арқылы студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін пәнаралық деңгейде зерттеу қажет.

Тірек сөздер: құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, психологиялық-педагогикалық ғылымдар, білім беру, оқыту процесі.

Статья поступила 02.10.2019

TO THE QUESTION OF FORMING FOREIGN LANGUAGE INTER-CULTURAL PROFESSIONAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS IN NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

Kenzhe A.A.¹, master student
Akhmetova G.², c.p.s., associate professor
^{1,2}Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: galakh70@rambler.ru

Abstract. The article deals with the problems of formation of foreign language communicative competence of specialists in non-linguistic specialties and describes the process of development of foreign language communicative competence of students of non-linguistic universities. This competence is described as an important condition for the implementation of professional and scientific contacts of future graduates of non-linguistic universities at the international level. Learning foreign languages helps not only to master foreign language speech as a means of communication, but also to learn the values and behavioral qualities of another foreign language field. Also, the essence of the communicative approach is revealed, the definitions of the concepts of “competence” and “foreign language communicative competence” and the need for the formation of intercultural professional and communicative competence among students of non-linguistic specialties are described

Keywords: competence, competency, foreign-language professional communicative competence, foreign-language intercultural professional communicative competence, non-linguistic specialties.

УДК 327.7:327

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ИНОЯЗЫЧНОЙ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Кенже А.А.¹, магистрант
Ахметова Г.Ш.², к.п.н., доцент
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: galakh70@rambler.ru

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы формирования иноязычной коммуникативной компетентности специалистов неязыковых специальностей и дается характеристика процесса развития иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыковых вузов. Данная компетенция описывается как важное условие осуществления профессиональных и научных контактов будущих выпускников неязыковых вузов на международном уровне. Изучение иностранных языков помогает

не только овладеть иноязычной речью как средством коммуникации, но и усвоить ценностные ориентиры и поведенческие качества другого иноязычного поля. Также, раскрывается сущность коммуникативного подхода, описываются определения понятий «компетентности» и «иноязычной коммуникативной компетентности» и необходимость формирования межкультурной профессионально-коммуникативной компетенций у студентов неязыковых специальностей

Ключевые слова: компетенция, компетентность, иноязычная профессиональная коммуникативная компетенция, иноязычная межкультурная профессионально-коммуникативная компетенция, неязыковые специальности.

Согласно концепции ЮНЕСКО понятие «Многоязычное образование» предполагает использование в образовании, по меньшей мере, трех языков: родного, регионального или национального и международного языка. Применение этих языков является важным фактором инклюзивности и качества образования [1].

В настоящее время высшее образование Казахстана переживает значительные изменения, связанные с принятием новых государственных образовательных стандартов, социальными преобразованиями и научно-технической модернизацией [2].

В своих выступлениях и обращениях Президент страны Н.А.Назарбаев неоднократно подчеркивал важность и значимость развития языковой политики для многонационального казахстанского общества. Идею триединства языков в Казахстане Президент впервые озвучил в 2004 г. В октябре 2006 г. на XII сессии Ассамблеи народа Казахстана Глава государства вновь отметил, что знание, как минимум, трех языков важно для будущего казахстанских детей. Началом новой языковой политики независимого Казахстана послужило предложение Президента Н.А.Назарбаева начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков» [3, 4].

Именно с этого момента и начинается отсчет новой языковой политики Казахстана. Полиязычное образование было закреплено следующими законодательными актами: Конституция Республики Казахстан, Закон Республики Казахстан «О языках», Закон «Об образовании», Государственная программа функционирования языков в Республике Казахстан на 2001-2010 гг. [5]

Для поэтапного перехода на трехязычное образование Министерство образования и науки РК активизировало подготовку действующих учителей-предметников для обучения их английскому языку и методике преподавания предмета на английском языке.

Для перехода на обучение на трех языках определены четыре предмета естественно-математического цикла, по которым обучение будет

вестись на английском языке – физика, химия, биология, информатика. Преподавание на английском планируется начать уже с 2019 года [6].

Указанные выше тенденции выдвигают новые требования к выпускнику вуза. Это должен быть профессионально и психологически адаптированный специалист, способный постоянно и активно приобретать и использовать знания, умения, опыт для решения возникающих профессиональных задач, обладающий хорошо сформированной иноязычной профессионально-коммуникативной компетенцией и умеющий интегрировать ее в структуру своей профессиональной деятельности. В связи с этим качество профессиональной подготовки характеризуется не только объемом знаний по специальности и предметными (профессиональными) компетенциями, но и способностью будущих выпускников к иноязычному общению со специалистами других стран [2].

Практическая цель в обучении иностранным языкам студентов неязыковых специальностей заключается в формировании коммуникативной компетенции, другими способами - формировании способности вступать в общение с представителями той страны, язык которой изучается.

В связи с этим обучение иностранным языкам в вузе должно иметь явно выраженный профессионально-ориентированный характер, чтобы подготовить студентов к профессиональному и деловому иноязычному общению в условиях дальнейшей глобализации производства, экономики и общества, и быть направлено на формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции.

Понятие «компетентность» представляет собой совокупность взаимосвязанных качеств личности (знаний, умений, навыков, способов деятельности), задаваемых по отношению к определенному кругу предметов и процессов необходимых, чтобы качественно, продуктивно действовать по отношению к ним. Т.е. под компетенцией понимается наперед заданное требование к образовательной подготовке студента, а под компетентностью – уже состоявшееся его личностное качество и минимальный опыт по отношению к деятельности в заданной сфере. Компетентность предполагает минимальный опыт применения компетенций [7].

Многие педагоги, в том числе зарубежные, отмечают, что для преодоления барьеров в общении и обмене информацией необходимо акцентировать внимание современных студентов на коммуникативных возможностях английского языка, так как именно английский язык стал современным языком науки и техники.

В настоящее время подавляющее большинство учащихся – активные пользователи глобальной сети Интернет, которым необходимы основы медиаобразования, в том числе формирование навыков и опыта общения и использования информации на разных языках. Таким образом, сама личность современного учащегося может рассматриваться как интегрирующий фактор при изучении предмета с использованием коммуникативных возможностей иностранного языка.

Понятие «коммуникативная компетенция» достаточно емкое и многогранное. Оно включает в себя и ряд других компетенций, к которым относятся: лингвистическая (языковая), социолингвистическая, социокультурная, учебная, дискурсивная и компенсаторная.

Существует необходимость формирования у студентов неязыковых специальностей лингвистической, социолингвистической, социокультурной, учебной, компенсаторной компетенций, как основных составляющих в процессе формирования коммуникативной компетенции. Формирование языковой компетенции при этом должно быть направлено на развитие умения пользоваться языковым материалом в процессе получения определенной информации в ходе межкультурного общения. Наличие социолингвистической компетенции у студентов неязыковых специальностей подразумевает умение пользоваться реалиями, особыми оборотами речи, специфическими правилами речевого общения, характерными для стран изучаемого языка. По словам Капсаргиной С.А. социокультурная компетенция определяется знанием социокультурных особенностей стран изучаемого языка. Учебная компетенция включает умение работать со словарем, справочной литературой и т.д. Особое место в системе формирования коммуникативной компетенции у студентов неязыковых специальностей занимает компенсаторная компетенция, от студента требуется, чтобы он был способен решать поставленные коммуникативные задачи разной сложности с использованием ограниченных речевых средств, при условии, что развитие каждого вида речевой деятельности будет коммуникативно достаточным[7].

В настоящее время глобальной целью овладения иностранным языком считается приобщение к иной культуре и участие в диалоге культур (Тужилкина Ю.А.). Эта цель достигается путем формирования способности к межкультурной коммуникации, т.е. приобретения необходимого уровня коммуникативной компетенции [8].

По мнению А.Н.Щукина, достоинством коммуникативного метода является попытка объединить в учебном процессе изучение языка через культуру, а культуру – через язык. Тем самым достигается представление об

иноязычном образовании как процессе передачи иноязычной культуры. В современной методике этот тезис получил дальнейшее развитие в рамках лингвокультурологического направления в обучении и обосновании содержания межкультурной компетенции учащихся (Кунанбаева С.С.) [9]

Межкультурная коммуникативная компетенция (МКК) становится одним из обязательных качеств, необходимых современному выпускнику **неязыкового вуза** – бакалавру и магистру. Именно МКК создает основу для профессиональной мобильности, подготовки к быстро меняющимся условиям жизни, приобщает специалиста к стандартам мировых достижений, увеличивает возможности профессиональной самореализации на основе коммуникативности, эмпатии и толерантности.

В последние годы исследования межкультурного измерения проводятся в сфере филологии (С.Г. Тер-Минасова, О.А. Леонтович, Н.Н. Трошина), методики преподавания иностранных языков (Г.В. Елизарова, В.В. Сафонова, П.В. Сысоев, И.И. Халеева), культурологии (А.П. Грушевицкая, В.Д. Попков, В.М. Садохин).

Несмотря на то, что в ряде работ установлено и доказано влияние межкультурной коммуникации на развитие личности, на данный момент отсутствуют целостные педагогические исследования, направленные на формирование готовности и способности выпускника неязыковых специальностей к реализации иноязычной межкультурной коммуникации в ситуациях профессионального общения.

Полноценное формирование профессиональной межкультурной коммуникативной компетенции (ПМКК) возможно лишь на основе междисциплинарного обучения, которое более полно, по сравнению с другими моделями обучения, раскрывает проблематику межкультурного взаимодействия, выходящего за рамки собственно обучения иноязычной коммуникации, поскольку МКК подразумевает формирование не только межъязыковой, но и межкультурной, «вторичной», языковой личности (Свиридон Р.А.). Специфика данной компетенции будет обуславливать особенности системы её формирования, содержания обучения и создания целостной методической концепции, построенной на основных принципах обучения: коммуникативности, межкультурной и профессиональной направленности [10].

Формирование иноязычной компетенции является сложным процессом в неязыковом вузе по ряду причин: недостаточное количество часов, отводимых на дисциплину «Иностранный язык», загруженность студентов профилирующими предметами, недостаточная мотивация; а так же отсутствие разработанной методики обучения иностранному языку и его отрыв от профессиональной подготовки будущего специалиста.

Также, практика обучения в высших учебных заведениях Казахстана свидетельствует о том, что подготовка студентов неязыковых специальностей нацелена, в первую очередь, на получение профессиональных знаний, навыков, умений и является формой развития узкоспециализированного сознания и мышления, в то время как собственно профессиональная деятельность, требует не только хороших профессиональных, но и коммуникативных знаний, умений, навыков и сформированных коммуникативных качеств личности.

В результате этого не имеющий соответствующую языковую подготовку и не обладающей сформированными коммуникативными навыками специалист неязыкового профиля испытывает серьезные затруднения в сфере коммуникативного взаимодействия. Это, в свою очередь, приводит к необходимости нового отбора содержания иноязычного образования, определения траекторий и принципов обучения иностранным языкам с учетом профессиональной специфики, разработки соответствующей специализированной учебно-методической литературы и др.[2].

Далее, в решении вышеперечисленных проблем определенная роль отводится самостоятельной работе студентов, которая непосредственно связана с их аудиторной деятельностью. Разработка и внедрение отечественных учебников нового поколения именно для студентов неязыковых вузов рассматриваются как неперемное условие оптимизации процесса обучения иностранному языку, которое позволит создать благоприятную почву для развития иноязычной компетенции.

В связи с этим, меняется и роль преподавателя неязыкового вуза: ему необходимо не только дать студентам языковую подготовку, а также сориентировать их на практическое использование иностранного языка за пределами аудитории: в технике и науке.

Реализовать умения и навыки, полученные на практических занятиях в своей группе, студенты могут на ежегодных научно-практических конференциях, на внутривузовской и межвузовских олимпиадах. Помимо этого студенты принимают активное участие в семинарах с участием зарубежных представителей, что также дает прекрасные возможности для формирования коммуникативных умений у студентов.

Целью исследования было расширить научные представления о формировании иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыковых вузов через конкретизацию содержания понятия «Формирования иноязычной профессионально-коммуникативной компетентности».

Также подготовливаются комплекс упражнений для формирования иноязычной межкультурной профессионально-коммуникативной

компетенций на английском языке по дисциплине «Химия циклических соединений», которое может быть использовано преподавателями химий в учебных заведениях.

ЛИТЕРАТУРА

1 Образование в многоязычном мире: Установочный документ ЮНЕСКО. - Париж, 2003. - 38 с. - [ЭР]. Режим доступа: <http://www.unesco.org/new/ru/media-services>

2 Жетписбаева Б.А., Шайхызада Ж.Г., Таборек Я. «О состоянии профессионально-ориентированного обучения иностранному языку в Республике Казахстан: анализ иноязычной подготовки студентов технических специальностей» [URI: <http://rep.ksu.kz/handle/data/2142>]

3 Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 28 февраля 2007 г. «Новый Казахстан в новом мире» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан: Әділет. - [ЭР]: Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K>

4 Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда. - 2012. - 10 июля. - № 218-219.

5 С.К.Нурпеисова, Ж.А. Азимбаева «Внедрение полиязычного образования: опыт, проблемы и перспективы». - Караганда, 2015. - Режим доступа: <https://articlekz.com/article/11917>

6 Т. Нурсейтова « В Казахстане в рамках Государственной программы развития образования и науки на 2016-2019 годы идет обновление содержания образования». Электронный ресурс: Zakon.kz. <https://www.zakon.kz/4891234-trehyazychnoe-obuchenie>

7 Капсаргина С.А. Развитие иноязычной профессиональной коммуникативной компетенции у студентов неязыковых специальностей вузов [Электронный ресурс] <https://dogmon.org/razvitie-inoyazichnoj-professionalenoi>

8 Тужилкина Ю.А. «Особенности формирования коммуникативной компетенции школьников на уроках английского языка. Электронный ресурс: <https://nsportal.ru/shkola/materialy-k-attestatsii/library>

9 Кунанбаева С.С. «Современная теория и практика иноязычного образования», Алматы, 2010. – 350 с.

10 Свиридон Р.А. «Концепция формирования межкультурной профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей» // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 8-4. – С. 975-980.

ТІЛДІК ЕМЕС МАМАНДЫҚТАР СТУДЕНТТЕРІНІҢ ШЕТ ТІЛДІК МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КӘСІБИ-КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР

Кенже А.А.¹, магистрант

Ахметова Г.Ш., п.ғ.к., доцент

Абылай хан атындағы ҚазХКжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан,
e-mail: galakh70@rambler.ru

Аңдатпа. Мақалада тілдік емес мамандықтар мамандарының шет тілдік коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері қарастырылған және тілдік емес ЖОО студенттерінің шет тілдік коммуникативтік құзыреттілігін дамыту процесіне сипаттама берілген. Бұл құзыреттілік тілдік емес жоғары оқу орындарының болашақ түлектерінің халықаралық деңгейде кәсіби және ғылыми байланыстарын жүзеге

асырудың маңызды шарты ретінде сипатталған. Шет тілдерін оқыту шетел тілін қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруге ғана емес, сонымен қатар басқа шетел өрісінің құндылықтық бағдарлары мен мінез-құлықтық қасиеттерін меңгеруге де көмектеседі. Сондай-ақ, коммуникативтік тәсілдің мәні ашылған, «құзыреттілік» және «шет тілдік коммуникативтік құзыреттілік» ұғымдарының анықтамалары және тілдік емес мамандықтар студенттерінің мәдениетаралық кәсіби-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі сипатталған.

Тірек сөздер: құзірет, құзіреттілік, шет тілдік кәсіби коммуникативтік құзыреттілік, шет тілдік мәдениетаралық кәсіби-коммуникативтік құзыреттілік, тілдік емес мамандықтар.

Статья поступила 06.10.2019

USE OF CASE-STUDY METHOD FOR FORMING INTERCULTURAL AND PROFESSIONAL COMPETENCIES IN STUDYING CHEMICAL DISCIPLINES IN ENGLISH

Zhumanova N.A.¹, Yerezhepova A. Sh.², Beknazarova A.B.³

¹ c. ch.s., master student KazUIR&WL named after Abylai Khan

² teacher, KazNatWTU

³ master student KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: n.zhumanova71@gmail.com

Abstract. This article discusses the case method, which is an active learning technique that uses specific learning situations to form intercultural and professional competencies among chemical students. During the analysis of situations, students learn to act in a “team”, conduct analysis and make management decisions. Students have a real opportunity to communicate in English in the process of interaction with other members of the group and the teacher

Keywords: case-method, situation, competency-based approach, command

The effective assimilation of a significant amount of professional knowledge along with the improvement of the English language requires the improvement of the educational process by creating educational conditions with minimal time and complexity of learning information. In the context of the implementation of the state program of “trilingual education” of a new generation, the problem of forming competencies comes first. Recently, many scientists have recognized the effectiveness of using the case-study method to solve this problem.

The case-study method is a method of analysis of specific situations, which allows you to immerse the student in a real situation and thereby more effectively contribute to the formation of the necessary competencies [1]. The student is offered to comprehend a real situation, the description or illustration

of which at the same time reflects not only any practical problem, but also actualizes a certain set of knowledge and skills that must be learned when solving this problem. Students should analyze the situation, understand the essence of the problem, state their own vision and suggest possible solutions, choose the best of them. Moreover, the problem itself can have many solutions [2]

The case method can be successfully used in chemistry lessons in English, since this method contains all types of speech activity: reading, speaking, writing and listening. Students have a real opportunity to communicate in English in the process of interaction with other members of the group and the teacher

Case study on the course “Organic chemistry of aliphatic compounds” for the 3rd year students

Case-1

The theme Paraffin hydrocarbons

The tittle Alkanes

The aim: Study of nomenclature and chemical properties, production of alkanes

Situation: Alkanes are organic compounds that consist entirely of single-bonded carbon and hydrogen atoms and lack any other functional groups. Alkanes have the general formula C_nH_{2n+2} and can be subdivided into the following three groups: the linear straight-chain alkanes, branched alkanes, and cycloalkanes. Alkanes are also saturated hydrocarbons. Alkanes are the simplest and least reactive hydrocarbon species containing only carbons and hydrogens. They are commercially very important, being the principal constituent of gasoline and lubricating oils and are extensively employed in organic chemistry; though the role of pure alkanes (such as hexanes) is delegated mostly to solvents. The distinguishing feature of an alkane, making it distinct from other compounds that also exclusively contain carbon and hydrogen, is its lack of unsaturation. That is to say, it contains no double or triple bonds, which are highly reactive in organic chemistry. Though not totally devoid of reactivity, their lack of reactivity under most laboratory conditions makes them a relatively uninteresting, though very important component of organic chemistry. As you will learn about later, the energy confined within the carbon-carbon bond and the carbon-hydrogen bond is quite high and their rapid oxidation produces a large amount of heat, typically in the form of fire.

Problem: Nomenclature of Alkanes. Properties of Alkanes. Synthesis of Alkanes. Reactivity of Alkanes

Question: What Principles of Naming alkanes are used? What are the main chemical properties of alkanes? What are the ways of producing of alkanes

Week	Stage	Formed Competences	Tasks	Final product
1	Понятийно-когнитивный	Фактуально-обобщающая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Collect information about alkanes ✓ Define the notion of "IUPAC nomenclature", chemical properties and synthesis of alkanes 	Collection of data about alkanes, "IUPAC nomenclature", chemical properties and synthesis of alkanes
2	Информационно-аккумулятивный	Классификационно-интерпретирующая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Make a list of <i>the ways of production of alkanes</i>. ✓ Compare chemical properties according the next reactions: <i>Combustion reactions;</i> <i>Controlled Oxidation;</i> <i>Cracking/ Pyrolysis;</i> <i>Substitution Reactions</i> 	Report with examples of chemical properties of alkanes
3	Прагматико-репрезентативный		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Demonstrate technological scheme of synthesis with conditions (temperature, pressure) of alkanes 	Report with examples of synthesis with conditions of alkanes
4	Аналитико-оценочный	Аналитико-прогнозирующая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Compare of mechanism of <i>Combustion reactions; Controlled Oxidation; Cracking/ Pyrolysis; Substitution Reactions</i>. ✓ <i>What is the difference between these reactions</i> 	Report, table or chart with compare and contrast
5	Аналитико-оценочный		<ul style="list-style-type: none"> ✓ What products are taken by these reactions 	Find the name of products
6	Полемико-аргументационный	Полемико-аргументирующая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Make a diagram, scheme, table showing your study ✓ Make a conclusion 	Diagram, scheme, table
7	Midterm 2 assessment		Presentation of the case study results	PPT presentation

Case-2

The theme Paraffin hydrocarbons

The title Alkanes

The aim: Study of properties of alkanes

Situation: This gas is colorless and without smell. Burns with the formation of water and carbon dioxide. This substance is widely used in everyday life as a fuel.

Problem: All of alkanes burn.

Question: What of alkanes is this?

Week	Stage	Formed Competences	Tasks	Final product
1	Понятийно-когнитивный	Фактуально-обобщающая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Collect information about alkanes ✓ Define the notion of natural gas 	Collection of data
2	Информационно-аккумулятивный	Классификационно-интерпретирующая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Make a list of <i>homologs of methane</i> ✓ Compare their properties 	Report
3	Прагматико-репрезентирующий		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Demonstrate the compounds of natural gas 	Report
4	Аналитико-оценочный	Аналитико-прогнозирующая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Compare natural gas with liquefied petroleum gas 	Report, table or chart with compare and contrast
5	Аналитико-оценочный		<ul style="list-style-type: none"> ✓ What gas is used in our life everyday 	Find the name of gas
6	Полемико-аргументационный	Полемико-аргументирующая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Make a diagram, scheme, table showing your study ✓ Make a conclusion 	Diagram, scheme, table
7	Midterm 2 assessment		Presentation of the case study results	PPT presentation

Case -3 Paraffin hydrocarbons

The theme Paraffins

The tittle Alkanes

The aim: Study of properties of alkanes

Situation: liquefied petroleum gas was delivered to the apartments in balloons. A day later, all the residents were in the hospital

Problem: Gas is without smell and colorless

Question: What compounds should have been added in balloons to give the smell of home gas.

Week	Stage	Formed Competences	Tasks	Final product
1	Понятийно-когнитивный	Фактуально-обобщающая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Collect information about alkanes ✓ Define the notion of liquefied petroleum gas 	Collection of data
2	Информационно-аккумулятивный	Классификационно-интерпретирующая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Make a list of <i>homologs of methane</i> ✓ Compare their properties 	Report
3	Прагматико-репрезентативный		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Demonstrate the compounds of natural gas and liquefied petroleum gas 	Report
4	Аналитико-количественный	Аналитико-прогнозирующая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Compare natural gas with liquefied petroleum gas 	Report, table or chart with compare and contrast
5	Аналитико-оценочный		<ul style="list-style-type: none"> ✓ What compounds are added in gas to give smell 	Find the compound
6	Полемико-аргументационный	Полемико-аргументирующая	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Make a diagram, scheme, table showing your study ✓ Make a conclusion 	Diagram, scheme, table
7	Midterm 2 assessment		Presentation of the case study results	PPT presentation

The method of analysis of specific situations is characterized by the following features [3]:

- The presence of a specific situation.
- Development of solutions to situations.
- Public protection of the developed options for resolving situations with subsequent opposition.

- Summarizing and evaluating class results.

The following types of situations are distinguished:

- situation-problem is a description of a real problem situation. The goal of the trainees is to find a solution to the situation or come to the conclusion that it is impossible;

- situation-assessment describes the situation, a way out of which has already been found. The purpose of the trainees is to conduct a critical analysis of the decisions made, give a reasoned conclusion about the presented situation and its solution;

- situation-illustration represents the situation and explains its causes, describes the procedure for its solution. The goal of the trainees is to evaluate the situation as a whole, analyze its solutions, formulate questions, express consent and disagreement;

- the advancing situation describes the application of previously adopted decisions, in connection with which it is of a training nature, serves as an illustration to a particular topic. The purpose of the trainees is to analyze these situations, the solutions found, and use the acquired theoretical knowledge.

Students solve cases on a specific topic, comprehensively analyzing the state of natural waters, the content of impurities in various natural and technical objects. Of particular interest are tasks of a practical orientation, since students use the information they receive in everyday life.

Application of the case method helps to achieve the following goals: consolidation of theoretical knowledge; developing skills in the practical use of algorithms and introducing students to schemes for analyzing practical situations; development of skills of group analysis of problems and decision making; examination of knowledge acquired by students during a theoretical course; the acquisition of analytical, practical, social, communicative and introspection skills.

It is noted that the solution of cases causes students more interest than the solution of ordinary situational problems.

Based on the foregoing, we can conclude that the practice of using case-study in training sessions in the context of a competency-based approach helps to overcome stereotypes in training, develop new approaches to professional situations, and develop students' creative abilities.

REFERENCES

- 1 Verbitsky A. A., Ilyazova M. D. Invariants of professionalism: problems of formation// a monograph. - M., 2011. - S. 288
- 2 Ivanova E. V. Innovative pedagogical technologies: a modular manual for teachers of a vocational school // ed. E. V. Ivanova, L.I. Kosovoi, T. Yu. Avetova. St. – Pb., 2004. - S. 160.
- 3 Abramova S. Yu., Belozerova Yu. V. Use of the case-method at English lessons [Text] // Actual problems of modern pedagogy: materials of the VI Intern. scientific conf. (Ufa, March 2015). - Ufa: Summer, 2015 .-S. 94-96.
- 4 Mikhailova E.I. Case and case-method: general concepts // Marketing. 1999. No. 1. S. 39-44.
- 5 Prozumentova G. N. Changes in educational institutions: case study method case study// Tomsk., 2003. - S. 56.
- 6 Smolyaninova O.G. Information technology and case-study methodology in vocational training for students of a pedagogical university // Proceedings of the II All-Russian Scientific and Methodological Conference «Education of the 21st Century: Innovative Technologies in Diagnostics and Management for the Informatization and Humanization». - Krasnoyarsk, 2000.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА CASE-STUDY ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ХИМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Жуманова Н.А.¹, Ережепова А.Ш.², Бекназарова А.Б.³

¹к.х.н., магистрант, КазУМОиМЯ им. Абылай хана

²преподаватель, КазНацЖПУ

³магистрант, КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Алматы, Казахстан

e-mail: n.zhmanova71@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматривается кейс-метод, представляющий собой технику активного обучения, использующую конкретные учебные ситуации для формирования межкультурной и профессиональной компетенций у студентов-химиков. В ходе разбора ситуаций обучающиеся учатся действовать в «команде», проводить анализ и принимать управленческие решения. У учащихся появляется реальная возможность общения на английском языке в процессе взаимодействия с другими участниками группы и учителем.

Ключевые слова: кейс –метод, ситуация, компетентностный подход, команда

**АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ХИМИЯЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ
БАРЫСЫНДА МӘДЕНИАРАЛЫҚ ЖӘНЕ
КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА
CASE-STUDY ӘДІСІН ПАЙДАЛАНУ**

Жұманова Н.А.¹, Ережепова А.Ш.², Бекназарова А.Б.³

¹х.ғ.к., магистрант, Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӨТУ

²оқытушы, ҚазҰҚПУ

³магистрант, Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӨТУ,

Алматы, Қазақстан

e-mail: n.zhumanova71@gmail.com

Аңдатпа: Мақалада химик-студенттер арасында мәдениетаралық және кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру үшін нақты оқу жағдайларында қолданатын белсенді оқыту әдісі болып табылатын кейс әдісі қарастырылады. Жағдайларды талдау барысында студенттер «командада» әрекет етуді, талдау жүргізуді және басқару шешімдерін қабылдауға үйренеді. Студенттерге топтың басқа мүшелерімен және мұғаліммен өзара әрекеттесу барысында ағылшын тілінде сөйлесудің нақты мүмкіндігі бар.

Тірек сөздер: кейс-әдіс, жағдай, құзіреттілікке негізделген тәсіл, команда

Статья поступила 07.10.2019

3 Бөлім
ЭТНОПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ МЕКТЕП ПЕДАГОГИКАСЫ

Раздел 3
ЭТНОПЕДАГОГИКА И ПЕДАГОГИКА ШКОЛЫ

Part 3
SCHOOL OF PEDAGOGICS AND ETHNOPEDAGOGICS

FEATURES OF ABAY'S WORK IN AESTHETIC EDUCATION

Uzakbayeva S.A., d.p.s., professor
KazUIR&WL named after Abylai Khan
Almaty, Kazakhstan, e-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

Abstract. The article discusses the aesthetic aspects of the works (the word of edification, songs, poems) of Abay Kunanbayev, based on the analysis of their pedagogical capabilities in the aesthetic education of children and youth, describes the features of the musical life of the youth of Abay aul and the role of his musical works in the formation and development of aesthetic tastes and views of children and youth.

Keywords: aesthetics, aesthetic education, aesthetic taste, aesthetic view, aesthetic sense, art word, word of edification.

ӘӨЖ 37.013

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕДЕГІ
МҮМКІНДІКТЕРІ

Ұзақбаева С.А., п.ғ.д., профессор
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан, e-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада Абай Құнанбаев шығармаларының (қара сөздер, әндер, өлеңдер) эстетикалық бағыты қарастырылады, талдау негізінде жүйелі түрде олардың балалар мен жастардың эстетикалық тәрбиедегі педагогикалық мүмкіндіктері ашып көрсетіледі, Абай ауылы жастарының музыкалық өмірінің өзіндік ерекшеліктері және оның музыкалық шығармаларының балалар мен жастардың эстетикалық талғамы мен көзқарасының қалыптасуы мен дамуындағы рөлі көрсетіледі.

Тірек сөздер: эстетика, эстетикалық тәрбие, эстетикалық талғам, эстетикалық көзқарас, эстетикалық сезім, сөз өнері, нақыл сөздер

Ұлы Абай балалар мен жеткіншектерге эстетикалық тәрбие беруде халық мұрасының тәрбиелік күшін жоғары бағалаған. Ол эстетикалық тәрбие саласында арнайы еңбек қалдырмағанымен, өзінің өлеңдері мен

қарасөздеріне халықтың мақал-мәтелдерін, нақыл сөздері мен салт-дәстүрлерін орынды пайдалану арқылы балалар мен жеткіншектердің болмысқа деген эстетикалық көзқарасының, талғамының, сезімінің қалыптасуына ықпал етті.

Абай бала жастан халықтық педагогика бұлағынан сусындап, әжесі Зере мен анасы Ұлжаннан, ауыл адамдарынан дастан, аңыз-ертегілерді, өлең-жырларды, мақал-мәтелдер мен жұмбақ-жаңылтпаштарды естіп, бойына сіңіріп, атақты әнші-күйшілердің, жыршы-термешілердің өнерін, ақындар айтысын қызықтап өсті. Абайдың осылай ауыз әдебиеті үлгілерін жақсы меңгеруі оның дүниетанымдық көзқарасының қалыптасуына, ақындық өнермен айналысуына үлкен септігін тигізгені белгілі. Сондықтан да Абайды «Жұмбақ жан» деп атап, оның шығармашылығына құнды еңбек арнаған Т. Әлімқұловтың: «Өзінің кім екенін білген Абай тоғыз жолдың торабында өнерді, оның ішінде поэзияны таңдады. Соның өзінде «Өлең шіркін өсекші жұртқа жаяр, сырымды тоқтатайын айта бермей» деп айтқан. Жіті ойласаңыз, осында қаншама мағына жатыр. Абай өзінің ішкі әлемін ашып, өлеңмен мұң шағады, өлеңмен наз төгеді, өлеңмен сыр шертеді. Поэзияның табиғатын жетік білген ақын жомарттық жасайтын жерде жомарт та, сараңдық жасайтын жерде сараң. Ол кейде төкпе, кейде бүкпе. Кейде сыршыл, кейде суретшіл. Кейде іңкәр, кейде торыққыш. Кейде әсершіл, кейде байқампаз. Кейде ойшыл, кейде ақылгөй. Осының бәрі оның байырғы болмысының, табиғи дарынының үстіне оның мұратының, мақсатының, мүддесінің кендігінен туған қасиеттер еді» — деуін нағыз әділ баға деп білуіміз керек [1]. Сөйтіп Абай «...балалық асып, бозбалалық, жігіттік шағына жеткен уақытта қазақтың ескі сөзі, ескіжол-жобасы, мәтел, тақпақ ескі биліктеріне елдің маңдай алды кісілерімен қатар түскендей білім жияды. Ескі ақындар, шешендер, батырлар... жайында әңгімелер Абайға енді таныс дүние болады... озық білімді... халықтан шыққан шешен, ділмәр ақыннан, ескі әңгімешіден, көпшіліктен алады. Ең алғашқы өлең жайын баяндаған жырында Абай Шортанбайды, Дулатты, Бұхар жырауды ауызға алса, солардың сөзін бала күннен естіп, танып жаттап өскенін сезуге болады» немесе Абай «жиырма жасында... халық ортасында маңдай басы шешен болады. Халық жайынан бұрынғы әдетті, ғұрыпты, ескі білікті билердің қиын іс туралы қылатұғын биліктерін көп білген. Өзінің зейіні артық болған соң, ескі мақалдарды, неше түрлі қазақтың білімділері мысал үшін айтқан әңгімелерді бірін ұмытпай біліп алған» — деген М. Әуезов пен Қ.Ы.Құнанбаевтың сөздері Абайдың өз халқының мұрасын толық меңгергенін дәлелдей түседі [2].

Сондай-ақ Абай халық мұрасының тәрбиелік мәнін жақсы түсініп, оны жинауға да аянбай ат салысқан. Мәселен, ол ел ішінен қолөнер

бұйымдарын жинастырып, Семей музейіне тапсырады, маңайындағы ақын-жыршыларға халық арасына кең тараған жырларды жинап, оларды хатқа түсіруді жүктейді» [4].

Халықтың ауызекі шығармашылығын Абай өзінің педагогикалық идеяларын таратуда, әсіресе, адамгершілік-эстетикалық тәрбиесін жүзеге асыруда қажетті құрал ретінде пайдаланады.

Мәселен, қарасөздерінде мақал-мәтелдерді талдау, ертегі, аңыз сюжеттеріне, салт-дәстүрлерге тоқталу, адамдардың этикасын, мәдениеттілігін сипаттау арқылы балалар мен жастарды адамгершілікке, әсемдікке баулып ақыл-кеңес береді. «...Мақалдарды халықтың өмірімен, тарихымен тығыз байланыста алып қараған, оларды қоғамдық мәні тұрғысынан бағалап, өзінің қазақ тарихына, этикасына, дініне, дүниетанымына деген көзқарасына сәйкес талдаған. Егер топтап айтар болсақ, мақал мен мәтелдерді талдау барысында Абайдың көтерген мәселелері адамгершілік, ынтымақтастық, татулық, әділдік, еңбекшілдік, адалдық, талапкерлік, талаптанушылық, ел тарихы. Бұл мәселелерді ол жеке, жалаң түрде алмай, мақалдарды талдау барысында зұлымдық, сұрқиялық, екіжүзділік, барымташылық тәрізді мінез-құлықтарға қарсы қоя отырып қарастырады» [4].

Жастарға адам баласының сыртқы сұлулығы мен ішкі жан-дүниесінің үйлесімділікте болғаны дұрыс екенін ескерте отырып, Абай өзінің «Он сегізінші сөзінде» «адам баласына жыртықсыз, кірсіз, сыпайы киініп... таза кимек дұрыс іс», ал «өз дәулетінен артық киінбегі, не киімі артық болмаса да, көңіліне қуат тұтып, тым айналдырмақ — кербездердің ісі» деп түсіндіреді. «Кербездің екі түрлі қылығы болады: бірі бет-пішінін, сақал-мұртын, мүшесін, қас-қабағын қолдан түзетіп, шынтағын көтеріп, қолын тарақтап әуре болмақ. Біреуі атын, киімін «айран ішерім» деп солардың арқасында сыпайы, жұғымды жігіт атанбаққа, өзінен ілгерілерге елеулі болып, өзі қатардағының ішін күйдіріп, өзінен кейінгілерге «әттең дүние-ай, осылардың атындай ат мініп, киіміндей киім кигеннің не арманы бар екен?» дейтұғын болмаққа ойланбақ. Мұның барлығы — масқаралық, ақымақтық. Мұны адам бір ойламасын, егер бір ойласа, қайта адам болмағы — қиын іс. Кербез дегенді осындай кер, керден немеден безіндер дегенсөзге ұқсатамын. Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез, деген нәрселермен озады. Онан басқа нәрсеменен оздым ғой демектің бәрі де — ақымақшылдық» деп кісінің кісілігін киімінен емес, адамгершілігінен, білімі мен мәдениеттілігінен көрінетінін ұғындырады [5].

Сонымен қатар ол жоғары адамгершілік қасиеттердің мінез-құлық мәдениеттілігіне байланысты екенін ескеруді де ұмытпайды. «... ғылымды,

ақылды сақтайтұғын мінез... бұзылмасын!... мінезде азғырылмайтын ақылды, арды сақтарлық беріктігі, қайраты бар болсын! Бұл беріктік бір ақыл, ар үшін болсын!», — деп балалар мен жастарды көрсеқызарлыққа, жеңілтектікке, біреудің орынсыз сөзіне ермеуге шақырады, адамды сұлу, көрікті көрсететін мінез деген ұғымға жетелейді [5]. Ата-бабалардың жағымды мінездерінен үлгі өнеге алуға насихаттай келіп, «Отыз тоғызыншы сөзінде» бұрынғы ата-бабалардың өзінің заманындағылардан артық екі мінезі бар екенін атап көрсетіп, ендігі жұртата-бабалардың сол екі тәуір ісін біржола жоғалтып алғанын, соның салдарынан үйренген өнерлерінен де айырыла бастағанын мақал-мәтелдермен дәлелдей отырып сынға алады.

Біріншісі — «ол заманда ел басы, топ басы деген кісілер болғаны». «Бас-басына би болсаң, манар тауға сыймассың, басалқаныз бар болса, жанған отқа күймессің» деп, Абай ел басшысы болуы халық арасында ауызбіршілікті, сыйласушылықты ұстай білу, халықтың қамын ойлау, жаманын жасырып, жақсысын асыру, олардың бір-біріне деген сенімін арттыру, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру деп түсінгенін аңдаймыз. Екіншісі — намысқорлық. Мұнда Абай «Өзіне ар тұтқан жаттан зар тұтады», «Араздықты қуған көп пайдасын кетіреді». «Ағайынның азары болса да, безері болмайды», «Алтау ала болса, ауыздағы кетеді, төртеу түгел болса, төбедегі келеді», «Жол қуған қазынаға жолығар, дау қуған бәлеге жолығар» деген мақалдарды мысалға келтіре отырып, бұрынғылар «аты аталып, аруақ шақырылған жерде ағайынға өкпе, араздыққа қарамайды екен, жанын салысады екен» деп балалар мен жастарға мінездің жағымды, жағымсыз жағын айыра білуге көмектеседі [5]. Бұлардың арлылық, намыстылық, табандылықтан келетінін айтып, бауырмалдыққа, туыстық, достық сезімнің нығаюына ықпал ететінін түсіндіреді. Абайдың адамдарды ізгілік көзқараста, қатынаста тәрбиелеуге талпынғаны байқалады.

«Отыз үшінші сөзде» Абай қолөнердің қажеттілігіне тоқтала отырып, «қолөнер үйренбек керек», ол ешқашан жұтамайды, өнерді үзбей жетілдіріп отырса, шеберлік, ісмерлік артады деген ұғымды жастардың санасына сіңіріп, қазақтардың жалқаулығына, салғырттығына, кербездігіне, мақтаншақтығына қынжылыс білдіреді. Мәселен, Абайдың «дарқансың ғой, өнерлісің ғой, шырағым», немесе «ағаке, нең кетеді, осы ғанамды істеп бер!» дегенде «маған да біреу жалынарлыққа жеткен екенмін» деп мақтанып кетіп, пайдасыз алдауға, қу тілге алданып, өзінің уақытын өткізеді» дегенінде үлкен шындық жатқанын еріксіз мойындайсыз [5].

Абай «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл» деген оймен балаларды өз халқының өнерін меңгеріп қана қоймай, басқа халықтардың да өнер-білімін, ғылым мен тілін үйренуге шақырады. Әрбір халықтың «тілін меңгерген, өнерін білген кісі онымен бірдейлік» пікір таластыра

алады, оған жалынышты болмайды, өзінің тұрақты көзқарасы, ой-пікірі болады, әрбір халықтың өнеріндегі, мәдениетіндегі өзіндік ерекшеліктерді ажырата біледі деп өз пікірін «Жиырма бесінші сөзінде» одан әрі жалғастыра түседі. Сөйтіп, ғылым мен өнердің мазмұнын, қажеттілігін талдап түсіндіре отырып, оған балаларды тартып, қызықтыруға, «барыңды салсаң да... балаң бала болсың десең оқыт», «көкірек — көзі ашылады» деп, ғылым мен өнердің бала болашағы үшін қажет екендігіне ата-аналардың көзін жеткізуге ұмтылады [5].

Өзінің «Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққаны туралы» деген зерттеу еңбегінде Абай балаларды құнды тарихи деректермен таныстыра келіп: «...қазақтарды арабтан шыққан дейтін ел арасындағы қате шежірелерді ғылыми негізде жоққа шығарып, қазақтардың көне моңғол тайпаларымен туыс екенін дәлелдеу үшін кептеген тарихи еңбектерді қараумен қатар қазақтың тілін, әдет-ғұрпын, тарихи аңыздары мен мақал-мәтелдерін пайдаланған» [4]. Сонымен бірге Шыңғыс тауы туралы тарихи аңызды, үш жүздің пайда болуы мен Алаша хан туралы шежірені, Шыңғыс хан мен Жошының билеген кезеңдерін баян ете отырып, «Ондағы «Түгел сөздің түбі бір, түп атасы — Майқы би», «Жылан жылы жылыс болды, жылқы жылы ұрыс болды», «Қой жылы зеңгер тоғыс болды», «Самарқанның сар жолы, Бұланайдың тар жолы» деген мақалдарға түсініктеме береді, Шыңғыс ханмен, оның жорықсапарымен байланыстырады [5]. Бұл арада Абайдың мақсаты — жастарға қазақтың арғы тегін, қайдан шыққанын түсіндіру, «Жеті атасын білмеген ұл жетесіз» дегізбей, оларды өз руын, шыққан тегін білуге баулу. Балалар мен жастардың әсемдікке, сұлулыққа деген көзқарасын қалыптастыруда Абай өлеңдерінің рөлі ерекше. «Қуатты ойдан бас құрып, еркеленіп шығар сөз» деп ұлы ақынның өзі айтқанындай, оның өлеңдеріндегі туған жердің сұлу табиғаты, қазақ ауылының көріністері, адамдардың көңіл-күйі сан алуан сезімдерімен ұласып музыка үніндей естіледі. Мұндай суреттемелер «Жаз», «Күз», «Жазғытұрым», «Желсіз түнде жарық ай» т.б. өлеңдерінде ерекше әсерлі көрсетілген.

Өлеңдегі табиғаттың әсем көрінісі, күн шұғыласы, адамдардың, жан-жануарлардың іс-әрекеттері — бәрі де балалардың қиялына қанат бітіріп, күнделікті тыныс-тіршіліктегі көріністерге көңіл тоқтатып, оны эстетикалық тұрғыда қабылдай білуге үйретеді. Абай өлеңдерінің әрбір жолынан балаларға үлгі-өнеге аларлық насихат белгілері көп табылады. Мәселен, жыл мезгілдері: «Қыс», «Күз», «Жазғытұрым» өлеңдерінде табиғат көріністерін суреттеуде қолданған Абайдың шешен тілі, сөздік құрамы, әсем теңеулері балалардың дүниетанымын кеңейте түседі. Абай табиғаттың қай көрінісінен болмасын әдемілікті, сұлулықты көре білуге

шақырады. Табиғаттағы жан-жануарлардың өмір тіршілігіне зер салуға, құстардың әсем дауыстарын тыңдай, бір-бірінен айыра білуге, кең байтақ өлкенің, орман тоғайлар мен миуалы бақтардың, тау қойнауларының көріністерін қызықтай білуге үйретеді. Бұл өлеңдердің балалар үшін танымдық құндылығы осында.

Мысалға «Желсіз түнде жарық ай» деген өлеңін алайық [5]. Мұндағы табиғат көрінісі суреттемесінің нақтылығы, мәселен, Абайдың түн мезгіліндегі көл бетіне түскен ай сәулесінің дірілдеп көрінуін, ағаш жапырағының өзді-өзімен сыбырласуын сипаттауы, жастарға ерекше бір әсер беріп, лирикалық сезімге бөлейді, туған жер табиғатына деген мақтаныш сезімін тудырады.

Абай қазақ қыздарының нәзік жанын, ибалы қасиеттерін, мінез-құлқын, жүріс-тұрысын, сұлу мүсінін, адамгершілік, ар-ұждан тазалығын, бүкіл болмысын тамаша бір теңеулермен әсерлі жырлап, олардың мәртебесін көтеріп, жүрек сезімін өлеңге қосты. Мысалы:

Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы,
Аласы аз қара көзі нұр жайнайды.
Жіңішке қара қасы сызып қойған,
Бір жаңа ұқсатамын туған айды.
Маңдайдан тура түскен қырлы мұрын,
Ақша жүз, ал-қызыл бет тіл байлайды.
Нәзік бел тал шыбықтай бұрандайды.
Қолаң қара шашы бар жібек талды,
Торғындай толқындырып көз таңдайды...

Осылайша әдемі кейіптеумен бірге:

Бұлардың кейбірінің мінездері,
Ешнәрсе көрмегенсіп, бұртақтаған.
Кейбірі жайдары, ашық боламын деп,
Орынсыз адамдармен жыртақтаған

– деп қыз-келіншектерге мұндай одағай мінездің әркімге ұнай бермейтінін ескертуді әсте ұмытпайды [5].

Абай өз өлеңдерінде халықтың еркін арқау етеді. Мысалы «Жігіт сөзі» мен «Қыз сөзі» деген айтыс өлеңдерінде ақын небір «шебер теңеулерді табады және тапқанда қазақ халқының өз тірлігіндегі, өз табиғатындағы болмыстан, натурадан мысалдар алады» [2]. Жоқтау өлеңдерінде де ескі халық поэзиясындағы жоқтауларды үлгі тұтса, ауыз өдебиетінде ертеден жырланып келген жорық пен ғашықтық тақырыбына қатысты екі сюжетті пайдаланады. Әрі оған жаңа сипаттама беріп, гуманистік, ағартушылық көзқараста баяндайды. Сөйтіп жастарға өз елінің бай мұрасын танып-білуге көмектеседі.

«Сөз өнері — дертпен тең» деп кесек түйін жасаған, сөз, тіл өнерін жоғары бағалаған Абай жастарға жыршылық, ақындық табиғи дарын, таланттың ісі, тапқырлықтың белгісі деп, өлеңге талап, талғам қажет екенін атап айтады [5].

Сөйтіп ол өз халқының өмірін, тұрмыс-тіршілігін, тілек-арманын өлеңмен өрнектеп қана қоймай, әнге қосты, музыка тілімен ескілікті, кертартпа көзқарасты сынап, жақсыны дәріптеді, жастарды өнер-білімді меңгеруге шақырады. Абай өзінің мақсатын, ішкі жан сырын «Мен жазбаймын өленді ермек үшін» өлеңінде ешбір бүкпесіз жайып салады [5].

Абай эстетикалық тәрбиенің құралы ретінде халық музыкасының маңызына да тоқталады. Қазақтардың жарық дүниеге келгеннен өмірінің соңына дейінгі әнге, өлеңге, музыкаға деген көзқарасын, солардың ықпалымен қалыптасатын эстетикалық сезімін «Біреудің кісісі өлсе, қаралы ол», өлеңінде жан-жақты терең таныммен жүрекке жеткізеді [5].

Абай, әсіресе, халық арасынан шыққан әнші-күйшілердің, ақын жыршылардың өнеріне зор құрметпен қарап, жастарды оларды үлгі тұтуға бағыттап отырған. Тобықты жеріне олардың бірі келді дегенін естісімен, өз ауылының өнерқұмар жастарына сәті келсе-ақ: «... бар, көр. Шын өнерлі, қызықты болса, елге әкел. Еркімен көсіліп, ойын-сауық ет. Жас буын өнер үйренсін, үлгі алсын. Мен де көмекші болармын» деп кесімді бағыт-бағдар сілтесе, артынша арнайы тіктірген үйлерде ел аузына іліккен арқалы өнерпаздарды қарсы алып, айлап ән-жырларына құлақ құрышын қандырған. Мәселен, Абай өз аулында атақты әнші Біржан өнерін екі ай тамашалағаны, екеуі ежелден сырлас достай тез тіл табысып кеткенін, өз ауылына сол төңіректегі әнші-күйші жастардың бәріне ел еркесі, көпшілік серкесі сал Біржанды танытып, өнерде қамшы салдырмайтын жәуміт жүйріктің шын бағасын танытып, көп қызық мәжілістер құрған [6].

Абайдың өзі айтқанындай, мұндай мәжілістердің тәрбиелік мәні ерекше еді. Ауыл жастары атақты әншіден көптеген ақыл-кеңес алып қана қоймай, оның жаңасарынды әндерін, орындаушылық мәнерін үйреніп, музыкалық талғамын, қабілетін жетілдіреді. Мысалы, әнші жастар жаздай өздеріне ұстаз болған Біржаннан «әлі естімеген толқыны, сәні бар, нағыз тамыр бойлар «Жиырма бес», «Қарға», «Гауһар тас», «Баянауыл», тағы басқа әндерді үйренді» [6].

Абай осылай әнші жастардың эстетикалық көзқарасы мен талғамының қалыптасуына ықпал етумен бірге, олардың көмегімен қазақ даласына өзінің өлеңдерін де қолма-қол таратып отырған. Тамылжытып салған ән ұйықтап жатқан жүректі тербетіп оятады, көңілдегі мұңды

таратып, жас балаша уатады, керемет бір ләззатқа бөлейді, дегенмен:

Адам аз мұны біліп ән саларлық,
Тыңдаушы да аз, ол әннен бәһра аларлық,

немесе,

Әннің де естісі бар, есері бар,
Тыңдаушының құлагын кесері бар,

— деп әннің мақамын асқан бір әсерлілікпен қабылдай білу тыңдаушының музыкалық қабілеттілігіне, дарындылығына, сондай-ақ әннің мазмұнына байланысты екенін ескертеді [5].

Сонымен қатар, Абайдың ой-толғанысынан туындаған терең философиялық түсініктері бар күйлердің мазмұнына тоқтала келіп:

Мұңмен шыққан, оралған тәтті күйге,
Жылы жүрек қайда бар қозғаларлық,
Ақылдың сөзіндей ойлы күйді,
Тыңдағанда көңілдің өсері бар,

- деп келісті күйдің адамды рухтандыратын, сезім толқынына бөлейтін қасиетін аша түсетін тұстарын да айта кеткен абзал.

«Сырт көзге сұрықсыздау көрінетін домбыра шебер орындаушының қолына тигенде өз шамасынан әлдеқайда асып түсіп, құлпырып шыға келетініне қайран қаласыз, ол біресе әндетіп, не үрлемелі аспап үн шығарғандай (есіле егіліп, біресе дыбыстар аспанға шоқ шашқандай көзінің жауын алып, яки болмаса жалт-жұлт еткен үн шапшаңдығымен есіңді алады) сол қол саусақтарының бір нотада тұрып көз ілеспес жылдамдықпен орын ауыстыруы» [7].

«... Тыңдаушылар күй тартылған кезде өзге дүниені ұмытып, өздерін толғандырып толқытып, жүрегін бір ысытып, бір суытып отырған музыкалық тақырыпқа аса зейін қойып, күйшімен бірге тебіренеді, күймен бірге жылап, бірге күледі» [8]. Қазақ халқының музыка зерттеушілері этнограф А.В.Затаевич пен академик А.Қ.Жұбановтың осы айтқан сөздерінде үлкен шындық жатыр. Қазақ халқының ән-күйді бұлайсүйіп тыңдауы оның күнделікті өмір шындығын, тұрмыс-тіршілігін, ой-арманын музыка тілімен айшықтай көрсете білуінен болса керек.

Ұлы Абай өзінің ән шығармашылығында қазақтың халық музыкасымен бірге орыс музыкасының байлықтарын да шеберлікпен меңгеріп, соның нәтижесінде қазақ музыкасын жаңа идеялық мазмұнмен, тосын түрмен, тың тақырыппен байытып, биік белеске көтергенін тілге тиек еткен ғалым, зерттеушілер баршылық.

Оның әндері қазақ музыкасының жазба мәдениеті болмағанына қарамастан, ауыздан-ауызға тарап, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырды. Сөйтіп, өзінің әуенділігі, ырғақтылығы, тартымдылығы, жаңа

сарындылығы арқылы (онда қазақтың халық өндерінің ырғағымен бірге орыс, украин халық әндерінің де ырғақтары бар) жастардың да, үлкен-кішінің де көңілінен шықты. Бұны «Абай жолы» роман-эпопеясындағы мына бір суреттемеден байқау қиын емес: «Бұл кеткен Татьянаның нәзік назы: «Амал жоқ, қайттым білдірмей». Жұрт қалт етпей, тына қап тыңдады... Алғашқы бір ауызды естігенде, тыңдаушылар «бәйіт пе, орыс әні ме?» деп, нені тыңдап отырғанын айыра алмады. Аздан соң бұл әннің өзгеше бір қоңыр мұны бар, шер толқытып шығарған, салмақты, терең ән екені байқалды. Осымен қатар, әсіресе, жұртты ұйыта бастаған — өлеңі мен тілі еді.

Барлық жас ақындар мұнды ғашық лебізін ұққан сияқты болды. Бірақ сонымен қатар, «осылай болса керек еді ғой» деумен бірге, өзіміз естіп көрмеген сыр мен шер екен-ау деп, құлай тыңдайды. Екі-үш ауыздан соң Мұхаметжанның аузына барлық елдің көзі қадалып қапты. Таң-тамаша қалдырған, ғажап сөз. Және соншалық нәзік бұралып, таза сезіммен сондайлық бір ыстық жүрек тіл қатып, үн салғандай. Көзінің жасын іркіп айтқан, көз алдында дірілдеп, тыныс алып тұрған шыншыл көңіл...» [6].

«Абай өндерінің ырғақтық, үндік мелодиялық жақтарының өзіне дейінгі қазақтың халық әндерінде болмаған қасиеттерге ие болуының себебі, — дейді А.Жұбанов, — Абай ерекше бір музыкалық ортада болды, бір жағынан, өзінің асқан музыкалық қабілетінің, музыканы жан-тәніменсүюінің арқасында қазақтың халық музыкасын жақсы біліп, Семей қаласына гастролге келген артистердің концерттерін тыңдап көру арқылы орыс музыкасымен тікелей танысып отырса, екінші жағынан, айналасына топталған өнерпаздардың кейбіреулері орыс халқының музыкалық үлгілерімен таныс адамдар болды (Өз баласы Әбдірахман, скрипкашы Мұқай). Олар Абай шығарған әндерді тыңдаушы ғана емес, бабына келтіріп орындаушы, дос бейілді кеңесшілер еді» [9].

Абай ауылының музыкалық өмірі басқаларға ұқсамайтын ерекшелігімен: жаңа сарындылығымен, жан-жақтылығымен, ертеректе қазақ тұрмысында музыкалық аспаптарда ойнауда кездеспеген ансамбльдік орындаушылық пен топтасып (бірігіп) ән айту әдістерімен көзге түсті. «Абай аулында жақсы домбырашы, скрипкашы және әнші Мұқай бастаған өзінше бір музыка үйірмесі болған. Үйірмеге ақынның балалары Ақылбай, Мағауия, Тұрағұл, Гүлбадан, Кәкітай, Рахима және шәкірттері Мұхамеджан, Көкбай, ол кезде аты әйгілі әншілер Әлмағамбет, Өтегелді және т.б. көптеген адамдар қатысқан. Олар домбырада ғана емес, сондай-ақсырнайда, скрипкада, сыбызғыда ойнаған [5]. Өздерінің осы музыка саласынан алған сауаттарын Абай балалары әрі қарай жетілдіре

де білген. Мысалы, Әбдірахман Санкт-Петербургтен демалысқа келгенде өзінің жақсы скрипкашы екенін танытты. «Олкейуақыттар орыстың сұлу назды романстары тартады. Бұл қауымға тың болғанмен, барлық орыс жұртына мәлім «Стенька Разин», «Ермак», «Бродяга» сияқты әндерін де тартады. Ойнақы, мөлдір, қызықырғағы бар, қайнағандай жігері жұлқынып тұрған өте әсем ырғақты би күйлерін ойнайды. Кезектесіп мазурка, полька-мазурканы жайнатады. Бір ауық құтыртып, асқақтата тасқындаған музыкамен «Гопакқа соғады»,—деп М.Әуезов «Абай жолы» романында Әбіштің музыкалық талғамы мен қабілетінің, скрипкада ойнау техникасының арта түскенін әсерлі суреттейді (б.108). Демек, бұдан біз Абай халықтың мәдениетін, өнерін (тіл, сөз, музыка, т. б.), салт-дәстүрін эстетикалық тәрбиенің қажетті құралы деп мейлінше дұрыс түсінгенін қалтқысыз танимыз.

Қорыта айтқанда, Абай Құнанбаев халық шығармашылығының дәстүрлі элементтерін шебер пайдалану арқылы ана тілін байытып, оның тарихи және мәдени маңыздылығын арттырды.

Абайдың қара сөздері, өлеңдері мен әндері балалар мен жастарды «Өткірдің жүзі, кестенің бізі» салған ою-ернектер тәрізді өзінің көркемдігімен, бояуының қанықтылығымен қызықтырады, әрқилы ойға жетелейді, әсемдік сезімге бөлейді, көңілді сергітеді. Өлеңдегі, қара сөздердегі эпитеттер, теңеулер, әсірелеулер, көріктеулер, мақал-мәтелдер, сөз тіркестері өзіне тәнті етеді, дүниетанымдық, адамгершілік, эстетикалық көзқарастың дұрыс қалыптасуына бағдар береді. Халықтың ауызекі шығармашылығын күнделікті өмір тәжірибесінде орынды пайдалану, оның мазмұнына бойлап қарау қажеттігін еске салады.

Абайдың музыкасымен жақын қатынаста болу музыканың көркемдік қуатын түсіну қабілетін қалыптастырып, оның музыкалық шығармаларындағы айтылған ойлар мен сезімді, «Әннің де естісі бар, есері бар» деп, ұлы ақынның өзі айтқанындай, музыканы жүрекпен сезіне, қабылдай білуге дағдыландырады.

Түптеп келгенде, Абай шығармалары заман өзгерістерінің қай кезеңдерінде болмасын, өзінің құндылығын, тәрбиелік мәнін жойған емес және жоймайды да.

Абай әндерін көптеген қазақ композиторлары өздерінің шығармаларына арқау етіп енгізіп, оның әндері мен өлеңдеріне жеке аспаптарға (ұлт аспаптарына, симфониялық оркестр аспаптарына), шағын ансамбльге (трио, квартет, квинтет) және үлкен оркестрге арнап шығармалар жазды. Абай әндері «Абай» операсының шырайын кіргізіп, хор ұжымдарының тұрақты репертуарына айналса, мектеп пәндері бағдарламаларына енгізіліп, класстан тыс тәрбие жұмыстарын жүзеге

асыруда да кең көлемде пайдаланып келеді [10].

Осы жоғарыда айтылғандардың бәрі ғұлама ағартушы идеясының, ой-пікірі, мен ақыл өсиетінің өміршеңдігін, жаңашылдығын көрсетеді. Олар, әсіресе, бүгінгі таңда, қоғамның жаңаруы, демократиялануы процесінде, еліміздің егемендік алып, тарих қайта құралып жатқан кезде жеткіншек ұрпақтың адамгершілік қасиеттерін, эстетикалық талғамын қалыптастыруда маңызды рөл атқара түсуге тиіс.

ӘДЕБИЕТ

1. Т.Әлімқұлов. Жұмбақ жан. Алматы, 1993, 6-6.
2. Әуезов М. Әр жылдар ойлары. — Алматы, 1959, 32-6. 117.
3. Құнанбаев К.Ы. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлының өмірі.)). Мырзахметов М. «Абай жүрген ізбенен». Алматы, 1985, 132-6. 27
4. Қазақ фольклористикасының тарихы. Алматы. 1988. 168,169,200.
5. Құнанбаев А. Шығармалардың 1-томдық толық жинағы. Алматы, 1961. 458, 464, 482, 465,458, 492, 97,126, 70,
6. Әуезов М. Абай жолы. Алматы, 1990, кітап, 330, 331, 332; 579-6.2-кітап, 108-6.
7. Затаевич А. В. 1000 песен казахского народа. М., 1963, с21.
8. Жұбанов. А. Ғасырлар пернесі. — Алматы, 1975,13-6.
9. Жұбанов А. Ән-күй сапары. — Алматы, 1976, 21-6.
10. Ұзақбаева С.А. Қазақ халық педагогикасы (оқу құралы). - Алматы, 2013. 316-338 бб.

ВОЗМОЖНОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИИ АБАЯ В ЭСТЕТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ

Узақбаева С.А. д.п.н., профессор
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются эстетические аспекты, произведений (слово назидания, песни, стихи) Абая Кунанбаева, на основе анализа более подробно раскрываются их педагогические возможности в эстетическом воспитании детей и молодежи, описываются особенности музыкальной жизни молодежи аула Абая и роль его музыкальных произведений в становлении и развитии эстетических вкусов и взглядов детей и молодежи.

Ключевые слова: эстетика, эстетическое воспитания, эстетический вкус, эстетический взгляд, эстетическое чувство, искусство слово, слово назидания.

Статья поступила 11.10.2019

ETHNIC IDENTITY OF MODERN KAZAKHS

Aydarhanova B.K. c.p.s., associate professor
KazUIR&WL named after Abylai Khan,
Almaty, Kazakhstan, E-mail: aidikrock@mail.ru

Abstract. The identity of modern Kazakhs is its ethnicity: the preservation of tribal orientations and pronounced rhodocentric identification. In modern Kazakhs, in the presence of three large juzes (senior jazz, middle jazz, younger jazz), there are many genera in each juz. All tribal groups bear historical names, which are connected with totemic creatures that give special content to the traditional self-identity of the representatives of the clans. In the practice of interpersonal communication, Kazakhs still have orientations toward tribal relations [“Who are you?” (What kind of tribe?), “Where are you from?” - questions that they ask when they meet]. The concepts of “friends/foes” are present in the self-consciousness of modern Kazakhs, which implies identification with one’s kind and isolation from another kind. Still preserved: the cult of patrimonial territorial patrons; generic preference in marriage; animism and differences in the performance of animistic rites are preserved (rituals of sacrifice, worship of fire, worship of anthropomorphic patrons of childbirth, etc.); ceremonies associated with birth are preserved.

Keywords: rhode, three juices, senior jazz, middle jazz, younger jazz, animistic rites.

ӘӘЖ 37.018

ЭТНИЧЕСКОЕ САМОСОЗНАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ КАЗАХОВ

Айдарханова Б.К., к.п.н., доцент
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
E-mail: aidikrock@mail.ru

Аннотация. Особенностью самосознания современных казахов является его этничность: сохранение родоплеменных ориентаций и выраженной родоцентрической идентификации. У современных казахов при наличии трех крупных джузов (старший джуз, средний джуз, младший джуз) в каждом джузе существует множество родов. Все родовые группы носят исторически сложившиеся наименования, которые соединены с тотемными существами, придающими особое содержание традиционному самосознанию представителей родов. У казахов в практике межличностного общения до сих пор присутствуют ориентации на родовые связи [«Ты кто?» (какого рода-племени?), «Ты откуда?» - вопросы, которые задают при знакомстве]. Понятия «свои/чужие» присутствуют в самосознании современных казахов, что подразумевает идентификацию со своим родом и обособление от другого рода. До сих пор сохраняются: культ родовых территориальных покровителей; родовое предпочтение в браках; сохраняется анимизм и различия в исполнении анимистических обрядов (обряды жертвоприношения, поклонения огню, поклонение антропоморфным покровителям родов и др.); сохраняются обряды, связанные с рождением.

Ключевые слова: род, три джуза, старший джуз, средний джуз, младший джуз, анимистические обряды.

Казахи являются этносом, говорящим на казахском и русском языках, сохраняющим исконные родовые ориентации этнических предков: родословные; поклонение родовым землям; поклонение родовым предкам; соблюдение традиционных норм-поведения.

Особенностью самосознания современных казахов является его этничность: сохранение родоплеменных ориентаций и выраженной родоцентрической идентификации. У современных казахов при наличии трех крупных джузов (старший джуз, средний джуз, младший джуз) в каждом джузе существует множество родов. Все родовые группы носят исторически сложившиеся наименования, которые соединены с тотемными существами, придающими особое содержание традиционному самосознанию представителей родов [1]. У казахов в практике межличностного общения до сих пор присутствуют ориентации на родовые связи [«Ты кто?» (какого рода-племени?), «Ты откуда?» - вопросы, которые задают при знакомстве]. Понятия «свои/чужие» присутствуют в самосознании современных казахов, что подразумевает идентификацию со своим родом и обособление от другого рода. До сих пор сохраняются: культ родовых территориальных покровителей; родовое предпочтение в браках; сохраняется анимизм и различия в исполнении анимистических обрядов (обряды жертвоприношения, поклонения огню, поклонение антропоморфным покровителям родов и др.); сохраняются обряды, связанные с рождением [2].

В то же время казахи подвержены интеграционному влиянию доминирующего русского этноса и интеграции других цивилизационных культур в рамках исторически складывающихся звеньев самосознания. У казахов проявляются уникальные тенденции наполнения структурных звеньев самосознания:

Идентификация с именем происходит через взаимодействие традиционных и новых идентификаций с именем собственным. Идентификация с традиционным и привнесенным, именем имеет специфические характеристики: и взрослые, и молодежь тяготеют к традиционным именам, но одновременно заинтересованно относятся к привнесенным именам различного происхождения (можно обнаружить моду на привнесенные имена):

Притязания на признание. У казахов осуществляется выраженная идентификация с традиционными и новыми тенденциями в притязаниях на признание: сохраняются прежние и присваиваются новые предпочтения в одежде, вкусах, ценности в межличностных отношениях. Сохраняются прежние и появляются новые профессиональные притязания на признание [3].

Половая идентификация. У казахов сохраняются традиционные и появляются новые тенденции половой идентификации и гендерных ролей. Если в традиционных родовых культурах мужчины и женщины находились внутри гендера и в межгендерных отношениях в строго табуированных ролях и зависимостях, то у современных казахов наблюдается большая вариативность: от идентификаций «традиционного казахского мужчины», «традиционной казахской женщины», обусловленных множеством культурных ожиданий, контролем до идентификаций современных гендерных ролей [4].

Следует отметить многоплановость психологического времени у современных казахов.

Наблюдается усложнение идентификаций психологического времени от традиционных представлений о времени, связанных с архаической картиной мира, трудовыми действиями и сопряжения времени с пространством (это до сих пор отражается в традиционных лексических оборотах, а также в народном календаре: звездном, лунно-звездном и лунно-солнечном календарях и др.), до современного линейного восприятия времени; от циклического времени, связанного с традиционными видами трудовой деятельности до протяженного времени истории рода: каждый казахский род изустно помнит свои родословные (жизнь и смерть каждого из предков до семи и более поколений); от индивидуального психологического времени, проживаемого отдельным человеком, до истории всего казахского этноса [5]. У современных казахов сосуществуют в самосознании бытовавшие в их истории временные отсчеты, которые сегодня психологически слиты в целостную систему психологического времени. Реально все исторически сложившиеся идентификации психологического времени личности по-разному представлены в обыденном самосознании казахов разных социальных слоев и разного культурного уровня: эти идентификации относятся к разным культурно-историческим слоям казахского этноса.

Социально-нормативное пространство. Это нормативное пространство органично включает в себя все сущностные ориентиры названных выше звеньев самосознания со стороны их включения в сложившиеся в истории нормативные ожидания, обязанности и права в отношении к каждому члену рода и ко всей совокупности этноса. Социально-нормативное пространство казахов образовано через традиционные и новые идентификации со всеми нормативными сущностями, сформировавшимися в истории этноса. Речь идет о социально-нормативном отношении: к природе (специфика идентификации с этноландшафтом, с геополитической историей «малой

родины»); к предметному миру (идентификация с традиционными и новым предметами как условием бытия); к образно-знаковым и социально-нормативным реалиям (от усвоения значений и смыслов прав и обязанностей, сформулированных в истории этноса до усвоения общечеловеческих норм). У молодого поколения наблюдается усложнение идентификаций от пространства традиционных и новых отношений и ожиданий до формирования личного автономного социально-нормативного пространства — внутренней позиции самого человека по отношению к истории социально-нормативных ожиданий этноса.

Особенностью этнического самосознания современных казахов является множественность их идентификаций. Эти идентификации обладают сущностными особенностями: с родом и джюзом; казахами росий как с родственной в этнокультурном отношении социально-политической общностью; с казахами сопряженных государств, в которых они исторически проживают (Монголии, Китая); мировым сообществом. Разные новообразования ценностно-ориентированных идентификаций взаимодействуют друг с другом по типу модели конъюнкции — кругов ЛТ. Эйлера, которая выстраивается в соответствии с внешними условиями многоуровневых идентификаций и внутренней позицией каждого человека как уникальной личности. Особенность этничности казахов состоит в том, что для них идентификация с народом России и с казахами сопряженных стран амбивалентна и одновременно однопорядкова. Одна идентификация с российской культурой и с русским языком, другая идентификация с казахами сопряженных стран, развивающими свою идентичность в своей общей истории. Особенностью этнического самосознания казахов является религиозность. Современный казах может обратиться и к религиозным деятелям за советом, по решению своих проблем; может приносить жертвы заветному, может принимать участие в различных обрядах. Смешение религиозных практик, наивное принятие их всех - есть показатель синкретического самосознания казахов, что подчас: проявляется - независимо от уровня образования. «Шаманизм - архаичное верование в духов и шаманов, выступающих посредниками между человеком и духами. В большинстве шаманских обрядов есть элементы магии (обряды очищения; исцеления больных, обряды вызывания удачи в жизни и т.д.). Шаманизм в сознании казахов влияют на особенности их отношения к миру: мифологическое сознание присущие шаманизму доминирует в коллективных представлениях и во многом влияет на ценностные ориентации в обыденной жизни и в традиционных празднованиях казахов. Метод научной фотографии дает возможность наглядно представить эмоциональную включенность

казахов в идентификационные практики шаманов. Особенность сегодняшней казахской религиозности — низкая осведомленность большинства верующих в сфере религиозных знаний, догматики, обрядности и традиций. Такая картина особенностей религиозного самосознания просматривается у всех социальных слоев независимо от образования человека. Метод научной фотографии дает возможность наглядно представить эмоциональную включенность мирян в практику традиционных религиозных служб, где они послушно следуют за религиозными деятелями. Помимо названных широко бытующих в Казахстане традиционных верований также традиционно практикуется православное верование (в основном у западных казахов). Но православное верование в Казахстане не имеет сущностного, определяющего значения для формирования и поддержания ментального самосознания казахов.

Особенностью этнического самосознания казахов является выраженная внутриэтническая идентификация. В то же время казахи Казахстана идентифицируют себя с казахами других стран: это обусловлено исторически общим происхождением этноса, общностью языка, традиций, материальной культуры. [6] В то же время казахи других стран также, находятся под сильным влиянием титульного этноса из-за близости культур и языка. Казахи Китая так же выражено идентифицируют себя с казахами Казахстана: они явно отчуждены от титульного этноса (китайцев) в ответ на отчуждение с их стороны. Казахи Китая, несмотря на доминирование титульного этноса, сохраняют устойчивость традициям казахов.

Исконные реальности природного и предметного мира, образно-знаковых реалий, социально-нормативных реалий задают особенный стиль развитию этнического самосознания казахов. Особенностью этнического самосознания казахов является латентная интраэтническая (внутриэтническая) напряженность, которая пронизывает все сферы бытия личности в условиях сопряжения между миром родовых традиций и миром интеграции культур в системе взаимоотношений с окружающими реалиями традиционной культуры: реалии предметного, образно-знакового, природного, социально-нормативного мира. Эти реалии задают логику развития самосознания личности казахов через контекст исторически складывающихся условий. Предметная реальность отражает этническое самосознание личности в условиях сопряжения между миром родовых традиций и миром интеграции культур. Предметная реальность воссоздается, с одной стороны, в соответствии с традициями и влиянием интеграции иных культур, с другой стороны, она является условием, влияющим на развитие этнического самосознания нового поколения

казахов. Так, в современной культуре казахов можно наблюдать спонтанное смешение традиционного и нового предметного мира (в юрте могут сохраняться знаковые пространственные и предметные ориентиры и одновременно она может быть наполнена современной бытовой техникой, эксклюзивной посудой, мебелью современного дизайна и т.д.). Образно-знаковая реальность по-прежнему отражает этническое самосознание казахов в условиях сопряжения между миром родовых традиций и миром интеграции культур. Образно-знаковая реальность, с одной стороны, воспроизводится и развивается в соответствии с исторически сложившимися образными и знаковыми сущностными единицами этнического идеополя общественного сознания, с другой стороны, образно-знаковая реальность определяется влиянием интеграции культур доминирующего этноса и интеграцией мировой культуры. Сегодня мы можем наблюдать модификацию идентификаций образно-знаковых реалий из-за спонтанного взаимодействия образно-знаковых систем существующих в родовой, и мировой культуре. Природная реальность является исходным условием определяющим развитие этнического самосознания личности в контексте заданного геоисторического пространства и сложившегося отношения к конкретному ландшафту, его потенциальным возможностям сохранения и воспроизведения жизни культурных традиций и нравственного отношения к самой природе и действующего человека. Однако новое время меняет идентификационное отношение казахов к природе: в связи с процессами нарастающей урбанизации новое время влияет на возникновение выраженного отчуждения от природы. Сегодня необходимы специальные общественные усилия для удержания идентификационной позиции казахов в отношении к природной реальности. Социально-нормативная реальность отражает этническое самосознание личности в условиях сопряжения между миром родовых традиций и миром интеграции культур. Социально-нормативная реальность осуществляется как в установленных традиционных нормативах общения и системе прав и обязанностей, так и под влиянием интеграции культур доминирующего этноса и интеграцией мировой культуры [7].

Латентная внутриэтническая напряженность - идентификационное состояние личности, возникающее в условиях, сопряжения; между миром, родовых традиций и миром интеграции культур. Латентная внутриэтническая напряженность проявляется в когнитивной, аффективной и регулятивно-поведенческой сферах. Латентная внутриэтническая напряженность в когнитивной сфере проявляется через соединение множественных защит - идентификаций: приписывания,

самоприписывания. Латентная внутриэтническая напряженность в эмоциональной сфере проявляется через переживание оценки качеств собственной группы, этнические чувства; (гордости, стыда, вины), самоуважение, этнические аттитюды (удовлетворенность членством в этнической группе, желание принадлежать ей, потребность в признании и уважении достоинств народа, в достойном этническом статусе, желание соответствовать ожиданиям рода, джуза, интраэтнические стереотипы. Латентная внутриэтническая напряженность в регулятивно-поведенческой сфере проявляется на уровне модальности; аффицированности, страдательности (как способности подвергаться воздействиям внешнего мира) во взаимодействии личности с бытием. Структурные, звенья самосознания находятся под влиянием внешнего контроля: 1 — имя собственное, входящее в именник, типичное для данного этноса (этническая ономастика); телесные, физические и поведенческие особенности (этнический тип, мимика, позы и жесты); 2 — содержание притязаний на признание, характеризующие уровень социального развития и ценностно-смысловые ориентации на традиционные ожидания; 3 — половая идентификация, типичная в своих нюансах для каждого конкретного этноса; 4 — психологическое прошлое, настоящее и будущее каждого конкретного индивида и этноса; 5 — обязанности и права, которыми обладает каждый индивид в системе своего государства, этнических традиций.

Результатом латентной, внутриэтнической напряженности выступает, этническое капсулирование, что проявляется через включение механизмов внутриэтнической идентификации: в пристрастном отношении к своей этничности и в фиксации на своем роде, этносе. При проективной депривации звеньев самосознания выявлена рефлексия казахских юношей и девушек относительно всех структурных звеньев. При депривации звеньев самосознания («имя», «притязания на признание», «половая идентификация», «психологическое время», «социально-нормативное пространство») происходит выраженная фрустрация. Исследование фрустрированности сельских юношей и девушек показало их социальных реакций от традиционного стиля общения: при депривации родителями и педагогом сельские казахи прежде всего проявляют неадекватно-лояльный и пассивный типы реакции. При этом пассивный тип реакции, свойственный прежде всего сельским казахам, свидетельствует о традиционных способах поведения молодежи по отношению к старшим.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абашин С. Национализм в Средней Азии: в поисках идентичности. СПб.: Алетейя, 2007. - 304 с.
2. Актуальные проблемы этнической психологии /Отв. ред. А.Ф. Шикун, Ю.П. Платонов. - Тверь, 1992. - С. 97-104.
3. Албакова Ф.Ю. Современные проблемы исследования национального этнического сознания. - М., 1999. - 24 с.
4. Алексеев Д. И. Национальное самосознание в структуре межэтнических отношений. - М., 2004. - 23 с.
5. Артемьева О.А. Количественные и качественные методы психологического воздействия массовой коммуникации. - Иркутск: ИГУ, 2007. - 155 с.
6. Арутюнов С.А. Этногенез, его формы и закономерности //Этнополис. 1993. - № 1. - С. 87 - 98.
7. Айдарханова Б.К., Нұрғалиева Ұ.С. Психология. - Алматы, 2017. - 222 б.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ

Айдарханова Б. К., п.ф.к., доцент
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ.
Алматы, Қазақстан
E-mail: aidicrock@mail.ru

Аңдатпа. Қазіргі қазақтардың өзіндік ерекшелігі - бұл оның этникалық құрамы: тайпалық бағдарларды сақтау және роцентриялық сәйкестендіру. Қазіргі қазақтарда үш жүздың (ұлы жүз, орта жүз, кіші жүз) қатысуымен әр жүзде көптеген рулар кездеседі. Барлық тайпалық топтар кландар өкілдерінің дәстүрлі өзіндік ерекшеліктеріне ерекше мазмұн беретін тотемдік тіршілік иелерімен байланысты тарихи атаулар береді.

Тұлғааралық қарым-қатынас практикасында қазақтар әлі күнге дейін кландық қатынастарға бағдар жасайды («Сіз кімсіз?» («Сіз қандай тайпасыз?», «Сіз қайдансыз?» - кездескен кезде қойылатын сұрақтар)). «Достар / дұшпандар» ұғымы қазіргі қазақтардың өзіндік санасында кездеседі, бұл бір түрге сәйкестендіруді және басқа түрден оқшаулану әлі күнге дейін сақталған: әкелік аумақтық меценаттарға табыну; некеде жалпы артықшылық; анимизм мен анимистік жоралғыларды орындаудағы айырмашылықтар сақталады (құрбандық шалу рәсімдері, отқа табыну, босанудың антропоморфтық меценаттарына тағзым ету және т.б.); туылуымен байланысты рәсімдер сақталған.

Тірек сөздер: ру, үш жүз, ұлы жүз, орта жүз, кіші жүз, анимистикалық жоралар.

Статья поступила 09.10.2019

UDC 37.013

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF GENDER CHARACTERISTICS IN THE MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION

Tileubayeva M.S., PhD
KazUIR&WL named after Ablai Khan,
Almaty, Kazakhstan

Abstract. The article deals with psychological aspects of the study of gender characteristics in the management of the organization

Key words: gender, psychophy siological, feminine, masculine, traits

According to many researchers of the human community, the concept of “gender” should be applied when it refers to the socially created division of society into those who are men and those who are women. While the terms “man” and “woman” characterize the biological differences between them, the terms “male” and “female” refer to behaviors and types of temperament formed by culture, and are considered socially relevant to the sexes. For a long time there has been a feminist theory, and practice related to criticizing the oppression of women, their submission to men and striving to free all women from male superiority and exploitation. Often this theory was extremely radical in nature, but it had an impact on significant changes in the relationship of the sexes in society. At the turn of the 1970s and 1980s, a renewal of feminist theory occurred, which concerned, first of all, the redefinition of the concepts of “male” and “female” [1].

The term “gender” in sociology defines the social division in society into men and women, often based on the anatomical field, but not necessarily coinciding with it, as “gender” or “sociocultural gender”. There are other definitions of this concept in the literature, for example, gender is a “socially colored concept of gender”, gender is a “social manifestation of sex”, gender is a “social organization of differences between sexes,” gender is a “sex ratio”, gender is a “culturally coded distinction between the sexes”, “representation of the gender-sexual system”, etc.

According to David Haig, an Australian evolutionary biologist and geneticist, professor in Harvard Department of Organismic and Evolutionary Biology, gender is the range of characteristics pertaining to, and differentiating between, masculinity and femininity. Depending on the context, these characteristics may include biological sex (i.e., the state of being male, female, or an intersex variation), sex-based social structures (i.e., gender roles), or gender identity [2].

Sexologist John Money introduced the terminological distinction between biological sex and gender as a role in 1955. Before his work, it was uncommon to use the word gender to refer to anything but grammatical categories. However, Money’s meaning of the word did not become widespread until the 1970s, when feminist theory embraced the concept of a distinction between biological sex and the social construct of gender. Today, the distinction is followed in some contexts, especially the social sciences [3] and documents written by the World Health Organization [4].

In other contexts, including some areas of the social sciences, gender includes sex or replaces it. For instance, in non-human animal research, gender is commonly used to refer to the biological sex of the animals. This change in the meaning of gender can be traced to the 1980s. In 1993, the US Food and

Drug Administration (FDA) started to use gender instead of sex [5]. Later, in 2011, the FDA reversed its position and began using sex as the biological classification and gender as "a person's self-representation as male or female, or how that person is responded to by social institutions based on the individual's gender presentation" [6].

The modern English word gender comes from the Middle English *gender*, *gendre*, a loanword from Anglo-Norman and Middle French *gendre*. This, in turn, came from Latin *genus*. Both words mean "kind", "type", or "sort". They derive ultimately from a widely attested Proto-Indo-European (PIE) root *gen-*, [7] which is also the source of *kin*, *kind*, *king*, and many other English words. It appears in Modern French in the word *genre* (type, kind, also *genre sexuel*) and is related to the Greek root *gen-* (to produce), appearing in *gene*, *genesis*, and *oxygen*. The Oxford Etymological Dictionary of the English Language of 1882 defined *gender* as *kind*, *breed*, *sex*, derived from the Latin ablative case of *genus*, like *genere natus*, which refers to birth. The first edition of the Oxford English Dictionary (OED1, Volume 4, 1900) notes the original meaning of *gender* as "kind" had already become obsolete.

Early gender identity research hypothesized a single bipolar dimension of masculinity-femininity, with masculinity and femininity being opposites on one continuum. Assumptions of the unidimensional model were challenged as societal stereotypes changed, which led to the development of a two-dimensional gender identity model. In the model, masculinity and femininity were conceptualized as two separate and orthogonal dimensions, coexisting in varying degrees within an individual. This conceptualization on femininity and masculinity remains the accepted standard today [8].

Two instruments incorporating the multidimensional nature of masculinity and femininity have dominated gender identity research: The Bem Sex Role Inventory (BSRI) and the Personal Attributes Questionnaire (PAQ). Both instruments categorize individuals as either being sex typed (males report themselves as identifying primarily with masculine traits, females report themselves as identifying primarily with feminine traits), cross sex-typed (males report themselves as identifying primarily with feminine traits, females report themselves as identifying primarily with masculine traits), androgynous (either males or females who report themselves as high on both masculine and feminine traits) or undifferentiated (either males or females who report themselves as low on both masculine and feminine traits). Twenge (1997) noted that men are generally more masculine than women and women generally more feminine than men, but the association between biological sex and masculinity/femininity is waning [9].

The article Adolescent Gender-Role Identity and Mental Health: Gender Intensification Revisited focuses on the work of Heather A. Priess, Sara M. Lindberg, and Janet Shibley Hyde on whether or not girls and boys diverge in their gender identities during adolescent years. The researchers based their work on ideas previously mentioned by Hill and Lynch in their gender intensification hypothesis in that signals and messages from parents determine and affect their children's gender role identities. This hypothesis argues that parents affect their children's gender role identities and that different interactions spent with either parent will affect gender intensification. Priess and among other's study did not support the hypothesis of Hill and Lynch which stated "that as adolescents experience these and other socializing influences, they will become more stereotypical in their gender-role identities and gendered attitudes and behaviors" [10]. However, the researchers did state that perhaps the hypothesis Hill and Lynch proposed was true in the past but is not true now due to changes in the population of teens in respect to their gender-role identities.

In the literature there are various approaches to the interpretation of relations between the sexes in society. From the point of view of biological determinism, relations developing between the sexes are considered as characteristics of belonging to the biological sex. It is assumed that all social relations in society, including relations between the sexes, can be considered natural and normal only when they are biologically determined. Thus, the position of the sexes in society is fixed outside of historicism and is the unchanging essence of the existing relations between the sexes and social groups in general, which differ in biological characteristics.

Biological determinism is denied by supporters of feminist theories, especially by representatives of extreme feminist views focused on scrapping the gender stratification system. They aim to develop an ideology, i.e. social change-oriented theory. In a feminist political macro-project, social theory acts as a rationale for social change and collective action. The well-known sociological thesis "everything in the world is socially constructed" is used by them to study social relations between the sexes. As a result, it is argued that sexual roles are constructed; men and women are not born, but created. Thus, it is argued that there is no female or male essence, and biology is not destiny for either a man or a woman [11].

A new methodological base in modern studies of gender relations in society is socio-humanitarian knowledge associated with an active theoretical search for representations of "women's history". What is a man and what is a woman, what behavior befits each of them, what should be the relationship between them - this is not a simple reflection or continuation of their natural, biological properties, but the product of the cultural and historical development

of social man. Gender status with this approach is built into the structure of all social institutions, and the reproduction of gender consciousness at the individual level supports the current system of relations of domination/submission in all areas. With this understanding, gender acts as one of the constituent elements of the social hierarchy and the system of distribution of power, management, prestige, property.

The gender approach in historical research has made the history of gender relations a central subject of study. At the same time, this approach to understanding gender relations in society does not always explain many problems of social relations. Becoming a fundamental organizing principle for describing and analyzing differences in the historical experience of women and men, in their social positions and behavioral stereotypes, the gender approach involves the creation of an explanatory scheme that takes into account the most fully occurring historical changes. Thus, the realization of the opportunities that gender analysis has discovered has required historians to carry out independent theoretical work in this area [12].

In their studies, social psychologists admit the existence of a number of biological differences between men and women, but they are convinced that neither gender differences nor the biological differences between the sexes have a rather weak effect on human behavior. In any society, there are social norms, i.e. basic rules that determine human behavior in society. According to social psychologists, the explanation of many gender differences is embedded in social norms that attribute various types of behavior and interests in accordance with the biological gender. Sets of norms containing generalized information about the qualities inherent to each gender are called sexual or gender roles. Some of these social norms are introduced into consciousness through television and popular literature, a number of other people get directly from communicating with other people, for example, experiencing disapproval from society when they deviate from expected gender-role behavior.

The idea that a significant part of human behavior directly depends on social norms and the social context has long been accepted by science. This means that all people have the idea that men and women have certain sets of specific qualities and patterns of behavior, that the vast majority of people adhere to the same point of view, and that usually every person is aware of what kind of behavior is considered right for representatives of a particular gender. Social psychologists call this regulatory and informational pressure.

Emile Durkheim connects gender change with the social division of labor and the development of civilization. As a result of social development, says Durkheim, "one of the sexes has taken over the emotional functions, and the other has the intellectual ones." A great influence on the understanding

of relations between the sexes in sociological thought was the work of the American sociologist Talcott Parsons. His approach to understanding the relationship between the sexes was called sex-role. According to him, a woman plays an expressive role in the social system; a man plays an instrumental one. An expressive role means caring, emotional work, maintaining the psychological balance of the family. This role is the monopoly of the housewife and is the responsibility of the woman. The instrumental role is to regulate the relations between the family and other social systems; this is the role of the earner, protector. Types of role-based behavior are determined by social status, role stereotypes are assimilated in the process of role expectations. Correct performance of the role is ensured by a system of rewards and punishments (sanctions), positive and negative reinforcements. This approach has become a common place for scientific and everyday discussions of men and women in understanding the situation of men and women in society.

Many scientists believe that the formation of such a science as feminology is very important for the entire system of sciences about man and society. Feminology marks a new stage in the study of human capabilities, taking into account their psychophysiological gender-role specifics. In many European countries, especially in the Scandinavian countries, as well as in Canada and the USA, feminology is taught in educational institutions, and research is being conducted in this area. In our country, the study and teaching of feminology is just beginning, but there are great opportunities for studying and understanding gender relations in society with this science.

The problem of gender can be investigated from a psychological, cultural, and managerial point of view. The psychological and cultural approach to gender is expressed as follows. So, each person is the owner of many character traits, some of which are considered universal, while others are typically masculine or typically feminine. Typically masculine traits include independence, assertiveness, dominance, aggressiveness, risk appetite, independence and self-confidence. Typically female traits include pliability, softness, sensitivity, shyness, tenderness, warmth, ability to empathy and empathy [13].

The problematization of gender relations in public discourse leads to an increase in research and public interest in this topic. Gender acts as one of the basic principles of social stratification. Every developed democratic society has the task of achieving gender equality. Gender research is largely focused on the analysis and search for solutions to real sociocultural problems, and first of all, the problem of the essence and content of gender equality, as well as the ratio of gender asymmetries and gender balance. In addition, it is necessary to take into account the fact that the concept of “gender” includes not only the consideration of the so-called “women’s issue”, but also explores the problems of the “men’s issue”.

Nowadays one of the relevant studies is the study of gender aspects of management. The need to study the gender aspects of management is determined by the active penetration of women in economic management and the emergence of a new social category of "business women". In the course of professional adaptation in women, the socio-psychological aspect comes to the fore, while in men it is the professional-activity aspect. Even carrying out the same professional activity, men and women relate to it differently. In planning their own careers, women are more often oriented to the current state of affairs than to the prospect of development. Management is one of the areas in which the so-called patriarchy is seen most visibly and convexly.

REFERENCES

- 1 Groшев И. В., Македонская Т. А. Социально-психологические особенности управления женским персоналом //Современные проблемы экономической психологии и этики делового общения в трудовой, управленческой и предпринимательской деятельности: материалы III-й Всероссийской научно-практической конференции. СПб., 2010.
- 2 David Haig "The Inexorable Rise of Gender and the Decline of Sex: Social Change in Academic Titles, 1945–2001", Archives of Sexual Behavior, Vol. 33, No. 2, April 2004, pp. 87–96.
- 3 «GENDER». Social Science Dictionary. Archived from the original on 2 February 2011.
- 4 What do we mean by «sex» and «gender»?». World Health Organization. Archived from the original on 30 January 2017.
- 5 Guideline for the Study and Evaluation of Gender Differences in the Clinical Evaluation of Drugs». Archived from the original on 6 April 2015.
- 6 «Evaluation of Sex-Specific Data in Medical Device Clinical Studies – Guidance for Industry and Food and Drug Administration Staff». U.S. Food and Drug Administration. 22 August 2014.
- 7 Pokorny J. (1959, reprinted in 1989) 'gen', in Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern: Francke, pp. 373–375.
- 8 Palan K., 2001, "Gender Identity in Consumer Research: A Literature Review and Research Agenda", Academy of Marketing Science Review. 10. Archived from the original (PDF) on 11 September 2012.
- 9 Jean M. Twenge, 1997, "Changes in masculine and feminine traits over time: A meta-analysis". Sex Roles. 36 (5–6): 305–325.
- 10 Heather A. Priess, Sara M. Lindberg, Hyde Janet Shibley, 2009, "Adolescent Gender-Role Identity and Mental Health: Gender Intensification Revisited". Child Development. 80 (5): 1531–1544.
- 11 Добреньков В.И. Фундаментальная социология: гендер, семья, родство. Т.10. - М.: Академия, 2010. - С. 37-38.
- 12 Общество в гендерной перспективе //Е.Г. Луговицкая. - Новгород, 2010. - С. 62-81.
- 13 Горячкина В. А. Связь эффективности руководства с его типом в гендерном аспекте //Сборник докладов I Международной научно-практической конференции 27–28 декабря 2011 г. - СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2012. - 376 с.

**ҰЙЫМДЫ БАСҚАРУДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІ ЗЕРТТЕУДІҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

Тілеубаева М.С., PhD
Абылай хан атындағы ҚазХКжәнеӘТУ

Аңдатпа. Мақалада ұйымды басқарудағы гендерлік ерекшеліктерді зерттеудің психологиялық аспектілері қарастырылады.

Тірек сөздер: гендерлік, психофизиологиялық, әйел, еркек, мінез ерекшеліктері

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ГЕНДЕРНЫХ
ХАРАКТЕРИСТИК В УПРАВЛЕНИИ ОРГАНИЗАЦИЕЙ**

Тілеубаева М.С., PhD
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются психологические аспекты изучения гендерных характеристик в управлении организацией.

Ключевые слова: пол, психофизиологический, женский, мужской, черты характера

Статья поступила 18.10.2019

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
“ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ” сериясы

ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия “ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ”

BULLETIN
of Ablai khan KazUIRandWL
Series “PEDAGOGICAL SCIENCES”

4 (55) 2019
ISSN 2412-2149

e-mail: pedagoginyaz@mail.ru

Отпечатано в издательстве “Полилингва”

Директор издательства:
Есенғалиева Б.А.

Компьютерная верстка:
Кынырбеков Б.С.

Подписано в печать 26.12.2019 г.
Формат 70х90 1/8. Объем 16,5 п.л. Заказ № 914. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство “Полилингва” КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru

